

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA EKONOMICKÁ

Bakalářská práce

**Historický vývoj sociální podpory rodin s dětmi a
systému státní sociální podpory**

**Historical development of the social support of families
with children and the state social support system**

Marek Fiala

Plzeň 2012

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta ekonomická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Marek FIALA**
Osobní číslo: **K09B0040P**
Studijní program: **B6208 Ekonomika a management**
Studijní obor: **Podniková ekonomika a management**
Název tématu: **Historický vývoj sociální podpory rodin s dětmi a systému státní sociální podpory**
Zadávací katedra: **Katedra financí a účetnictví**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Charakterizujte systémy sociální podpory rodin s dětmi a státní sociální podpory.
2. Proveďte komparaci daných systémů ve vybraných obdobích.
3. Zhodnoťte historický vývoj systémů.
4. Shrňte rozdílné přístupy v organizaci sociálních podpor v historickém vývoji.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: **40 - 60 stran**

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

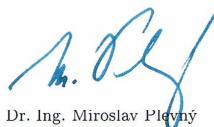
- **KEPKOVÁ, M.** *Státní sociální podpora*. Praha: Sociopress, 1997. ISBN 80-902260-5-1
- **KREBS, V. et al.** *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2002. ISBN 80-86395-33-2
- **MATOUŠEK, O. et al.** *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-473-7
- **TOMEŠ, I.** *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Sociopress, 1996. ISBN 80-902260-0-0
- **TRÖSTER, P. et al.** *Právo sociálního zabezpečení 4*. Praha: C.H.Beck, 2008. ISBN 978-80-7400-322-6

Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Pavlína Hejduková
Katedra financí a účetnictví

Datum zadání bakalářské práce: **30. listopadu 2011**

Termín odevzdání bakalářské práce: **4. května 2012**

Doc. Dr. Ing. Miroslav Plevný
děkan

Prof. Ing. Lilia Dvořáková, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 30. listopadu 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

„Historický vývoj sociální podpory rodin s dětmi a systému státní sociální podpory“

vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce za použití pramenů uvedených v přiložené bibliografii.

V Plzni, dne .....

.....

podpis autora

Poděkování

Děkuji tímto vedoucí práce Ing. Pavlíně Hejdukové, Ph.D. za cenné připomínky a rady při vypracovávání bakalářské práce.

Obsah

Úvod	7
1 Podpora rodin s dětmi před rokem 1918.....	8
1.1 Zákony o právu domovském a o opatrování chudých.....	8
1.2 Charakteristika sociální podpory v daném období.....	9
2 Podpora rodin s dětmi v období 1918 – 1938	10
2.1 Péče o válečné a poválečné poškozence.....	11
2.2 Chudinská péče	12
2.3 Pojištění nemocenské, invalidní a starobní.....	13
2.3.1 Dávky nemocenského pojištění	14
2.3.2 Dávky pojištění invalidního a starobního.....	14
2.4 Podpora v nezaměstnanosti.....	15
2.4.1 Pomocné akce pro nezaměstnané v době hospodářské krize.....	16
2.5 Organizace systému sociální podpory	17
2.6 Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období.....	18
3 Podpora rodin s dětmi v období 1945 – 1956	19
3.1 Rodinné přídavky	20
3.2 Národní pojištění	23
3.3 Reforma systému národního pojištění	25
3.4 Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období.....	26
4 Podpora rodin s dětmi v období 1956 – 1989	26
4.1 Zákon o nemocenském pojištění 1956	27
4.2 Zákony o sociálním zabezpečení z let 1956, 1964, 1975 a 1988.....	29
4.3 Reformní program a jeho reálný dopad.....	30
4.4 Vývoj v 70. a 80. letech.....	31
4.5 Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období.....	33
5 Podpora rodin s dětmi v období 1989 – 1995	35

5.1	Vývoj dávek sociální podpory rodin s dětmi do přijetí systému státní sociální podpory	36
5.1.1	Státní vyrovnávací příspěvek	36
5.1.2	Přídavky na děti a výchovné k důchodům	37
5.1.3	Rodičovský příspěvek	37
5.1.4	Jednorázový příspěvek	38
5.1.5	Podpora při narození dítěte	39
5.2	Transformace systému sociální podpory v ČSFR	39
5.2.1	Scénář sociální reformy a jeho praktické využití při transformaci sociální podpory rodin s dětmi	39
5.2.2	Návrh zásad zákona o státní podpoře rodin s dětmi	41
5.3	Transformace systému sociální podpory v ČR	43
5.3.1	Zásady zákona o státní sociální podpoře	43
5.3.2	Organizační zabezpečení systému státní sociální podpory	44
5.4	Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období	45
6	Podpora rodin s dětmi v období 1995 – 2011	47
6.1	Zákon o státní sociální podpoře 1995	47
6.2	Následný vývoj a další úpravy systému do konce roku 2007	50
6.3	Reforma systému v roce 2008 a následný vývoj do roku 2012	52
6.4	Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období	54
7	Souhrnná komparace modelů sociální podpory rodin s dětmi na území České republiky	55
7.1	Rodina jako stavební kámen společnosti	56
7.2	Srovnání systémů	57
8	Závěr	60
	Seznam použité literatury	62
	Seznam příloh	66

Úvod

Při nekonečných půtkách mezi českými politickými stranami často slyšíme výtku těch pravicově orientovaných, že jsou zde přidělovány příliš vysoké sociální dávky. Ty jsou navíc často zneužívány osobami, jež nemají zájem nebo snahu zabezpečit svou rodinu řádným příjmem plynoucím ze zaměstnání či jiné legální výdělečné činnosti. Jelikož vyzdvihování této problematiky považuji stejně jako neutuchající boj s korupcí a přebujelostí úřednictva za evergreen české politické scény, rozhodl jsem se podrobněji prozkoumat dílčí oblast sociálních dávek, a sice sociální podporu rodin s dětmi.

Název mé bakalářské práce zní Historický vývoj sociální podpory rodin s dětmi a systému státní sociální podpory. Ve své práci se zaměřím na analýzu různých systémů sociální podpory rodin s dětmi, které na území České republiky existovaly od druhé poloviny 19. st. Jelikož se jedná o velice rozsáhlé téma, je pro mne klíčový rozbor různých systémových pojetí a základních principů, z nichž vychází. Nicméně v práci budou uvedeny i konkrétní částky vyplácené v jednotlivých obdobích jako dávky sociální podpory rodin s dětmi, které je možné zkonfrontovat s příslušnou výší průměrné mzdy a učinit tak vlastní úsudek nad štědrostí vyplácených dávek.

Přímé rozdělení bakalářské práce na část teoretickou a praktickou je v mém případě nevhodné. Teoretické poznatky získané z různých odborných publikací a právních předpisů jsou doprovázeny vlastním komentářem a zhodnocením prováděných změn v jednotlivých systémech a obdobích. Základem práce je šest kapitol odpovídajících různým časovým obdobím, které jsou v zásadě členěny na tři hlavní části a to úvod k danému období, provedené změny a jejich popis a dílčí souhrnná charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období. Poslední kapitolu tvoří komparace jednotlivých systémů a závěrečné zhodnocení vývoje.

Cílem práce je charakterizovat systémy sociální podpory rodin s dětmi v jednotlivých obdobích, provést jejich komparaci a zhodnotit historický vývoj této oblasti sociální podpory.

1 Podpora rodin s dětmi před rokem 1918

Oblast sociálního zabezpečení na území České republiky je poprvé řešena v rámci právních předpisů rakouských. Jedná se především o úpravy v oblasti sociálního pojištění, jehož inspirací je německý model tohoto systému. Co se týče rodinné politiky, nelze zatím hovořit o komplexním přístupu státu k finanční či nefinanční podpoře rodin. S náznaky podpory se lze setkat v oblasti chudinské péče. Nenalezneme zde dávky dnes typické pro systém státní sociální podpory, jako jsou přídavky na děti či porodné, nicméně podporu ze strany subjektu veřejné správy lze spatřovat v různých formách poskytovaných služeb, především tedy v oblasti nefinanční subvence.

1.1 Zákony o právu domovském a o opatrování chudých

„Jest na snadě, že v první řadě rodina má starati se o své členy, nemá-li však dost prostředků k tomu, že náleží tuto povinnost konati domovské obci a v dalším postupu okresu, zemi a veškeré společnosti státní.“ (Schwarz, 1877, s. 413). Základní ideou v oblasti zaopatření rodin a především dětí je, že rodina se má o sebe postarat sama, jak je patrné z dobového komentáře k zákonu o opatrování chudých. Nicméně v některých právních předpisech je zakotvena možnost získat určitou chudinskou podporu od obce, případně okresu či země. Mezi tyto právní prameny patří především říšský zákon č. 105/1863 ř. z. o právu domovském (dále domovský zákon) a zákon zemský č. 59/1868 č. z. z. o opatrování chudých (dále chudinský zákon).

Důležitost domovského zákona z 3. prosince 1863 tkví v tom, že zakládá zásadu, dle které se obce starají o chudé občany, jež k ní přísluší na základě domovského práva. „Právo domovské v obci přináší s sebou právo, že ten, kdo je má, může se nepřerušeně v ní zdržovati a schudl-li by, za opatření žádati.“ (§ 1 zákona č. 105/1863 ř.z.) Zákon stanovil čtyři základní možnosti jak domovské právo získat: narozením, pro ženy provdáním se, přijetím ve svazek domovský, nabytím veřejného úřadu. (§ 5 zákona č. 105/1863 ř.z.) Částka čtvrtá: O povinnosti obcí opatrovati chudé se pak blíže zaobírá chudinskou podporou. Zákon vyzdvihuje soukromé nadace, ústavy a různé spolky, které se zabývají opatrováním chudých, a určuje je jako prvořadě subjekty, jež mají na poli chudinské péče působit. Teprve pokud tyto organizace nedisponují dostatkem prostředků nebo v území obce nepůsobí, mají obce povinnost se o své chudé postarat. (§ 22 zákona č. 105/1863 ř.z.) Obec je tímto zákonem způsobilá k vymáhání nákladů na opatrování chudých od jejich příbuzných či jiných osob, které jsou k tomu dle

zákona zavázány. Z hlediska podpory rodin s dětmi je důležitý § 24, dle kterého má obec povinnost dávat chudým potřebnou výživu a pečovat o výchovu dětí. Domovský zákon, jakožto zákon říšský, ukládá zemským sněmům upravit problematiku chudinství zvláštním předpisem.

Chudinský zákon z 3. prosince roku 1868 je předpisem speciálním k domovskému zákonu z roku 1863. Ve své úvodní části opakuje zásady zaopatřování rodin, a sice, že pokud se rodina sama nedokáže dostatečně zabezpečit, má se angažovat soukromá osoba dobročinného charakteru, teprve pokud ani jedna možnost není splněna, nastupuje varianta veřejného opatřování chudých ze strany obce, okresu nebo země. (zákon č. 59/1868 č.z.z.) Chudá osoba se má přihlásit u starosty obce, případně výboru pro opatřování chudých. Následně dojde k vyšetření, zda je nositelem domovského práva a má nárok na podporu dle zákona. Pokud tomu tak je, obec chudému poskytne stravu a ubytování. Práceschopné osoby jsou povinny vykonávat obcí přidělenou práci, za níž dostávají plat, a mohou tak částečně splatit své náklady. Obec je také povinna se postarat o nemocné a nemohoucí a uhradit náklady na jejich případný pohřeb. O chudé děti musí být postaráno tak, aby se staly způsobilými k výdělků. (§ 13 zákona č. 59/1868 č.z.z.) Obce jsou tímto zákonem zmocněny k vydávání zvláštních ustanovení, která blíže upraví problematiku chudinské péče v omezeném územním rozsahu. Další části tohoto zákona se zabývají zdroji prostředků pro plnění opatrovací povinnosti, procesními pravidly a odpovědností orgánů obce, což není podstatné pro téma této práce.

1.2 Charakteristika sociální podpory v daném období

Důvodem podpory rodin v rámci sociální politiky státu v tomto období je především snaha předejít dělnickým bouřím. V 19. st. totiž došlo k výrazným změnám v rámci struktury hospodářství a vzrostl význam průmyslu. Následkem toho došlo k vytvoření početně významné skupiny obyvatelstva – dělnictva. Životní úroveň rodin této třídy se odvíjela od pracovních podmínek, jejichž určení bylo plně v rukou vlastníků továren. Délka pracovní doby a výše mzdy byly často neuspokojivé, což mělo za následek vzrůstající nespokojenost mezi dělníky. Chyběla jakákoliv podpora v nemoci, stáří, mateřství či rodičovství. Díky probíhající urbanizaci byla snazší organizace takto nespokojených osob. Představitelé státu se proto důvodně obávali radikalizace nejchudší třídy obyvatelstva. V rámci snahy zabránit sociálním bouřím došlo v druhé polovině 19. st. k přijetí právních předpisů v oblasti sociálního zákonodárství. K těmto předpisům patří také výše zmíněné zákony o domovském právu a o opatřování chudých, které se nejvíce týkají oblasti sociální podpory rodin s dětmi.

2 Podpora rodin s dětmi v období 1918 – 1938

Československá ústava z roku 1920 v čl. 126 staví manželství, rodinu a mateřství pod zvláštní ochranu zákona. Nejen na základě toho lze dojít k závěru, že problematice rodinné politiky je po roce 1918 věnováno více pozornosti než v předchozím období. Některé oblasti, jako například chudinská péče, jsou shodné s dřívější úpravou, jiné jsou pak upraveny zcela novými právními předpisy.

Samotný přístup k řešení sociální politiky je odlišný. Objevují se uznávání odborníci, kteří se zabývají přímo teoretickými východisky této problematiky. Lze jmenovat například prof. Josefa Macka nebo prof. Karla Engliše. Oba jsou dodnes uznávání nejen v oboru sociální politiky, ale především v oblasti národního hospodářství.

Prof. Macek definoval sociální politiku takto: „Politikou sociální rozumíme takovou politiku, při níž by členské (funkční) zájmy lidí ve společnosti byly uspokojovány způsobem trvale prospěšným celku. Politikou nesociální nebo protisociální rozumíme politiku, která by určitým činitelům přinášela víc prospěchu, než by oni jako členové společnosti za svou společenskou funkci zasluhovali.“ (Macek, 1923, s. 7). Vnímá ji nikoliv jako obor či oddíl politiky, nýbrž jako směr myšlení, který by měl procházet napříč všemi politickými oblastmi. Smysl sociální politiky viděl spíše ve změně výroby, přístupu obyvatel k práci a jejich spokojenost v zaměstnání. Prof. Macek byl sociálním demokratem a zastáncem keynesiánského přístupu v národním hospodářství. Na druhou stranu byl zarytým odpůrcem komunismu a marxismu, i proto v roce 1949 emigroval do USA.

Prof. Engliš patří mezi nejvýznamnější české ekonomy. Měl blízko k liberálnímu pojetí ekonomie, ale vytvořil tzv. teleologickou hospodářskou teorii. Soustředil se především na rozbor hospodářství z pohledu jednotlivých sektorů a snahu rozpoznat smysl a racionálnost lidského počínání. Zabýval se také sociální politikou, kterou charakterizoval jako „praktické snažení, aby společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji...Hybným pérem sociální politiky není milosrdenství, nýbrž spravedlnost a společenská účelnost.“ (Engliš, 1921, s. 18 a 20). I v této definici lze spatřovat důležitost, jakou Engliš klade praktičnosti a účelnosti jednání. Sociální politiku vnímal jako prostředek pro vyrovnávání společenských nerovností, tedy jakousi nivelizační politiku.

V dalších pododdílech budou postupně rozebrány dílčí oblasti sociálního zákonodárství první republiky¹, které měly dopad na sociální podporu rodin s dětmi, jmenovitě tyto: péče o válečné poškozence, chudinská péče, sociální pojištění nemocenské, invalidní a starobní, podpora v nezaměstnanosti.

Níže uvedené částky v této kapitole je možné konfrontovat s vývojem průměrné mzdy uvedeným v Přílohách B a C.

2.1 Péče o válečné a poválečné poškozence

Zdánlivě by se mohlo zdát, že péče o válečné a poválečné poškozence nemá co dočinění se sociální podporou rodin s dětmi. Opak je však pravdou. Neblahé následky první světové války pocítilo mnoho obyvatel státu. Mimo ztráty domova a majetku ovlivnila rodiny i mnohá zranění či úmrtí vojáků. Muž byl v té době totiž hlavním, mnohdy také jediným, živitelem rodiny. Ztrátou jeho zdravotní způsobilosti k práci, byly manželka a děti vystaveny ohrožení dosavadní životní úrovně.

Péče o válečné veterány byla po konci první světové války prováděna na základě právních předpisů Rakouska-Uherska. Její úroveň byla neuspokojivá. Proto byly zákonem č. 199/1919 Sb. o organizaci péče o válečné poškozence uloženy ministru sociální péče² úkoly, které měl v této oblasti splnit. Mezi ně patřily především tyto: sepsat válečné poškozence a vést je nadále v patrnosti, vyměřit a vyplácet jim důchody, pečovat o jejich výcvik a školení. (§ 3 zákona č. 199/1919 Sb.) Ministr sociální péče byl zmíněným zákonem zmocněn ke zřízení jednotlivých zemských úřadů pro péči o válečné poškozence pro Čechy, Moravu se Slezskem, Slovensko a dostatečný počet úřadů okresních.

V únoru roku 1920 byl přijat zákon č. 142/1920 Sb. o požitcích válečných poškozenců. Tento předpis navazuje na výše zmíněný zákon č. 199/1919 Sb. a přináší novou úpravu oblasti zaopatření válečných invalidů. Z hlediska úpravy podpory je nejdůležitější jeho druhá část pojmenovaná Požitky, která zakládá tyto čtyři druhy důchodů: invalidní, vdovský, sirotčí a předkův. Nyní je třeba zmínit ustanovení, která jsou vázána na přítomnost dětí v rodině. „Invalidovi přísluší příplatek 10% k základnímu důchodu za každé nezaopatřené dítě do 16 let, pokud invalida pečuje o jeho výživu. Jde-li o dítě, které pro chorobu duševní nebo tělesnou není schopno se živiti, přísluší tento příplatek i přes 16. rok, nejdéle však do 21 let.

---

¹ Československá republika v období 1918 - 1938

² ministrem sociální péče v období 1918 – 1920 byl JUDr. Lev Winter

Provdání dcery jest považovati za zaopatření její.“ (§ 10 zákona č. 142/1920 Sb. o požitcích válečných poškozců) Plný invalidní důchod byl stanoven na 1800 Kčs za rok, příplatek by tedy v tomto případě činil 180 Kčs ročně. Další dávka závislá na přítomnosti dítěte v rodině válečného invalidy je vázána na jeho úmrtí, jedná se o sirotčí důchod. Na ten má nárok nezaopatřené dítě do věku 16 let (výjimečně 21 let³). Sirotčí důchod činil 300 Kčs ročně. Pro každé další dítě v domácnosti je to 252 Kčs ročně. Dítě osiřelé z obou stran má nárok na důchod o 50 % vyšší. (zákon č. 142/1920 Sb.) Zákon se dále zabývá podrobněji různými výjimkami, stanovením míry invalidity a od toho odvislé výše důchodu a řízením v oblasti žádání o dávky a jejich poskytování.

Výše invalidního důchodu a příplatku na nezaopatřené děti byla za první republiky neuspokojivá. I proto byla zároveň zavedena tzv. drahotní přírážka, která byla ve výši 50 % důchodu a vyplácela se společně s ním. Měla být pouze na omezenou dobu, přesto vydržela až do konce první republiky. Výše plného invalidního důchodu a ostatní parametry byly různými novelizacemi zákona zvyšovány, nicméně podstata výplaty této dávky s přihlédnutím k počtu dětí se nezměnila.

2.2 Chudinská péče

„Chudinskou péčí rozumí se všeobecně péče o osoby, jež nemají a nemohou si opatřiti nezbytných prostředků k výživě ani vlastní prací, ani od osob povinných k jejich zaopatření, ani nemají nároku na jiné zaopatření (na př. pensijní zaopatření, soc. pojištění, péče o nezaměstnané, péče o válečné poškozence apod.).“ (Nečas, 1938, s. 91). Takto popisuje chudinskou péči ministr sociální péče Ing. Jaromír Nečas⁴. Jak je vidět, vnímání účelu této oblasti sociální politiky zůstalo stejné jako v době Rakouska-Uherska, dokonce i zákonná úprava ohledně domovského práva a opatrování chudých byla z tohoto období recipována. Péče byla nadále poskytována domovskou obcí. Povinností obce bylo mimo jiné opatrovat děti chudých, což znamenalo především zajistit jim výživu a řádné vychování. „Výživou rozumí se péče o nezbytné životní prostředky jako strava, ošacení, obuv, byt, otop a světlo a to nejen pro osobu chudého, nýbrž i pro jeho rodinné příslušníky, t. j. manželka a děti.“ (Nečas, 1938, s. 91). Plnění může být formou peněžních nebo naturálních dávek.

---

³ viz § 20 zmíněného zákona – „Jde-li o dítě, které pro chorobu duševní nebo tělesnou není schopno se živiti.“

⁴ Ing. Jaromír Nečas byl ministrem sociální péče období 1935 - 1938

2.3 Pojištění nemocenské, invalidní a starobní

Stejně jako v ostatních oblastech sociální politiky i zde vycházeli zákonodárci první republiky z právních předpisů Rakouska-Uherska. V případě nemocenského pojištění to byl zákon č. 33/1888 ř. z., o pojišťování dělníků pro případ nemoci a jeho novela č. 39/1889 ř. z. Tato právní úprava měla řadu nedostatků, proto byla po vzniku ČSR několikrát novelizována. Novelami byl rozšířen okruh pojištěnců, zvýšen počet dávek, jejich výše a doba pobírání.

Přes všechny úpravy rakousko-uherského zákona bylo evidentní, že je třeba přijmout zcela novou normu upravující oblast nejen nemocenského pojištění, ale také pojištění invalidního a starobního. První návrh byl podán již v roce 1920. Nebyl ovšem přijat. Následně vznikla odborná komise, která byla pověřena přípravou nového zákona. Práce komise skončila v roce 1923, kdy byl vytvořený návrh předán ministru sociální péče. Následovalo projednání a dílčí úpravy v poslanecké sněmovně. Návrh nového zákona byl nakonec přijat poslaneckou sněmovnou 19. září 1924 jako zákon č. 221/1924 Sb. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. V účinnost vstoupil až 1. července 1926.

Zákon č. 221/1924 Sb. byl nejvýznamnějším právním předpisem upravujícím oblast sociálního zabezpečení v období první republiky. „Přijetí tohoto zákona přispělo nejen k řešení některých naléhavých sociálních problémů, ale i k posílení demokratického vývoje v Československu. Byl totiž součástí politiky reform, která se ukázala jako velmi prozíravá zejména s ohledem na budoucí politický vývoj v sousedních zemích, který byl velmi negativně ovlivněn nástupem nacismu počátkem 30. let v Německu.“ (Tröster, 2010, s. 31-32) Nemocenské pojištění bylo spravováno jednotlivými soukromými pojišťovnami, kterých např. v roce 1927 bylo 307 (Deyl, 1985). Starobní a invalidní pojištění prováděla Ústřední sociální pojišťovna se sídlem v Praze, která také vykonávala dozor nad pojišťovnami nemocenskými. Zákon při posuzování přidělení některých dávek a jejich výše bral ohled na rodinný stav a početnost rodiny, proto zde budou rozebrány ty dávky, u kterých tomu tak bylo.⁵

---

⁵ Zákon 221/1924 Sb. řeší oblast nemocenského a důchodového pojištění. Rozbor historického vývoje těchto složek sociálního zabezpečení není předmětem této práce. Proto zde nebudou rozebrány mechanismy těchto systémů, ale pouze dávky, které se týkají sociální podpory rodin s dětmi nebo svým charakterem připomínají některé dávky systému státní sociální podpory.

2.3.1 Dávky nemocenského pojištění

V rámci nemocenského pojištění byla poskytována dávka příspěvek za kojení (§ 95 II. č. 3. zákona č. 221/1924 Sb.), která se vyplácela paralelně s peněžitou pomocí v mateřství (dále mateřská), pokud matka své dítě sama kojila. Výše této dávky byla polovina vyplácené mateřské.

Další dávkou nemocenského pojištění bylo pohřebné. To lze dnes najít v rámci systému státní sociální podpory. Oproti první republice se tedy změnilo zařazení a výpočet této dávky. V případě úmrtí pojištěnce bylo pohřebné vypočteno jako třicetinásobek střední denní mzdy. Nárok na něj měli příslušníci rodiny. Pohřebné se dále vyplácelo při úmrtí některého z příslušníků rodiny pojištěnce (za příslušníky rodiny se dle § 96 zákona č. 221/1924 Sb. pokládali manželka, děti do sedmnácti let a ostatní příbuzní jako dospělé děti, rodiče, prarodiče a sourozenci, kteří žili s pojištěncem ve společné domácnosti alespoň šest měsíců před úmrtím). Výše vypláceného pohřebného závisela na věku zemřelého příslušníka rodiny takto: do věku 2 let 60 Kčs, do 14 let 180 Kčs, pro osoby starší 250 Kčs. Nárok měl pojištěnec, který vypravil pohřeb.

V § 105 odst. 1 písm. c zákona č. 221/1924 Sb. je stanoveno, že nemocenské pojišťovny mohou nemocenské zvýšit podle rodinného stavu pojištěnce takto: až o 10 % ženatým (vdaným), až o 20 % pečujícím o čtyřčlennou rodinu a až o 30 % pečujícím o rodinu větší. Za členy rodiny se považují manžel (manželka) a děti do dokonání 17. roku života.

2.3.2 Dávky pojištění invalidního a starobního

V oblasti důchodů lze spatřovat prvek podpory rodin s dětmi ve vyplácení výchovného příplatku. Na ten má, dle § 113 odst. 1 zákona č. 221/1924 Sb., nárok osoba požívající invalidní nebo starobní důchod, pokud se stará o dítě mladší 17 let. Příplatek činí 1 desetinu důchodu za každé opatrované dítě a vyplácí se společně s důchodem. V případě výchovného příplatku se opět jedná o dávku, která se svou podobou a zařazením nepochybá žádné jiné v dnešním systému sociálního zabezpečení.

Další dávkou je tzv. odbytné. Jedná se o vyplácení pozůstalých po pojištěncově úmrtí v případě, že zemřel dříve, než uplynula čekací doba. Výše odbytného odpovídala ročnímu invalidnímu důchodu, na nějž by měl pojištěnec nárok, pokud by dokončil čekací dobu. Nárok na odbytné musel být uplatněn do roka po smrti pojištěnce.

2.4 Podpora v nezaměstnanosti

„Československý stát byl po světové válce postaven před závažné úkoly, jež se vyvinuly návratem mobilizovaných mužů z vojenských služeb, převáděním výroby do mírových poměrů, valutovými nesnázemi a všeobecnou hospodářskou vyčerpaností.“ (Nečas, 1938, s. 40.). Všechny tyto důsledky spojené s koncem války měly vliv na růst nezaměstnanosti. Jak už bylo řečeno v části o podpoře válečných poškozců, muž byl hlavním a často jediným živitelem rodiny. Životní úroveň rodin nezaměstnaných mužů tak byla značně ohrožena. Neexistence právní úpravy této oblasti byla jedním z důsledků nepřipravenosti Rakouska-Uherska na konec války, který přišel překvapivě brzy vzhledem k předchozímu průběhu konfliktu. Pro řešení péče o nezaměstnané byly vytvořeny demobilizační výbory, které následně individuálně posuzovaly nároky nezaměstnaných na podporu. „Osobní podpora se zvyšovala, jestliže s nezaměstnaným žili ve společné domácnosti manželka (družka), děti a příbuzní.“ (Nečas, 1938, s. 40).

Výraznou změnou systému podpory v nezaměstnanosti bylo přijetí zákona č. 322/1921 Sb. o podpoře nezaměstnaných. Zákon stanoví, kdo má na podporu nárok, její výši, způsob a dobu přidělování. Z hlediska podpory rodin s dětmi je důležitý § 4 odst. 2 zákona, podle kterého obdrží podporovaný rodinný příspěvek 2 Kčs (na den) za manželku (družku) a 1 Kčs (na den) za každé vlastní i nevlastní dítě do jeho 14. roku. Rodinný příspěvek byl přičítán k osobní podpoře a společně byly vypláceny na týden dopředu dle uplatněného nároku.

Předěl přístupu státu k nezaměstnaným nastal v roce 1925, kdy na základě zákona č. 267/1921 Sb. o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných vstoupil v účinnost tzv. gentský systém⁶. Jedná se o první ucelený přístup k řešení situace nezaměstnaných, který měl však řadu nevýhod. Jednou z nich bylo, že systém zabezpečoval pouze odborově organizované zaměstnance. Přitom většina nezaměstnaných do této skupiny nepatřila. Další nevýhodou byla dobrovolnost pojištění. Lidé si často neuvědomovali možnost ztráty zaměstnání, a proto se dobrovolně nepojistili. Následně se pak propadali do tíživých finančních potíží, které musely být řešeny formou dávek chudinské podpory apod. Z těchto důvodů sílily požadavky na změnu systému na povinné všeobecné pojištění proti nezaměstnanosti.

---

⁶ Gentský systém spočíval v dobrovolném pojištění proti riziku nezaměstnanosti. Takto se pojišťovali dělníci u svých odborových organizací. Stát jim k vyplácené dávce přidával určitý příspěvek. „Tento příspěvek pak v době hospodářské krize ve 30. letech činil trojnásobek, v některých případech i čtyřnásobek částky vyplácené odbory.“ (Kotous, 2003, s. 61)

K provedení výše zmíněného zákona č. 267/1921 Sb. o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných byla vydávána vládní nařízení, která upravovala výši příspěvku a dílčí podmínky k jeho vyplácení. Především dopad hospodářské krize ve 30. letech si vyžádal úpravy v této oblasti. Státní příplatek pro samostatně žijící osoby činil dvojnásobek organizační podpory. Stará-li se nezaměstnaný o jednu osobu náleží mu 2,5násobek, pokud o dvě, pak se podpora zvyšuje na trojnásobek příspěvku od odborové organizace. Zákon stanovil, že součet organizační podpory a státního příplatku nesměl převyšovat dvě třetiny poslední mzdy nezaměstnaného. (§ 7 zákona č. 267/1921 Sb.)

2.4.1 Pomocné akce pro nezaměstnané v době hospodářské krize

Hospodářská krize vypukla po krachu na newyorské burze v roce 1929. Její dopady významně ovlivnily také Československou ekonomiku a její vývoj až do konce třicátých let 20. st. Jedním z hlavních dopadů krize byl obrovský nárůst nezaměstnanosti. Výše popsany systém podpory nezaměstnaných v ČSR nemohl uspokojit nároky všech žádajících občanů po tak dlouhou dobu. Výrazně byly touto situací ohroženy děti. Došlo proto k zavádění různých pomocných akcí pro nezaměstnané zohledňujících počet dětí v rodinách.

Jako první byla v srpnu 1930 zavedena Státní stravovací akce pro nezaměstnané a omezeně pracující. Živitelé rodin obdrželi stravovací poukázky v hodnotě 20 Kčs (svobodné osoby 10 Kčs) na týden, které si mohli vyměnit u obchodníků za potřebné potraviny. Stravovací akce se mohli účastnit pouze ti, kdo nebyli členy Gentského systému, a neměli tak nárok na státní příspěvek.

Příspěvek ze stravovací akce byl sice velice přínosný, přesto byl vzhledem k dlouhotrvající nezaměstnanosti nedostatečnou podporou rodin. Došlo proto k vyhlášení dalších akcí zaměřených především na děti. Jednou z nich byla Mléčná akce pro děti nezaměstnaných a omezeně pracujících osob. Spočívala v poskytnutí poukázek na půl litru mléka denně pro jedno dítě do 14 let. Zajímavé je, že tato akce byla zorganizována díky daru prezidenta republiky T. G. Masaryka v hodnotě 2 mil. Kčs na zmírnění dopadů nezaměstnanosti. Po vyčerpání těchto prostředků hradilo ministerstvo sociální péče.

Dalším krokem v této oblasti byla Chlebová akce v roce 1933. Živitel rodiny měl nárok na 2 bochníky (oproti 1 pro svobodné) chleba týdně.

„Dlouhým trváním nezaměstnanosti horšila se situace nezaměstnaných, ježto postupem doby se vyčerpávaly všechny úspory, opotřebovala obuv a oděv – bez možnosti nakoupiti nových, protože prostě nebylo z čeho. Nejtíživěji doléhalo na nezaměstnané zimní období, které nejen že kladlo na živitele rodin zvýšené požadavky, nýbrž zbavovalo je i možnosti alespoň při omezené práci něco si přivydělati.“ (Nečas, 1938, s. 44). Z těchto důvodů bylo přistoupeno k poskytování tzv. Vánočního příspěvku pro děti nezaměstnaných a omezené pracujících. Jednalo se o jednorázové poukázky na potraviny, jejichž hodnota se odvíjela od počtu dětí v rodině. Pro jedno až dvě děti obdržela rodina poukázku na 20 Kčs, tři děti 30 Kčs, čtyři a více dětí 40 Kčs. V zimním období byly uskutečňovány ještě další výpomocné akce: uhelná, bramborová a nouzová zimní. U bramborové akce měli živitelé rodin nárok v průměru na 200 kg (svobodní 100 kg) brambor v zimním období. V případě nouzové zimní akce se jednalo o přiděl potravin jako mouka, omastek, cukr apod.

Je třeba také zmínit aktivitu obcí, které státní péči doplňovaly svými vlastními akcemi. Jednalo se například o stravovací akce pro těhotné a kojící matky nebo vyvažování obědů pro děti. (Nečas, 1938)

V příloze č. 1 Náklady na péči o nezaměstnané jsou zachyceny náklady vynaložené na jednotlivé složky péče o nezaměstnané a jejich děti. Značná část nákladů (v letech 1929 až 1933 největší) je tvořena vyplacenými státními příplatky k organizační podpoře v nezaměstnanosti. To se dalo ostatně očekávat. Zajímavé jsou však zvyšující se náklady na výše zmíněné pomocné akce, které dosáhly v roce 1935 téměř 375 mil Kčs, což je o 20 mil. Kčs více než náklady na státní příplatky k podporám v nezaměstnanosti ve stejném roce. Růst nákladů na pomocné akce lze spatřovat v rozšiřování počtu zmíněných akcí, při čemž některé se vztahovaly i na nezaměstnané dobrovolně pojištěné proti nezaměstnanosti v rámci Gentského systému.

2.5 Organizace systému sociální podpory

Sociální podpora rodin s dětmi za první republiky byla založena na principu duality státní a dobrovolné sociální péče. Tyto dva systémy zde fungovaly do značné míry nezávisle na sobě.

„Dobrovolné organizace, působící podle spolkového práva, měly rozsáhlou organizační síť a ve smyslu svých stanov udělovaly podpory (peněžní nebo naturální), zřizovaly a udržovaly četné odborné ústavy, jakož i další zařízení ve prospěch sociálně potřebných osob.“ (Deyl, 1985, s. 27) V případě některých dobrovolnických organizací se jednalo v podstatě o

polooficiální sociální péči, protože daná oblast nebyla tou státní (oficiální) upravena. Na druhou stranu je důležité si uvědomit, že tato polooficiální péče byla ze strany státu podporována formou státních subvencí, především od ministerstva sociální péče. Další prostředky spolky získávaly ze své činnosti (sbírky, kulturní akce) a darů. Poměrně hustá síť dobrovolnických organizací přinesla státní správě značné úspory, protože pokud by chtěl stát stejnou měrou zabezpečovat i tyto oblasti, musel by pro to zřídit rozsáhlý úřednický aparát, který by se prodražil více než poskytované subvence.

Ústředním úřadem pro řešení otázek sociální podpory bylo ministerstvo sociální péče, které bylo zřízeno 15. listopadu 1918. Prvním ministrem se stal sociálnědemokratický poslanec JUDr. Lev Winter.

V roce 1919 byl založen Sociální ústav československé republiky. Jednalo se o instituci, která měla být centrem pro studium sociálněpolitických teorií. Mezi členy patřili nejen teoretici a výzkumníci v této oblasti, ale i zástupci zaměstnavatelů a zaměstnanců. Ústavu byly při jeho vytvoření svěřeny tyto tři úkoly: jak už bylo řečeno, měl být centrem pro vědecké bádání; dále měl působit jako poradní sbor ministra sociální péče při jeho legislativní činnosti; za třetí to byl úkol provádět propagační činnost, „totiž šířiti ve veřejnosti vědecké poznatky sociální a vyšší sociální nazírání“ (Nečas, 1938, s. 113). Poslední úkol byl plněn především přednáškovou a publikační činností. Vzhledem k hojnému počtu publikací a uskutečněných přednášek (také s účastí zahraničních odborníků), lze považovat existenci tohoto ústavu za jeden z faktorů, které zapříčinily rozvoj domácích sociálněpolitických teorií oceňovaných na mezinárodní úrovni. Sociální ústav zanikl v roce 1941.

2.6 Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období

Sociální politika se stala za první republiky velice významným tématem, jak na poli teoretickém, tak i politickém a legislativním. Bylo přijato mnoho právních předpisů upravujících pracovní podmínky, důchodové a nemocenské pojištění, podporu v nezaměstnanosti aj. Nicméně právní úprava určité podpory rodin s dětmi byla dosti roztržštěná. Nejednalo se o ucelený systém, jakým je dnes systém státní sociální podpory v České republice, ale o jednotlivá dílčí ustanovení obsažená v normách upravujících např. nemocenské a důchodové pojištění. Z toho lze usuzovat, že rodinná politika nabyla oproti předchozímu období na svém významu, ale jako samostatné odvětví se příliš nevyprofilovala.

Sociální podpora rodin s dětmi, jakožto určitá síť zachytávající subjekty, kterým hrozí tíživá společenská situace, nebyla za první republiky zrovna bez děr. Nedostatky systému se projevily především během dlouhotrvající hospodářské krize. Přetrvávala totiž představa, že o své členy se má postarat rodina a pokud by hrozilo výrazné zhoršení její situace, zasáhne určitým způsobem stát nebo soukromá organizace. Tyto zásahy byly ve většině případů podmíněny pojištěním výdělečně činných členů rodiny. V ideálním případě, kdy by živitel rodiny měl dostatečný příjem a byl schopen platit zmíněná pojištění (především nemocenské a proti nezaměstnanosti), mohl spoléhat v případě nemoci či nezaměstnanosti na přidělenou podporu. Tato představa byla nabourána právě v období hospodářské krize. Problémem bylo dobrovolné pojištění proti nezaměstnanosti, protože si ho většina občanů neplatila. Proto nezaměstnané osoby propadly společně se svými rodinami do výrazných sociálních problémů, které bylo možné řešit pouze formou mimořádných dávek, které nebyly formálně zakotveny v žádném sociálním systému první republiky. Jednalo se např. o výše zmíněné stravovací nebo mléčné akce.

Zmíněné problémy sociálního systému si vlády Československé republiky uvědomovaly a plánovaly provedení změn. Nicméně, z důvodu nedostatku finančních prostředků během krize a následnému zhoršení mezinárodní situace, kdy vláda musela zvýšit výdaje na obranu státu, nedošlo za trvání první republiky k potřebným změnám. Mnichovská dohoda a obsazení republiky nacistickým Německem jakýkoliv další vývoj ukončil.

3 Podpora rodin s dětmi v období 1945 – 1956

Po druhé světové válce se v Československé republice začala formovat rodinná politika, jakožto odvětví politiky sociální. V období meziválečném se tato oblast nedostala do středu pozornosti a byla řešena pouze v rámci dílčích právních předpisů upravujících ostatní oblasti sociální problematiky, z čehož lze usoudit, že zde byla absence jakéhokoliv systémového přístupu. Během druhé světové války sice byly provedeny určité kroky v rámci podpory rodin, ale jejich cílem bylo především utlumit projevy nesouhlasu s okupací, a ne vytvořit ucelený systém dávek. Ostatně se domnívám, že pokud by zde nějaký takový pokus byl uskutečněn, v rámci odmítnutí a popření protektorátní politiky by došlo k jeho odstranění.

Politici představitelé si význam rodinné politiky po roce 1945 uvědomovali především s ohledem na materiální důsledky války a úbytek počtu obyvatel. Pro znázornění poklesu

počtu obyvatel lze poukázat na rozdíl mezi lety 1937 a 1947. Za těchto deset let došlo ke snížení počtu obyvatel z 14,42 na 12,16 milionů, což je pokles o více než dva miliony. Při prvním pohledu by člověk mohl snížení zdůvodnit válečnými ztrátami, které měly samozřejmě výrazný dopad. Nicméně, hlavním důvodem byly poválečné odsuny osob německého a maďarského původu.

Zmíněné snížení počtu obyvatel bylo hlavním motivem vlády Československé republiky k pronatalitně orientované rodinné politice, jejíž projevy budou v následujících kapitolách popsány. Těmito projevy se myslí především dávky poskytované rodinám s dětmi, na jejichž podobu měla vliv i snaha vlády Československé republiky o emancipaci žen spočívající v jejich výrazném zapojení do pracovního poměru. Rákosník shrnuje tyto vlivy na podobu rodinné politiky takto: „Rodinná politika pak měla rozetnout gordický uzel těchto dvou cílů: v co největší míře umožnit emancipaci při maximalizaci počtu narozených dětí.“ (Rákosník, 2010, s. 335).

Níže uvedené částky v této kapitole je možné konfrontovat s vývojem průměrné mzdy uvedeným v Přílohách D a E.

3.1 Rodinné přídavky

Rodinné přídavky byly na území ČSR zavedeny již v roce 1926. Jednalo se však pouze o speciální dávku směřovanou na podporu úzké skupiny obyvatelstva – učitelů a státních zaměstnanců. Okruh příjemců byl omezen určením hranice příjmu pro výplatu dávky. Jednalo se tedy sice o první výskyt rodinných přídávků, avšak jejich reálný dopad na situaci rodin s dětmi byl minimální, proto nebyl v kapitole o podpoře za první republiky zmíněn.

V prosinci roku 1945 došlo k měnové reformě a následně byly upraveny i mzdy a platy. V souvislosti s těmito úpravami byl přijat zákon č. 154/1945 Sb., o rodinných přídavicích některých osob pojištěných pro případ nemoci, který zavedl univerzální dávku rodinný přídatek. Univerzalita této dávky byla však jen zdánlivá, protože se vztahovala na zaměstnance povinně pojištěné pro případ nemoci. Mimo tedy stáli ostatní obyvatelé, především osoby samostatně výdělečně činné.

Rodinný přídatek byl vyplácen bez ohledu na příjem rodiny. Jednalo se tedy o netestovanou dávku. Jediným předpokladem byla péče o nezaopatřené dítě. Za každé takové dítě byla pojištěné osobě vyplácena dle § 3 zmíněného zákona částka 150 Kčs. Nezaopatřeným dítětem

se ve smyslu § 2 zákona považovaly děti do 18 let, případně do 24 let pokud se soustavně připravovaly na své budoucí povolání. Zákon dále kladl důraz na státní občanství osob, což byla v době jeho přijetí velice citlivá otázka.

Rodinné přídavky byly vypláceny z Fondu rodinných přídavků, který byl zřízen při ministerstvu ochrany práce a sociální péče. Fond byl účelovým jměním a nositelem práv a závazků dle uvedeného zákona, který také stanovil, že „pokud prostředky Fondu rodinných přídavků nepostačí k úhradě nákladů spojených s poskytováním rodinných přídavků, uhradí zbytek stát. Stát poskytne Fondu v případě potřeby přiměřené zálohy.“ (§ 11 zákona č. 154/1945 Sb.)

Během války byly přídavky upraveny jak na Slovensku, tak i v protektorátu Čechy a Morava. Slovenská úprava (zákon č. 217/1941 Sl., z. o přídavkoch na deti robotníkov) byla přijetím nového zákona zrušena, zatímco protektorátní nařízení č. 441/1941 Sb., o zvláštních přídavcích početným rodinám, nadále zůstalo v platnosti až do roku 1949. Řešilo totiž trochu jinou oblast. „Zatímco přídavky z roku 1945 byly svou povahou pojištěním zaměstnanců, přídavky z roku 1941 byly v podstatě zvláštní chudinská dávka, typ veřejnoprávní charity.“ (Rákosník, 2010, s. 341) Podstata a podmínky pro výplatu této dávky byly již nastíněny v příslušné kapitole o podpoře v období 1939 – 1945. V této souvislosti lze ještě zmínit, že přídavek podle protektorátního nařízení byl, za splnění přísných podmínek, jedinou alternativou rodinných přídavků pro osoby samostatně výdělečně činné.

V roce 1947 byl přijat zákon č. 58/1947 Sb., jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 13. prosince 1945, č. 154 Sb., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci. Tato novelizace znamenala výraznou změnu v přidělování rodinných přídavků. Oproti původnímu znění totiž nové pojetí zavedlo progresivní růst výše dávky v návaznosti na počet dětí v rodině. Na 1 dítě v rodině zůstal přídavek stejný a to ve výši 150 Kčs, na 2 děti činil 350 Kčs, 3 děti 600 Kčs, s každým dalším dítětem se částka v průměru na 1 dítě zvyšovala o 25 nebo 50 Kčs. Zákon vyjmenovával výši přídavku až do 10 dětí v rodině, pro každé další nad tento počet se dávka zvýšila o 500 Kčs. Zákon upravoval ještě další dílčí ustanovení, která řešila podmínky délky pojištění nebo organizaci Fondu rodinných přídavků. Podstata této novelizace spočívající ve zmíněné úpravě o počtu dětí a výši dávky předznamenala přístup československé sociální politiky v oblasti rodinných přídavků až do roku 1993.

Zcela nový zákon upravující oblast rodinných přídavků byl přijat v roce 1949. Jednalo se o zákon č. 90/1949 Sb., o rodinných přídavecích. Tato úprava vychází z novely z roku 1947 a navazuje na nově přijatý zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, který se stal jedním z nejvýznamnějších právních předpisů po roce 1945 a níže bude rozebrán z hlediska sociální podpory rodin. Jednalo se principiálně o stejný předpis jako provedená novelizace, ale požadavek pojištění odkazoval na nový systém národního pojištění. Také se změnila věková hranice pro posuzování nezaopatřeného dítěte z 18 na 16 let. Snížil se tak okruh příjemců dávky. Oproti tomu, pokud se dítě soustavně připravovalo na budoucí povolání, byla věková hranice posunuta na 25 let. Výše dávky se nezměnila.

Z důvodu růstu mezd a inflace došlo ještě v listopadu roku 1949 zákonem č. 242/1949 Sb., jímž se upravují některé sociální dávky, k úpravě výše poskytovaných příspěvků. V případě rodinných přídavků došlo k jejich navýšení, např. na 1 dítě činil 190 Kčs. Zákon dále zrušil protektorátní nařízení č. 441/1941 Sb., které bylo využíváno pro podporu nepojištěných osob, a víceméně ho nahradil možností vyplácet zvláštní příspěvek. O potřebnosti této dávky rozhodovaly okresní národní výbory, které posuzovaly potřebnost podpory. Zvláštní příspěvek se však přiděloval až na druhé (nejvýše 80 Kčs) a každé další dítě (nejvýše 140 Kčs). V porovnání s běžným rodinným přídavkem dosahoval zvláštní příspěvek polovinu jeho výše. I z toho je patrna podpora zaměstnanců oproti osobám samostatně výdělečně činným, jejichž počet byl režimem postupně eliminován.

V květnu 1953 byla v Československu provedena měnová reforma. Jednalo se o velice nepopulární krok, kterým byli značným způsobem poškozeni všichni občané republiky, jejichž naspořené prostředky reformou ztratily na své dosavadní hodnotě. Proti tomuto hrubému porušení právní jistoty všech drobných střadatelů se zvedla vlna nevole, nicméně jakýkoliv odpor byl potlačen. V souvislosti s touto reformou bylo přijato vládní nařízení č. 42/1953 Sb., o opatřeních v oboru mezd, důchodů a některých sociálních dávek v souvislosti se zrušením lístkového systému zásobování. Dle odst. 1 § 13 nařízení bylo v nové měně vypláceno např. 70 Kčs na 1 dítě a 170 Kčs na 2 děti. Částka se progresivně zvyšovala s počtem dětí, což bylo v souladu s dosavadním přístupem. Vládní nařízení také v odst. 3 § 13 stanovilo, že rodinný přídavek nenáleží držitelům půdy nad 0,5 ha (v pastvinářských oblastech nad 2 ha), čímž stát jasně deklaroval svůj diskriminační postoj vůči statkářům držícím půdu v soukromém vlastnictví. „Dnes již není sporu o tom, že měnová reforma a zrušení lístkového systému velmi negativně ovlivnily životní úroveň beneficiantů sociálního

zabezpečení, kteří se často reálně ocitli pod hranicí chudoby, třebaže oficiálně režim nic takového nepřiznával.“ (Kuklík, 2008, s. 242)

Jak vidno, rodinné přídavky, resp. jejich principiální zásady, se od novelizace v roce 1947 příliš nezměnily. Následnými úpravami byly pouze měněny výše dávky a procesní aspekty. K radikální změně došlo až přijetím zákona č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, který zařadil rodinné přídavky do systému nemocenského pojištění. Toto bude rozebráno v kapitole zabývající se reformou sociálního zabezpečení v roce 1956.

3.2 Národní pojištění

Prvorepublikoví politici si ve třicátých letech plně uvědomovali potřebu přijmout právní předpis, kterým by byla systematicky a univerzálně upravena celá oblast sociální politiky, nicméně stejně jako v jiných právních oblastech k tomu nedošlo. Hlavním problémem sociální politiky byla její roztržitost, kdy téměř každá významnější společenská skupina měla vlastní úpravu sociálních dávek. Snaha o rekodifikaci této oblasti vyvrcholila v roce 1948 přijetím zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění. „Národní pojištění vycházelo ze zcela odlišné logiky než dosavadní sociální pojištění. Zatímco to bylo vybudováno na existenci partikulárních systémů pro různé společenské skupiny a podle toho se lišila míra práv a povinností pojištěnců, národní pojištění bylo jednotné, zahrnující 95 % obyvatelstva a silně rovnostářské.“ (Rákosník, 2010, s. 254)

V případě národního pojištění se jednalo o systém, v němž byly skloubeny pojistné principy typické pro rakouské a německé země (a tedy víceméně i pro první Československou republiku) a principy společenské solidarity zakotvené v britském modelu lorda Beveridge. Ačkoliv byl zákon o národním pojištění přijat v dubnu 1948, tedy až po „vítězném Únoru“, je považován za velice kvalitní právní úpravu. Komunistická strana ho veřejnosti představila jako výdobytek nové vládnoucí pracující třídy, ale zákon byl připraven již před únorovým převratem.

Z hlediska sociální podpory rodin s dětmi, s ohledem na dávky, jejichž vývoj je touto prací sledován, neznamenal zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, příliš velký zlom. Přesto je třeba podrobněji popsat dávky, které jsou buďto součástí současného systému státní sociální podpory nebo jejich výplata souvisela s přítomností dětí v rodině. Níže budou tedy popsány tyto dávky: porodné, výchovné, výbavné a pohřebné.

Výraznou plošnou dávkou v rámci systému národního pojištění se stalo porodné uvedené v odst. 1 § 44 zákona. Výše této dávky činila 2500 Kčs a byla vyplácena pojištěnkám a rodinným příslušnicím pojištěnců. Vzhledem k tomu, že za rodinnou příslušnici byla podle zákona brána i družka žijící s pojištěncem alespoň 6 měsíců před vznikem nároku na dávku, odstranil systém národního pojištění v tomto ohledu jakoukoliv diskriminaci nesezdaných párů. Porodné bylo vypláceno za každé narozené dítě ve stejné výši bez ohledu na počet dětí v rodině nebo počet současně narozených dětí.

V prvorepublikovém systému sociálních dávek byl zákonem č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, zakotven tzv. vychovávací příspěvek, kterým se důchod zvyšoval poměrně k počtu dětí, o které se důchodce staral. V systému národního pojištění byl tento příspěvek nahrazen výchovným. Výše dávky odpovídala úrovni rodinných přídatků upravených platnou právní úpravou.

Zákon o národním pojištění přinášel možná trochu kuriózní dávku – výbavné. Jednalo se o jednorázový peněžitý příspěvek pro pojištěnce, který uzavřel sňatek. Výše dávky byla 5000 Kčs. Cílem této finanční podpory bylo motivovat mladé občany ke vstupu do manželství a jeho následnému naplnění zplacením dětí. Výbavné se vyplácelo i těm, kteří uzavřeli manželství opětovně, avšak musely uběhnout minimálně tři roky od sňatku předchozího. Tuto dávku lze bezesporu zařadit mezi instituty výrazné pronatalitní vládní politiky, nicméně o jejím reálném dopadu v této oblasti lze pochybovat. Vzhledem k vysokým nákladům a pochybnému efektu bylo výbavné v roce 1956 zrušeno.

Pokud zemřela osoba mající nárok na nemocenské pojištění, náleželo pozůstalým, kteří vypravili pohřeb, pohřebné ve výši 5000 Kčs. (§ 49 zákona č. 99/1948 Sb.) Nárok na tuto dávku se tedy, stejně jako za první republiky, odvíjel od pojištění pojištěnce. To potvrzuje identifikaci pohřebného jako dávky nemocenského pojištění. Na druhou stranu byl pojistný princip nabourán stanovením absolutní výše dávky, čímž se odlišoval od prvorepublikové úpravy. Odst. 3 § 49 zákona pamatoval i na situace, kdy pojištěnec vypravil pohřeb rodinnému příslušníkovi. V případě dítěte byla částka odstupňována podle jeho věku od 500 Kčs pro dítě do dvou let po 1300 Kčs pro starší 14 let. Za vypravený pohřeb manželky nebo družky činilo pohřebné 1500 Kčs.

3.3 Reforma systému národního pojištění

Téměř současně s přijetím zákona o národním pojištění se komunističtí představitelé začali k tomuto nově vzniklému systému vyjadřovat s despektem. Bylo ho podle nich třeba přetvořit tak, aby více odpovídal cílům socialistické politiky. Postupně byly určeny dva hlavní problémy národního pojištění, které měly být reformou odstraněny. Prvním byla nadměrná byrokratizace systému především nemocenského pojištění, která měla být odstraněna přenesením odpovědnosti na odbory, resp. Revoluční odborové hnutí (dále ROH). Za druhý problém politici považovali rovnostářství dávek. V neutuchajícím třídním boji bylo třeba k této otázce přistoupit ideologicky a jasně definovat, která pracovní odvětví jsou pro společnost důležitá a která ne, nebo alespoň ne tak důležitá, proto bylo zmíněné rovnostářství zcela nevhodné.

Prvním předpisem upravujícím národní pojištění byl zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění. Cíl této reformy byl vcelku jasně definován v § 1 tohoto zákona: „Učíce se ze zkušeností Sovětského svazu, přebudujeme národní pojištění tak, aby podporovalo rozvoj výroby, aby všestranně a stále dokonaleji pečovalo o pracujícího člověka, aby pracující v něm byli sami hospodáři a sami za ně přímo odpovídali a aby tak pojištění v souladu s rozvojem výroby bylo nástrojem k trvalému zvyšování životní úrovně všech pracujících.“ (§ 1 zákona č. 102/1951 Sb.) Toto nenormativní ustanovení, které pouze deklarovalo určitý politický záměr vlády, zásadně předznamenalo vývoj v oblasti sociální politiky lidově demokratické Československé republiky.

V duchu snahy o přiblížení se sovětskému modelu bylo nemocenské pojištění odděleno od důchodového. Správou nemocenského pojištění a rodinných přídatků bylo pověřeno ROH. Důchodové pojištění, které bylo nadále uváděno jako důchodové zabezpečení, bylo svěřeno nově vzniklému Státnímu úřadu důchodového zabezpečení. Příjmy a výdaje obou systémů se staly součástí státního rozpočtu. Na nižší úrovni bylo důchodové zabezpečení nadále organizováno okresními národními pojišťovnami. To se změnilo nařízením 25/1953 Sb., o přesunu působnosti v některých věcech důchodového zabezpečení a nemocenského pojištění, které přeneslo výkon důchodového zabezpečení z pojišťoven na okresní národní výbory.

Systém národního pojištění se de facto rozpadl v roce 1951. Postupně byl dále přetvářen dílčími právními předpisy. Transformace vyvrcholila v roce 1956 přijetím zákona č. 54/1956

Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, a zákonem č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

3.4 Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období

Po druhé světové válce byly podniknuty významné kroky směřující k vytvoření funkčního systému sociální podpory občanů a to jak v oblasti nemocenského a důchodového pojištění, tak i v případě podpory rodin s dětmi. Především je třeba vyzdvihnout zavedení univerzálních plošně vyplácených rodinných přídavků, což lze ohodnotit velmi kladně. Nicméně, následná novelizace zákona o rodinných přídavcích trochu nevhodně zohlednila pouze počet dětí v rodině, zatímco jejich stáří na výši dávky vliv nemělo. Dále je důležité upozornit na úpravu z roku 1953, která zanesla do zákona ustanovení, jež při přidělování dávky diskriminovalo soukromé vlastníky půdy. V tomto případě se projevila evidentní nedemokratičnost režimu.

V roce 1949 byl vytvořen systém národního pojištění, čímž vyvrcholily snahy započaté již za první republiky. Význam tohoto kroku je značný, což už ostatně bylo popsáno výše. Přesto je třeba upozornit na to, že zákon o národním pojištění nebyl zcela bezchybnou normou, naopak zanesl do oblasti sociální politiky některé nevhodné prvky. Horlivá snaha sloučit veškeré sociální dávky do jednoho právního předpisu přinesla situaci, kdy vedle sebe byly upraveny dávky nemocenského a důchodového pojištění, sociální podpory rodin s dětmi a sociální péče. S odstupem času lze označit právě tuto přílišnou centralizaci za nevhodný přístup.

Ačkoliv měl vytvořený systém národního pojištění nedostatky, byl smysluplný a funkční. Na počátku padesátých let byly však provedeny reformy, jejichž cílem byla sovětizace a rozklad dosavadního systému. Ta vyvrcholila přijetím zákonů o sociálním zabezpečení a nemocenském pojištění v roce 1956, jež ukončily poměrně krátký život národního pojištění a předznamenaly vývoj až do roku 1990.

4 Podpora rodin s dětmi v období 1956 – 1989

Vývoj sociální podpory rodin s dětmi po druhé světové válce je třeba rozdělit do dvou částí, protože sociální politika v těchto obdobích vycházela ze zcela odlišných kvalitativních základů. Do roku 1956 stále fungoval, i když modifikovaný, systém národního pojištění vycházející z klasického pojistného principu a vlivu Beveridgova modelu sociální politiky. S rokem 1956 ale přichází změna v podobě nových právních předpisů, které dosavadní systém

mění definitivně na paternalistické státní sociální zabezpečení inspirované sovětským modelem.

Zákon o sociálním zabezpečení byl několikrát novelizován, ale principiálně se tato oblast do roku 1990 nezměnila, proto budou veškeré dílčí reformní kroky popsány v rámci této společné kapitoly.

Níže uvedené částky v této kapitole je možné konfrontovat s vývojem průměrné mzdy uvedeným v Přílohách D, E, F a G.

4.1 Zákon o nemocenském pojištění 1956

V listopadu roku 1956 byl přijat zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, který po několika drobných novelizacích přetrval téměř nezměněn do roku 1990. Po Sametové revoluci byl tento zákon významně pozměněn, ale formálně byl účinný až do konce roku 2008.

Zákon o nemocenském pojištění akcentoval souvislost hospodářského růstu, resp. rozvoje výrobních sil, a životní úroveň pracujících a jejich rodin. To se hlavně v oblasti sociální podpory rodin s dětmi projevilo závislostí přidělu rodinných přídatků a plněním pracovních povinností zaměstnance. Ostatně samotné zařazení této dávky do systému nemocenského pojištění je nevhodné. V této kapitole budou popsány dávky: podpora při narození dítěte, pohřebné a přídatky na děti. Také bude nastíněn jejich vývoj v rámci systému nemocenského pojištění do roku 1968, kdy byly ze zákona vyškrtnuty.

Podpora při narození dítěte nedošla od předchozí úpravy žádné principiální změny. Dávka náleží zaměstnankyni nebo zaměstnancově rodinné příslušnici, která porodí dítě. Za každé takto narozené dítě náleží podpora ve výši 650 Kčs. Do roku 1968 nebyla výše příspěvku nijak upravena.

V případě pohřebného platí to samé, co pro podporu při narození dítěte. Zemřel-li zaměstnanec, náleží pozůstalým, kteří vypravili pohřeb, dávka ve výši 1000 Kčs. Zákon také zohledňoval úmrtí ostatních rodinných příslušníků – do dvou let jejich věku 200 Kčs, do deseti 500 Kčs a nad deset let 800 Kčs.

Oproti předchozím dávkám došlo u rodinných přídatků k výrazné změně. Především byly přídatky zařazeny mezi ostatní dávky nemocenského pojištění a společně upraveny jednou

normou. Při posuzování nároku na dávku byly brány tři podmínky: péče o nezaopatřené dítě, předepsaný pracovní úvazek a odpracování stanoveného počtu pracovních dní. Za nezaopatřené bylo dítě považováno do ukončení povinné školní docházky, případně do věku 25 let, pokud se soustavně připravovalo na své budoucí povolání. Zaměstnancův pracovní úvazek musel odpovídat rozsahu pracovní doby stanovené právním předpisem pro dané pracovní odvětví. Požadavek odpracované doby kladl důraz na to, aby zaměstnanec plnil své pracovní povinnosti. Do doby se započítávala dovolená i nemocenská. Nepřiznáním přídatku tak byli perzekuováni především ti, kteří měli za dané období neomluvenou nebo neopodstatněnou absenci. Výše dávky byla obdobná jako v předchozí úpravě: 70 Kčs na jedno dítě, 170 Kčs na dvě, 310 Kčs na tři, 490 Kčs na čtyři a 220 Kčs na každé další. Soukromí vlastníci (označovaní vzhledem k socialistické teorii společného vlastnictví za uživatele půdy) půdy ve výměře nad 0,5 ha byli opět v přídělu rodinných přídatků diskriminováni, nicméně, tentokrát jim dávka přiznána byla, byť pro více dětí nedosahovala ani poloviny výše pro zaměstnance. Uživatelé půdy měli nárok na přídatek 38 Kčs na jedno dítě, 86 Kčs na dvě a např. 212 Kčs na čtyři (oproti 490 Kčs pro zaměstnance).

V roce 1959 byla provedena novelizace zákona o nemocenském pojištění, která provedla terminologickou změnu, když rodinné přídatky přeměnila na přídatky na děti. Nově zvolená terminologie setrvala dodnes. Další a důležitější změnou bylo, že se přídatky na děti staly testovanou dávkou. Při jejich výměře byl tedy sledován příjem oprávněného. Při příjmu nad 3000 Kčs se neposkytoval přídatek na jedno dítě, nad 3800 Kčs ani na dvě. Při vyšším počtu dětí se dávka vyplácela. Přídatek na děti stále rostl progresivně s jejich počtem v rodině. Výše dávky byla u prvních tří příjmových kategorií pro jedno a dvě děti stejná (70 a 170 Kčs). Je patrné, že se v této úpravě projevila pronatalitní vládní politika, která kladla důraz na podporu rodin s třemi a více dětmi. Jako příklad tohoto tvrzení lze uvést výrazný skok z částky 170 Kčs na dvě děti na 430 Kčs na tři u nejnižší příjmové skupiny. Výše dávky se u ostatních příjmových skupin samozřejmě drobně lišila, ale jejich konkrétní hodnota není pro tuto práci tak důležitá, proto lze odkázat na příslušnou novelu zákona o nemocenském pojištění. Co se týče uživatelů zemědělské půdy, byla opět oproti zaměstnancům snížena výše dávky. Dále byli rozděleni do tří příjmových kategorií a přídatky na děti pro ně vycházely ze stejných principiálních zásad a propočtů jako v případě první skupiny. Toto novelizované znění bylo účinné do června 1968, kdy byly dávky pro rodiny s dětmi vyčleněny do samostatného právního předpisu.

4.2 Zákony o sociálním zabezpečení z let 1956, 1964, 1975 a 1988

Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení, byl přijat v listopadu 1956. Stejně jako současně přijatý zákon o nemocenském pojištění znamenal zavedení štědrého paternalistického státního systému sociálního zabezpečení, který při konstrukci dávek a určení podmínek nároku na ně bral ohled především na hospodářský přínos pracovní pozice občana, a to přínos odpovídající ideologickému hledisku. Zákon proto rozdělil zaměstnance do tří kategorií. „Dnes právě tato skutečnost patří k nejvíce kritizovaným momentům komunistického systému sociálního zabezpečení. První dvě kategorie byly vyhrazeny politicky preferovaným zaměstnáním (hornictví, hutnictví, někteří železniční zaměstnanci apod.). Zároveň se ale jednalo o zaměstnání vesměs fyzicky náročná. Do třetí, nejméně zvýhodněné kategorie spadala naprostá většina zaměstnání.“ (Kuklík, 2008, s. 244)

Jedinou dávkou sociálního zabezpečení beroucí ohled na počet dětí v rodině bylo výchovné, které již mělo v systému československé sociální podpory tradici a nejednalo se tak o nic nového. V následujícím období byla oblast sociálního zabezpečení upravena celkem třikrát, a to vždy přijetím nového zákona o sociálním zabezpečení. Jednalo se o zákony č. 101/1964 Sb., 121/1975 Sb. a 100/1988 Sb. Poslední jmenovaný je platný dodnes. Žádný ze zákonů nijak principiálně výchovné nezměnil, pouze byla dílčími úpravami měněna výše dávky. Změny vždy korespondovaly s cenovou úrovní, možnostmi sociálního systému a úpravou přídavků na děti.

Pokud se jedná o výchovné podle zákona z roku 1956, jeho výše zcela kopírovala výši přídavků na děti. Pouze u osob pobírajících invalidní důchod byla dávka zvýšena (kupříkladu na jedno dítě byla o 50 Kčs vyšší). Opatření zvýhodňující výchovné pro invalidní důchodce bylo v systému zachováno až do roku 1993. Výchovné dle zákona z roku 1956 se do přijetí nového zákona č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, nijak nezměnilo a nereflektovalo tak ani významnou změnu přídavků na děti provedenou v roce 1959.

V novém zákoně z roku 1964 byla přeměna přídavků na děti na testovanou dávku zohledněna. Byly vytvořeny dvě kategorie důchodců podle hraničního příjmu 1400 Kčs. Výše výchovného se shodovala s přídávky na děti prvních dvou kategorií podle novelizace zákona o nemocenském pojištění provedené v roce 1959. V roce 1968 byla provedena další novelizace výchovného kvůli změně přídavků na děti – z testované dávky se stalo opět netestovanou.

Přijetím nového zákona č. 121/1975 Sb. neproběhla u výchovného žádná změna, pouze nadále jeho výše odpovídala přídávům na děti.

Nařízení vlády č. 112/1984 Sb., o zvýšení některých sociálních dávek na děti, výrazně navýšilo výchovné. Na jedno dítě činilo 200 Kčs, na dvě 650 Kčs, na tři 1210 Kčs a na čtyři 1720 Kčs. Invalidní důchod se navyšoval o 250 Kčs na každé dítě. Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, nijak výchovné nezměnil.

Na závěr je třeba podotknout, že ačkoliv byl systém sociálního zabezpečení postaven na rozlišování osob dle tří pracovních kategorií, na výchovné to nemělo žádný vliv a bylo důchodcům vypláceno bez ohledu na jejich pracovní zařazení.

4.3 Reformní program a jeho reálný dopad

V souvislosti s demokratickými snahami změnit komunistický totalitní režim v roce 1968 byly hojně diskutovány možnosti úprav všech sociálních oblastí. V případě sledované sociální podpory rodin s dětmi se v odborných kruzích probíral především požadavek na „zavedení jednotných přídávků na děti bez rozdílu sociálního a příjmového postavení živitele dětí, odstupňovaných pouze podle počtu dětí...a další úpravy přídávků na děti zvláště na třetí a čtvrté dítě tak, aby se tyto dávky staly výrazným stimulem pro zvýšení žádoucí populace, včetně běžné valorizace přídávků na děti podle výše životních nákladů.“ (Soukup, 2004, s. 506) Některé z požadavků byly zohledněny v zákoně č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídávkách na děti z nemocenského pojištění, přijatého v červnu roku 1968. Název zákona vypovídá o tom, že při jeho přípravě bylo snahou upravit v rámci jednoho právního předpisu oblast dávek souvisejících s mateřstvím a dětmi. Snaha to byla chvályhodná, ale je třeba upozornit, že dávky nadále zůstaly součástí nemocenského pojištění. V podstatě se tedy jednalo pouze o formální přesunutí některých dávek do samostatné právní úpravy.

Podpora při narození dítěte byla upravena v § 13 zákona. Tato dávka se, kromě její výše, která vzrostla na 1000 Kčs za každé narozené dítě, nijak od předchozí úpravy nezměnila.

U přídávků na děti taktéž nedošlo k žádné významné změně, nadále se jednalo o „opakující se, peněžitou a obligatorní dávku nemocenského pojištění.“ (Kalenská, 1986, s. 175) U výše dávky byl zohledněn požadavek na vyšší podporu od druhého dítěte v rodině. Zatímco na

jedno dítě byl přiznán přídavek 90 Kčs, na druhé to bylo 330 Kčs a na třetí 680 Kčs, z čehož je patrný výrazný nárůst s počtem dětí v rodině.

Dalším reformním požadavkem bylo „prodlužování placené mateřské dovolené do dvou až tří let věku dítěte a zavedení pravidelného měsíčního příspěvku pro všechny ženy, které se rozhodnou zůstat doma i po skončení placené mateřské dovolené.“ (Soukup, 2004, s. 506) Jak už bylo řečeno, socialistická rodinná politika kladla důraz na vyšší porodnost spojenou s brzkým návratem matek do zaměstnání, což bylo umožněno využitím rozšířených jeslí a školek. Odborníci však s tímto přístupem vyjádřili nesouhlas a požadovali zavedení dávky, která umožní matkám setrvat doma s dítětem i po vyčerpání peněžité pomoci v mateřství. Tento požadavek byl zohledněn v zákoně č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku. Jednalo se o normu, která zavedla mateřský příspěvek jako dávku poskytovanou pracovnícím v pracovním poměru a jiným ženám účastným nemocenského pojištění. Hlavními podmínkami pro nárok byly doba pojištění před porodem (alespoň 270 dnů) a celodenní řádná péče o dítě ve věku do jednoho roku a současně alespoň o jedno další dítě ve věku do skončení povinné školní docházky. Výše příspěvku byla 500 Kčs na jedno dítě do jednoho roku věku, 800 Kčs na dvě děti do jednoho roku a 1200 Kčs na tři a více dětí do jednoho roku věku. Mateřský příspěvek byl poskytován nejdéle do dne, kdy dítě dovršilo první rok svého života. Kladně je třeba ohodnotit samotné zavedení mateřského příspěvku, nicméně negativními rysy této úpravy byly omezení doby pobírání příspěvku na jeden rok dítěte a určitá diskriminace rodin s jedním dítětem. Znevýhodnění rodin s jedním dítětem souvisí s důsledným plněním pronatalitní politiky vlády.

4.4 Vývoj v 70. a 80. letech

Sociální podpora rodin s dětmi, dobově označovaná jako společenská pomoc rodinám, se především v 70. letech dočkala několika významných úprav dosavadních dávek. Pronatalitní politika státu byla obzvláště v první polovině 70. let velice úspěšná, resp. sledovaný cíl zvýšení porodnosti byl dosažen. Dopad právě vládní politiky je v této otázce trochu diskutabilní, ale o tom později. Nyní budou popsány významné úpravy mateřského příspěvku, přídaveků na děti a zavedení novomanželských půjček, k čemuž došlo v 70. a 80. letech.

V říjnu roku 1971 byl přijat zákon č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku. Jednalo se o úpravu dosavadní podoby mateřského příspěvku. Nový zákon vycházel z toho předchozího a řadu věcí převzal, dokonce i nejčastěji měněná výše dávky zůstala stejná. Přesto došlo ke

změně ve dvou základních ohledech. Za prvé byla odstraněna podmínka pracovního zařazení žen, což ukázalo odklon od důsledné emancipace žen. Druhou změnou bylo prodloužení doby pobírání dávky z jednoho roku na dva. Novou podobu mateřského příspěvku lze shrnout takto: „Nároky vyplývající v oblasti mateřského příspěvku vztáhla na všechny ženy, které celodenně a řádně pečovaly o dítě do dvou let věku a vedle toho řádně pečovaly o další dítě (děti) ve věku do skončení povinné školní docházky.“ (Soukup, 2004, s. 511) V zákoně byl také upraven požadavek, aby se žena v době těhotenství podrobovala pravidelným lékařským prohlídkám. Cílem bylo zabezpečit zdravý vývoj dítěte i matky. V roce 1982 došlo novelou zákona ke zvýšení příspěvku o 100 Kčs ve všech případech. V letech 1984 a 1987 byly upraveny podmínky pro výplatu mateřského příspěvku. První úprava spočívala v zavedení dávky i pro matky jednoho dítěte a to do jeho věku jednoho roku. Pokud matka současně pečovala o další dítě, zůstal jí nárok na dávku do dvou let věku dítěte. Úprava z roku 1987 prodloužila dobu pobírání mateřského příspěvku do tří let věku dítěte za dodržení podmínky péče alespoň o jedno další nezaopatřené dítě.

U přídavků na děti od významné úpravy z roku 1968 příliš změn neproběhlo. V roce 1973 byla změněna výše dávky směrem k vyšší podpoře rodin s více než jedním dítětem. Přídavek na 1 dítě zůstal 90 Kčs, na dvě se zvýšil na 430 Kčs (z 330 Kčs), u tří na 880 Kčs (680 Kčs) a u čtyř na 1280 Kčs (1030 Kčs). Na takovéto úrovni zůstaly přídávky na děti až do roku 1984, kdy bylo přijato nařízení vlády 112/1984 Sb., o zvýšení některých sociálních dávek na děti. Jednalo se o nařízení, které zvýšilo přídávky na děti a výchovné. Výše obou dávek byla upravena shodně. Lze proto odkázat na příslušnou kapitolu o zákonech o sociálním zabezpečení, kde je vývoj výchovného pospán. V 80. letech se mezi odborníky živě diskutovala potřeba změny společenské podpory rodin a v souvislosti s tím i modifikace přídavků na děti. „Z hlediska úvah o budoucí právní úpravě se může jevit diskutabilní, zda zachovat všechny dosavadní podmínky nároku na přídávky na děti. Pochybnosti vzbuzuje zejména podmínka pracovního úvazku a odpracované doby.“ (Kalenská, 1986, s. 178) Mimo pochybností nad vhodně zvolenými podmínkami, které svým způsobem sledují jiný cíl, než je typické pro tuto dávku, posuzovali odborníci i samotné zařazení přídavků do systému nemocenského pojištění. „Konceptní otázkou je, zda vůbec přídávky na děti *de lege ferenda*⁷ mají být dávkou nemocenského pojištění. Bylo by totiž možné přídávky na děti upravit jako

---

⁷ *de lege ferenda* – odkaz na určitou představu o tom, jaké by právo mělo být, jedná se o vědomí, které je „vědomím, že by něco mělo jako právo platit, bez zřetele na to, zda to skutečně platí či neplatí.“ (Knapp, 1995, s. 83)

státní příspěvek a vůbec je nevázat na podmínku účasti na pojištění a tím méně na podmínky předepsaného pracovního úvazku a odpracované doby.“ (Kalenská, 1986, s. 178) Přetvoření přídavků z dávky nemocenského pojištění na státní příspěvek by umožnilo zajistit jeho univerzalitu. Nárok by se tak vztahoval na všechny nezaopatřené děti. K požadovaným změnám došlo až úpravami po roce 1990.

Jako významný impuls pro nárůst porodnosti lze vnímat novomanželské půjčky, které byly nově upraveny v roce 1973 zákonným opatřením č. 14/1973 Sb., o poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům. Jednalo se o jednorázovou půjčku mladým manželům na zařízení vlastního bydlení. Podmínkou bylo uzavřené manželství, přičemž manželům muselo být v době podání žádosti o půjčku méně než třicet let. Půjčka na pořízení bytu byla úročena roční úrokovou sazbou 1 %, na zařízení bytu činila sazba 2,5 %. Pronatalitní opatření tohoto příspěvku bylo splněno zařazením státního příspěvku, který se poskytoval manželům za každé narozené dítě během trvání manželství a po uzavření smlouvy o půjčce. Nárok na státní příspěvek vznikl manželům v den, kdy dítě dovršilo první rok svého života. Za první dítě příslušel příspěvek 2000 Kčs, za druhé a každé další 4000 Kčs. Státní příspěvek se použil jako mimořádná splátka půjčky. Doba splatnosti byla deset let. Nová úprava novomanželských půjček byla tedy oproti té předchozí zaměřena na konkrétní účel – pořízení nebo zařízení vlastního bydlení. Dřívější půjčka byla neúčelová. Úroková sazba byla nově nižší a státní příspěvek byl vyjádřen v absolutní hodnotě oproti předchozímu poměrovému vyjádření (za jedno dítě se strhávala jedna šestina dlužné částky). Vláda v roce 1987 zohlednila růst cen a vydala nařízení 44/1987 Sb., o úpravě podmínek pro poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům, kterým navýšila maximální výši půjčky na 50 000 Kčs a dobu splatnosti prodloužila na patnáct let.

4.5 Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období

Zákony o nemocenském pojištění a sociálním zabezpečení z roku 1956 zcela dovršily přeměnu systému sociální politiky Československé republiky. Z pohledu sociální podpory rodin s dětmi byly především dávky podporující rodinu napevno zařazeny do systému nemocenského pojištění. Tento negativní krok nelze dát za vinu pouze socialistickému totalitnímu státu, protože již za první republiky zde přetrvával požadavek vázat dávky podpory rodin na pojištění rodiče. Nicméně u základní dávky, kterou byly a jsou přídavky na děti, byl tento přístup doveden do krajnosti, když byly k základním podmínkám zařazeny délka pracovního úvazku a odpracovaná doba v měsíci. V roce 1968 byly sice dávky podpory

rodin přesunuty a společně upraveny jedním právním předpisem, ale přesun byl pouze formální a reálně byly dávky nadále plně součástí systému nemocenského pojištění.

Jako základní praktický nedostatek systému sociální podpory rodin s dětmi v tomto období vnímám stanovení absolutní výše vyplácených dávek. Vyplácená částka tak dostatečně nekorespondovala s růstem cenové hladiny. Pro každou změnu bylo nutné přijmout novou právní úpravu, což i s ohledem na vzrůstající hospodářské potíže státu nebylo příliš často.

Socialistický stát kladl velký důraz na oblast rodinné politiky a to především na její pronatalitní orientaci. Sociální podpora rodin vzrostla obzvláště v souvislosti s okupací Československa v roce 1968, po níž nastalo tzv. období „normalizace“⁸. Lidé se mnohdy po roce 1968 stáhli sami do sebe a vzdali se jakýchkoliv nadějí na změnu politického režimu v zemi. Stát samozřejmě tento přístup podporoval a přišel proto v 70. letech s řadou sociálních opatření směřujících k vyššímu sociálnímu zaopatření obyvatel. Mezi tyto kroky patřila i výše zmíněná pronatalitní opatření. Cílem bylo orientovat občany na čistě soukromý život v rodinném kruhu spočívající ve výchově dětí. Výsledkem byl systém výhodně nastavený pro spořádané mladé manžely usilující o dvě a více dětí. V evropském kontextu lze zhodnotit československý přístup takto: „Celkově bychom mohli však zařadit československou soustavu společenské pomoci rodinám s dětmi v první polovině 70. let na jedno z předních míst v Evropě, a to jak z hlediska výběru opatření, tak i z hlediska jejich výhodnosti pro příjemce.“ (Tuterová, 1993, s. 28) V první polovině 70. let opravdu došlo k výraznému nárůstu porodnosti, která kulminovala v roce 1974. Komunističtí činníci samozřejmě tuto skutečnost vyzdvihovali jako úspěch nové socialistické rodinné politiky. S odstupem času lze o tak výrazném dopadu pronatalitních opatření ovšem pochybovat, resp. o tom, že by to byl jediný důvod nastalé situace. V 70. letech totiž začaly zakládat rodiny „silné“ poválečné ročníky, takže lze důvodně pochybovat o nadmíru vysoké úspěšnosti přijatých sociálních opatření. Nicméně pravdou je, že populační vlna kulminovala v roce 1974 a nějakou měrou se na tom pronatalitní opatření také podepsala.

Vytýkané nedostatky socialistického systému sociální podpory rodin s dětmi (neadresnost a roztržitost dávek, nepatřičné zařazení většiny dávek do nemocenského pojištění, absolutní výše dávek, neúnosně rostoucí výdaje spojené se spravováním systému apod.) si na konci 80.

---

⁸ normalizace – soubor opatření přijatých a uveřejněných v dokumentu Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, jejichž cílem bylo odstranit a předejít jakýmkoliv reformním snahám z roku 1968

let uvědomovala většina odborníků zabývajících se problematikou sociální, potažmo rodinné, politiky a uvažovala nad možnostmi budoucích změn. Uvažované změny jsou názorně zachyceny v následující citaci z dobové učebnice práva sociálního zabezpečení: „V této souvislosti se nabízí otázka, zda i některé další dávky by nebylo vhodnější de lege ferenda upravit jako státní příspěvek a nikoli jako dávky nemocenského pojištění. Máme na mysli např. podporu při narození dítěte a pohřebné (*taktéž přídavky na děti, které jsou autory zvlášť rozebrány v předchozí části*)...Pokud jde o ostatní dávky, které nenahrazují příjem z výdělečné činnosti, je situace do značné míry odlišná a z hlediska koncepce budoucí právní úpravy připadá v úvahu poskytnutí těchto dávek všem občanům bez ohledu na to, zda jsou sami účastni pojištění.“ (Kalenská, 1986, s. 178-179)

5 Podpora rodin s dětmi v období 1989 – 1995

Konec roku 1989 přinesl v souvislosti s pádem totalitního komunistického režimu mnoho změn nejen politických ale také ekonomických a dalších. Taktéž v sociální oblasti znamenala Sametová revoluce řadu změn.

Poměrně rázný a náhlý přechod z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní způsobil řadu problémů v oblasti sociální stability. Významně zapůsobila především dříve nepřítomná nezaměstnanost, dále pak výrazné zvýšení cen a tomu neodpovídající růst příjmů rodin. Nicméně na tuto problematiku reagovala československá vláda pružně zavedením státního vyrovnávacího příspěvku a valorizací ostatních sociálních dávek.

Zmíněný význam sociální politiky jako systému, jehož cílem je zachování sociální stability v přelomovém období, popisuje Kepková v rámci rozlišení dvou základních rolí sociální politiky v období transformace takto: „První rolí byla role instrumentální. Sociální politika se stala nástrojem, který umožňoval kompenzovat nepříznivé sociální důsledky jednotlivých ekonomických reformních kroků, chránit sociálně ohrožené skupiny obyvatel a zabezpečovat politickou průchodnost ekonomické reformy.“ (Kepková, 1997, s. 7)

Již před rokem 1989 se v odborných kruzích probírala nutnost změn v oblasti sociální podpory rodin s dětmi. Tato vůle se samozřejmě díky politickým změnám začala měnit v reálné výstupy. Potřebu trvalé změny systému popisuje Kepková jako druhou roli sociální politiky v období transformace takto: „Druhou rolí byla role koncepční. Jejím úkolem bylo

vytvořit takové systémy sociální ochrany obyvatel, které by odpovídaly novým potřebám demokratického státu s tržní ekonomikou.“ (Kepková, 1997, s. 7)

Příprava nového komplexního systému sociální podpory rodin s dětmi, který by odpovídal moderním přístupům k řešení problémů sociální politiky, potřebovala delší dobu, během níž bylo odbornými a politickými kruhy diskutováno mnoho aspektů a předpokladů nově vznikajícího systému. Období příprav nakonec vyvrcholilo přijetím zákona o státní sociální podpoře v roce 1995.

V této kapitole bude rozebrán vývoj v oblasti sociální podpory rodin s dětmi do roku 1995, tedy do přijetí zákona o státní sociální podpoře. Konkrétně budou popsány přidělované dávky v daném období a transformace systému podpory v rámci ČSFR a následně ČR.

Níže uvedené částky v této kapitole je možné konfrontovat s vývojem průměrné mzdy uvedeným v Přílohách G a H.

5.1 Vývoj dávek sociální podpory rodin s dětmi do přijetí systému státní sociální podpory

Jak již bylo řečeno výše, sociální podpora rodin s dětmi byla do roku 1995 zajišťována formou dosavadních dávek, k nimž přibýly některé nové, a jiné byly novými nahrazeny.

5.1.1 Státní vyrovnávací příspěvek

V roce 1990 došlo k liberalizaci cen, což mělo za následek jejich růst a s tím spojené zvýšení životních nákladů. V souvislosti s touto situací byl 1. července 1990 zaveden státní vyrovnávací příspěvek ve výši 140 Kčs měsíčně. Do okruhu příjemců této dávky patřili při jejím vytvoření všichni občané bez ohledu na jejich příjem.

Postupem času byly parametry státního vyrovnávacího příspěvku upravovány. Cílem úprav bylo omezit okruh příjemců na osoby, jejichž situace vyžaduje podporu ze strany státu. Proto byl například 1. května 1991 příspěvek zvýšen na 220 Kčs pro nezaopatřené děti a důchodce. Nárok na státní vyrovnávací příspěvek byl 1. ledna 1992 ponechán pouze důchodcům a nezaopatřeným dětem ve výši 220 Kčs a osobám pobírajícím rodičovský příspěvek ve výši 140 Kčs, ostatním osobám byl příspěvek odebrán.

Dílčích úprav této dávky bylo více. V roce 1994 se stala v případě důchodců součástí důchodu a u osob pobírajících rodičovský příspěvek součástí tohoto příspěvku.

Vývoj této dávky lze popsat takto: „Z dávky, která byla při svém vzniku zcela plošnou, všelidovou dávkou, se tak postupně stala dávka sociální a adresně vyplácená, tj. testovaná příjmem a určená dětem, žijícím v rodinách s nízkým příjmem.“ (Víšek, 1995, s. 11)

5.1.2 Přídavky na děti a výchovné k důchodům

V systému sociálního zabezpečení socialistického státu patřily přídavky na děti i výchovné k důchodům mezi dávky nemocenského pojištění. Toto zařazení mělo za následek poměrně zvláštní situaci, kdy rodina měla nárok na výplatu přídavek na děti pouze v případě, že byl rodič zaměstnán a plnil své pracovní povinnosti. Proto nelze hovořit o nároku dítěte na tuto dávku, ale spíše o odměně rodiče za svou pracovní aktivitu, protože např. při zameškání pracovní směny o dávku přišel. Výše přídavek na děti nesouvisela s věkem dítěte, ale s počtem dětí v rodině. Zatímco přírvek na 1 dítě byl 200 Kčs, na 4 děti činil 1720 Kčs, což je 430 Kčs na 1 dítě.

Přídavky na děti v této podobě nespĺňovaly požadavky plánované sociální reformy a byly proto 1. listopadu 1993 změněny zákonem č. 266/1993 Sb. tak, aby odpovídaly dávce plánovaného systému státní sociální podpory. Zásadní změnou bylo to, že výše přídavek na děti se neodvíjela od počtu dětí v rodině, ale od věku dítěte. Zákonodárce vychází z představy, že náklady související s výchovou dítěte s jeho věkem narůstají. Na dítě ve věku do 6 let činila dávka 340 Kčs, od 6 do 10 let 380 Kčs, od 10 do 15 let 450 Kčs a nad 15 let 490 Kčs. Částka odpovídala přibližně jedné třetině životního minima pro danou věkovou skupinu.

Výchovné k důchodům se lišilo pouze ve výši dávky, která činila na 1 dítě 250 Kčs. Tato odlišnost byla zmíněnou změnou v roce 1993 odstraněna, a obě dávky tak byly upraveny stejným způsobem.

5.1.3 Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek byl zaveden zákonem č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku, s účinností k 1. říjnu 1990. Jednalo se o novou státní nárokovou dávku, která nahradila mateřský příspěvek.

Nově vzniklý rodičovský příspěvek byl stanoven v jednotné výši 900 Kčs měsíčně. Při konstrukci této dávky byla diskutována možnost individuální výše dávky, která by odpovídala odvodům na nemocenské pojištění. Tato varianta byla nakonec odmítnuta. Dle § 2 zákona č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku, má na příspěvek nárok rodič, který osobně,

celodenně a řádně pečuje alespoň o jedno dítě ve věku do tří let. Toto ustanovení o výplatě příspěvku do tří let věku dítěte odstranilo dřívější znevýhodnění rodin s prvním dítětem. Mateřský příspěvek byl totiž poskytován matce jednoho dítěte do jednoho roku jeho věku, v případě dvou dětí do dvou let věku nejmladšího dítěte.

Pro přiznání nároku na tuto dávku musel rodič splnit především podmínku celodenní péče o dítě. Zákon umožňoval rodiči výdělečnou činnost v době trvání max. 2 hodiny denně, přičemž jeho hrubý příjem nesměl přesahovat 1800 Kčs měsíčně. Rodič musel dítěti po dobu své výdělečné činnosti zajistit potřebnou péči jinou osobou, pokud by využil služeb jeslí nebo mateřské školy, pozbyl by nárok na rodičovský příspěvek.

Zákon upravoval valorizační mechanismus rodičovského příspěvku tak, že zmocnil vládu České a Slovenské Federativní Republiky vydat nařízení, jímž přiměřeně zvýší tuto dávku v případě, že dojde k nárůstu průměrné mzdy alespoň o 5 %. Do vzniku systému státní sociální podpory došlo ke třem úpravám výše rodičovského příspěvku, přičemž poslední byla provedena 1. října 1994 zvýšením dávky na 1740 Kčs měsíčně.

Smysl a přínos zavedení rodičovského příspěvku lze shrnout takto: „Zavedení rodičovského příspěvku sledovalo zkvalitnění potřebné individuální péče o děti, zlepšení jejich zdravotního stavu, sociální situace rodin s malými dětmi, zrovnoprávnění obou rodičů při péči o děti a snížení podílů dětí v jeslích.“ (Víšek, 1995, s. 14)

5.1.4 Jednorázový příspěvek

Obtížná finanční situace rodin s dětmi související s nárůstem životních nákladů a nízkými příjmy byla zmíněna v části o státním vyrovnávacím příspěvku. Tato neuspokojivá situace rodin vyústila v roce 1993 v přijetí zákona č. 197/1993 Sb., o jednorázovém příspěvku na nezaopatřené děti. Zákon znamenal vyplacení jednorázové dávky rodinám za každé nezaopatřené dítě. Výše příspěvku se odvíjela od věku dítěte takto: do 6 let 1020 Kčs, od 6 do 10 let 1130 Kčs, od 10 do 15 let 1360 Kčs a od 15 do 26 let 1470 Kčs.

Podmínkou pro poskytnutí tohoto příspěvku bylo to, že příjem rodiny musel být do 1,25 násobku životního minima. V případě dítěte, které mělo nárok na výchovné k důchodu nebo bylo vychováváno osamělým rodičem, se hranice posunula na dvojnásobek životního minima.

V případě jednorázového příspěvku se jedná o ad hoc právní předpis, který je nesystémový a pouze řeší aktuální situaci.

5.1.5 Podpora při narození dítěte

V případě podpory při narození dítěte se jedná o jednorázovou dávku nemocenského pojištění. Smyslem této dávky je finanční výpomoc rodině, které vzniknou v souvislosti s narozením dítěte podstatné jednorázové náklady.

Tato podpora byla zakotvena v systému nemocenského pojištění a do roku 1995, kdy byl vytvořen systém státní sociální podpory, nebyla, s výjimkou změny vyplácené částky, nijak měněna. Zvýšení vyplácené částky bylo provedeno celkem třikrát a to z původních 2000 Kčs v roce 1990 na konečných 4500 Kč v roce 1994. Toto více než dvojnásobné zvýšení souvisí s výrazným nárůstem cen novorozeneckých a kojeneckých potřeb.

5.2 Transformace systému sociální podpory v ČSFR

Pro pochopení transformace sociální podpory rodin s dětmi v ČSFR je třeba vyjít ze zásad a procesu transformace celého systému sociální politiky. Po událostech roku 1989 si většina společnosti myslela, že zlomový přechod od socialistického centrálně plánovaného hospodářství k modernímu demokratickému pojetí sociálně tržního státu bude proveden sérií jednorázových kroků, jejichž následek bude okamžitý a hmatatelný. Obzvláště v sociální oblasti bylo však třeba postupovat obezřetně a promyšleně. Socialistický stát totiž předchozích 40 let využíval paternalistický způsob sociální politiky pro podporu režimu ze strany občanů a společnost si tak zvykla na neudržitelný luxus přílivu nesystémových dávek a podpor všeho druhu. „Transformaci je proto třeba vnímat nejen jako proces směřující k nové a jiné podobě sociální politiky, ale současně i jako proces směřující ke kultivaci jedince, ke změně jeho postojů, chování, hodnotových orientací apod.“ (Krebs, 2010, s. 106)

5.2.1 Scénář sociální reformy a jeho praktické využití při transformaci sociální podpory rodin s dětmi

V lednu 1990 byly na FMPSV⁹ zahájeny práce na přípravě tzv. scénáře sociální reformy. Tento dokument byl vypracován a předložen Federálnímu shromáždění v září téhož roku. Na jeho přípravě se podílel především náměstek ministra FMPSV Petra Millera – prof. Igor Tomeš¹⁰. „Scénář byl chápán jako první krok v rámci kontinuální reformní činnosti v sociální

---

⁹ Federální ministerstvo práce a sociálních věcí

¹⁰ Prof. JUDr. Igor Tomeš, CSc. se celý život zabýval a zabývá problematikou sociální politiky a práva sociálního zabezpečení. V této oblasti je velice významným a uznávaným odborníkem na mezinárodní úrovni, což dokazuje fakt, že se podílel na sociálních a zdravotních reformách mnoha států střední a východní Evropy, např. Ruska, Polska nebo Rumunska. (Tröster, 2010)

oblasti. Byl prakticky sociálním programem tehdejší ještě federální vlády zpracovaným na přechodné období dvou let a možno říct, že byl zároveň prvním koncepčněji zaměřeným programem naší sociální politiky po roce 1948.“ (Krebs, 2010, s. 108)

Scénář sociální reformy stanovil tyto tři hlavní cíle:

- pluralizace – „Pluralizací se měli občané, kteří byli do té doby objekty státního pečovatelského paternalismu, založeného na přidělování dobrodiní podle vize státní byrokracie, začít starat o svou vlastní budoucnost a být za ni odpovědni.“ (Tomeš, 1996, s. 186) Toho mělo být dosaženo mimo jiné rozšířením počtu subjektů a forem sociálního zabezpečení tak, aby různým sociálně ohroženým skupinám obyvatel příslušely dávky z předem určeného dílčího systému.
- privatizace – „Privatizací sociálních institucí se měla občanům vrátit odpovědnost za jejich osudy a za osudy jejich rodin zvýšením zejména finanční účasti na sociálním zabezpečení.“ (Tomeš, 1996, s. 186) Smyslem nového přístupu k řešení sociálních problémů není bezhlavé, nesystémové a neadresné rozdávání všemožných a mnohdy nepotřebných dávek, ale zajištění státní garance podpory v případě, že se rodina dostane do ohrožení snížení své životní úrovně pod společensky přijatelnou hranici, kterou lze chápat jako určité životní minimum.
- demokratizace – „Demokratizací se měla správa sociálních věcí navrátit do rukou těch, jichž se týká, tedy měla být zavedena autonomie a samospráva do otázek pracovních a sociálního zabezpečení.“ (Tomeš, 1996, s. 186)

Mezi další dílčí cíle patřila decentralizace, jež spočívala ve vytvoření oblastních institucí, které by rozdělovaly dostupné finanční prostředky a profesionalizace, jejímž smyslem bylo kvalitně vyškolit dostatečné množství odborného úřednického aparátu schopného zabezpečit fungování zmíněných institucí. Ve scénáři sociální reformy byl také kladen důraz na prvek humanizace, tedy určitého lidského přístupu úředníků k posuzovaným osobám a snaha vyřešit jejich situaci v pro ně přirozeném prostředí. Pokud by to nebylo možné, mělo by být občanovi umožněno řešení v rámci náhradního sociálního prostředí.

Přijetí scénáře sociální reformy odstartovalo koncepční práce na institutech sociální ochrany, které probíhaly během roku 1991 na FMPSV. Výstupem zmíněných prací bylo nadefinování těchto tří základních sociálních institutů: sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc. Sociální podpora rodin s dětmi byla zařazena převážně do plánovaného systému státní

sociální podpory, proto bude níže rozebrán návrh zásad zákona o státní sociální podpoře předložený legislativní radě vlády ČSFR v roce 1992 ke schválení.

Jako jeden z konkrétních kroků realizace scénáře sociální reformy bylo přijetí zákona č. 463/1991 Sb., o životním minimu, v říjnu roku 1991. Tento zákon byl pro další vývoj sociální podpory rodin velice důležitý. V rámci probíhající sociální reformy byla jedním z nejčastěji skloňovaných požadavků adresnost dávek. Aby podpora státu mohla být adresná, muselo dojít k vytvoření určitého klíče, podle něhož by byly prostředky rozdělovány rodinám, které je potřebují. Tímto klíčem se stal postup výpočtu životního minima a určení násobků této částky jako hranice pro poskytování jednotlivých dávek. Institut životního minima lze tedy označit „jako základní nástroj pro aktivaci systému sociální podpory“ (Potůček, 1998, s. 144). Zákon o životním minimu v § 1 stanoví životní minimum jako společensky uznanou minimální hranici příjmů občana, pod níž nastává stav jeho hmotné nouze. Dále určuje způsob zjištění příjmů občana, resp. domácnosti a především stanoví částku potřebnou k zajištění výživy, jejíž výše závisí na tom, zda se jedná nebo nejedná o nezaopatřené dítě. V případě dítěte pak výše částky životního minima roste s jeho věkem. Vláda ČSFR byla zákonem zmocněna ke zvýšení částky nařízením v případě, že index životních nákladů nízkopříjmových domácností vzroste ve sledovaném období alespoň o 10 %. Toto zdánlivě nepřilíš podstatné ustanovení mělo výrazný dopad. Jak bude dále rozebráno, dávky státní sociální podpory byly (a řada z nich stále je) fixovány na hodnotu životního minima. Růst nákladů domácností byl většinou současně doprovázen i růstem příjmů, což by bez fixace dávek na životní minimum, které byla vláda povinna adekvátně navýšit v souvislosti s růstem indexu životních nákladů, znamenalo zúžení okruhu adresátů. Okruh adresátů tak odpovídal reálné skupině domácností, která dávky potřebovala z důvodu růstu nákladů.

5.2.2 Návrh zásad zákona o státní podpoře rodin s dětmi

Po přijetí zákona o životním minimu začaly na FMPSV práce na přípravě zásad zákona o státní podpoře rodin s dětmi. Návrh byl hotov a následně předložen legislativní radě vlády ČSFR k projednání v květnu 1992, nicméně, vláda ho, z důvodu nutnosti řešit otázky související s rozdělením republiky, neprojednala.

Návrh zásad zákona o státní podpoře rodin s dětmi přinesl řešení ve třech oblastech. Jednak sjednotil dávky podporující rodinu s dětmi, které byly roztrženy napříč dílčími systémy sociálního zabezpečení. „Zadruhé, zavádí nové dávky, reagující na dosud neřešené sociální

situace, např. příplatek pro osamělého rodiče.“ (Kepková, 1997, s. 46) Jako třetí oblast lze označit zcela nové pojetí dosud základní dávky tohoto systému, a sice přídatku na dítě.

Tento koncepční dokument neřešil konkrétní výši dávek podpory, ale způsob jejich výpočtu. Institut životního minima měl sloužit v případě zákona o státní podpoře „ke stanovení hranice životní úrovně domácností a následného vytvoření příjmových pásem určujících vznik nároku na dávku nebo pro účely určení její výše a k vlastnímu určení výše dávek, jež jsou většinou definovány jako x-násobek životního minima příjemce dávky.“ (Potůček, 1998, s. 144)

Již bylo zmíněno, že návrh přebíral a sjednotil některé dosavadní dávky podpory rodin. Konkrétně se jednalo o tyto dávky: podpora při narození dítěte, rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče, příplatek k přídatkům na děti a výchovnému z důvodu zdravotního postižení dítěte, státní příspěvek k půjčkám mladým manželům a příspěvek na pohřeb. Je zajímavé, že kupříkladu příspěvek na pohřeb byl návrhem definován jako dávka, jejímž smyslem je alespoň částečně nahradit náklady související s vypravením pohřbu nezaopatřenému dítěti nebo zemřelému rodiči nezaopatřeného dítěte. Tento přístup nakonec nebyl v konečné verzi zákona o státní sociální podpoře z roku 1995 přijat, protože přijaté pojetí nijak neomezovalo okruh příjemců dávky. Upřednostněn byl až při reformě tohoto zákona v roce 2008.

Navrhovatel v návrhu považoval za stěžejní dávku rodinné příspěvky. Ty měly být poskytovány rodinám s nezaopatřenými dětmi jako příspěvek na úhradu nákladů vzniklých v souvislosti s výchovou dítěte. Rodinné příspěvky se měly skládat z přídatku na dítě a sociálního příplatku. Návrh těchto dávek odrážel nové dvojí pojetí solidarity sociální podpory rodin. Přídatky na děti reprezentovaly solidaritu bezdětných rodin s rodinami s dětmi. Naproti tomu sociálním příplatkem byla sledována solidarita vysoko příjmových rodin s nízkými příjmovými. V návrhu zásad byly předloženy dvě alternativy vyplácení přídatků. V úvahu přicházelo plošné vyplácení dávky na každé nezaopatřené dítě nebo omezení okruhu příjemců této dávky pomocí stanovené hranice násobku životního minima odpovídající dané domácnosti. Hranice pro vyplácení přídatku na dítě měla být trojnásobek životního minima rodiny. Sociální příplatek byl naproti tomu již od počátku cílen na rodiny s nízkým příjmem. Příplatek měl být podle návrhu poskytován rodinám, jejichž čistý příjem nedosahoval úroveň životního minima.

Jako poslední bych rád zmínil zajímavou dávku představenou v návrhu zásad zákona o státní podpoře rodin s dětmi. Jedná se o příplatek pro osamělého rodiče. Cílem této dávky měla být podpora rodin, kde se o děti stará osamělý rodič. Důvodem byl fakt, že „situace rodin s osamělým rodičem je zpravidla složitější než u rodin s oběma rodiči jak v oblasti sociální, tak při zabezpečování řádného fungování rodiny.“ (Kepková, 1997, s. 52) Podpora rodin s osamělým rodičem neměla spočívat ve vyplácení nové dávky, ale v úpravě hranic pro výplatu jednotlivých dávek státní podpory rodin s dětmi. Byl stanoven koeficient R, který měl být přičítán k hraničním hodnotám násobků životního minima a na jednotlivé dávky tak dosáhlo více rodin.

5.3 Transformace systému sociální podpory v ČR

Předestřený federativní návrh zásad zákona o státní podpoře rodin s dětmi byl postoupen národním vládám. Česká vláda oproti slovenské vyjádřila řadu připomínek a návrh odmítla. K 1. 1. 1993 došlo k rozdělení ČSFR na Českou republiku a Slovenskou republiku. Během roku 1993 došlo na Ministerstvu práce a sociálních věcí České republiky k vypracování dokumentu Zásady zákona o státní sociální podpoře.

5.3.1 Zásady zákona o státní sociální podpoře

Navzdory nedoporučení Legislativní rady vlády, vláda schválila Zásady zákona o státní sociální podpoře 8. prosince 1993. Legislativní rada vlády upozorňovala na problém zmocnění vlády k úpravě hraničních koeficientů pro výplatu jednotlivých dávek, což považovala rada za neústavní. Dalším nedostatkem návrhu bylo, že obsahoval pouze hmotněprávní stránku systému státní sociální podpory, ale procesněprávní problematika, tedy otázka řízení a organizace systému, zde řešena nebyla. K projednání tohoto dokumentu ve výborech parlamentu České republiky došlo během března 1994.

Zásady zákona o státní sociální podpoře vycházely z předchozího návrhu zákona o státní podpoře rodin s dětmi. V rámci systému státní sociální podpory měly být vypláceny tyto dávky: přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek při narození dítěte, rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče, příspěvek na dopravu, jednorázový příspěvek, příspěvek na bydlení a příspěvek na pohřeb. Z předestřené výčtu dávek je evidentní, že většina měla oporu již v předchozím návrhu. Nicméně, je důležité upozornit na tři dávky, které jsou zde jmenovány poprvé. Jedná se o tyto: příspěvek na dopravu, jednorázový příspěvek a příspěvek na bydlení. Proto budou tyto tři dávky následně

blíže rozebrány. U ostatních dávek povětšinou došlo pouze k odlišnému nastavení hraničního koeficientu pro jejich výplatu, ale jinak se nijak principiálně nezměnily. Také je třeba zmínit, že se ve výčtu nenachází příplatek pro osamělého rodiče.

V rámci probíhající ekonomické reformy se počítalo s odstraněním státních dotací na jízdné žáků základních a středních škol. Oproti tomu měl být zaveden příspěvek na dopravu, který by se vyplácel plošně všem dojíždějícím žákům navštěvujícím povinnou školní docházku. U studentů středních škol měla být tato dávka vázána na 2,5násobek životního minima rodiny. Příspěvek se neměl vyplácet za měsíce červenec a srpen. Pro rodiče žáků základní a střední školy, kteří své děti do školy vozí sami, bylo toto pojetí příznivější, protože tak došlo k částečné úhradě jejich nákladů na dopravu, aniž by museli využít veřejnou dopravu.

Ekonomická situace rodin s dětmi v České republice byla v době předložení zásad zákona o státní sociální podpoře stále nestabilní. Bylo to způsobeno především výrazným průběžným nárůstem životních nákladů. Proto měla být vláda zmocněna k vydání nařízení o poskytnutí jednorázového příspěvku v případě přílišného zvýšení životních nákladů rodin. V konečné verzi zákona o státní sociální podpoře se tato dávka nenacházela. To je dle mého názoru správné. Není možné v rámci přípravy komplexního systému podpory rodin v zákoně zakotvit takovýto nesystémový prvek. Nehledě k tomu, že je diskutabilní, zda může vůbec být vláda zmocněna k vydávání nařízení, jehož dopad je takto plošný. Obávám se, že by zde mohlo dojít k snadnému zneužití vládou např. během předvolebních bojů o voliče.

Poslední z nově definovaných dávek, zdaleka ne však nejméně významnou, byl příspěvek na bydlení. V první polovině 90. let náklady na bydlení příliš nerostly. V souvislosti s postupným omezováním státních dotací na nájemné a snahou o vytvoření volného trhu s nemovitostmi se však počítalo s výrazným nárůstem nákladů na bydlení. Proto byl do zásad zákona o státní sociální podpoře nově také začleněn příspěvek na bydlení. Dávka měla být poskytována rodinám, které svým příjmem nedosahují 1,25násobek životního minima. Domácnostem náležel nárok bez ohledu na formu bydlení (státní, družstevní nebo soukromé). Výše dávky se odvíjela od životního minima rodiny a částky potřebné k zajištění nezbytných nákladů na domácnost zjištěné podle zákona o životním minimu.

5.3.2 Organizační zabezpečení systému státní sociální podpory

Otázka organizačního zabezpečení plánovaného systému sociální podpory rodin s dětmi se začala řešit současně se započítím výše nastíněných transformačních procesů. Od počátku

bylo zřejmé, že stávající systém vyplácení dávek zaměstnavatelem je neudržitelný. Především z důvodu klíčového požadavku adresnosti při výplatě dávek. Stát nemohl po zaměstnavatelích požadovat sledování podmínek pro výplatu dávek zaměstnancům. Jednak by jim v souvislosti s touto činností vznikly značné náklady, které by musel stát uhradit, hlavně však bylo třeba brát ohled na ochranu osobních údajů zaměstnanců, která by byla zachováním dosavadního systému příliš ohrožena, což si nově vznikající demokratický stát nemohl dovolit.

Z uskutečněných diskuzí a přípravných prací vykrytalizovaly tyto tři návrhy na řešení organizačního zabezpečení systému:

- „Vytvoření samostatných sociálních úřadů, řízených přímo ministerstvem práce a sociálních věcí.“ (Kepková, 1997, s. 106)
- „Pověřit výplatu dávek státní sociální podpory okresní správě sociálního zabezpečení“ (Kepková, 1997, s. 106), které byly již vytvořeny k organizaci nemocenského a důchodového pojištění.
- Vytvoření sociálních úřadů přetvořením dosavadních sociálních referátů okresních úřadů. Nově vzniklé sociální úřady by tedy fungovaly pod hlavičkou úřadů okresních.

První dvě řešení představují určitý extrém. V prvním případě by došlo k vytvoření nového úřadu, což by mělo za následek zvýšení byrokracie a nákladů na státní správu. Ostatně cílem reformy státní správy bylo koncentrovat její výkon do okresních úřadů. Druhá možnost se taktéž jevila nevhodnou, protože smísení tří systémů (sociální a nemocenské pojištění a státní sociální podpora) by znamenalo značné potíže např. z důvodu kolize kompetencí. Vzhledem k nastíněným nedostatkům těchto dvou řešení byla přijata třetí možnost, tedy pověřit okresní úřady výkonem systému státní sociální podpory. „Navržené řešení bude vyžadovat náklady na vybavení, popř. dovybavení okresních úřadů výpočetní technikou a programy, posílení personálního vybavení okresních úřadů může mít podle místních podmínek vzhledem k přechodu části pracovníků okresních správ sociálního zabezpečení jen povahu posílení a zvýšení rozpočtu v tomto ohledu. Počáteční náklady budou nižší než při vytváření nových institucí.“ (Kepková, 1997, s. 107)

5.4 Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období

Období po roce 1989 se neslo obecně ve znamení snahy vymezit se proti předchozímu systému. Nebylo tomu ani jinak v oblasti sociální a potažmo rodinné politiky. Hlavním cílem

bylo změnit přístup ze státního paternalismu k participaci, na tom se shodli všichni účastníci diskuzí o transformaci systému. Ne všichni měli ale shodný názor na požadovanou změnu. I proto příprava zákona o státní podpoře rodin s dětmi a následně zákona o státní sociální podpoře trvala pět let.

Z výše předestřené souboru dávek, poskytovaných po roce 1989, je patrná výrazná nesystémovost, která byla z velké části dědictvím předchozího režimu. Hlavním problémem dávek byla jejich neadresnost a to, že „většina peněžitých dávek byla pojata jako dávky nemocenského pojištění a stanovena nebo limitována absolutními částkami.“ (Krebs, 2010, s. 381) Limitace absolutními částkami dávek byla řešena jejich opakovaným zvýšením novelizací příslušných zákonů, což sice nebylo řešení ideální, ale v situaci dlouhotrvající transformace systému to byla jediná možnost.

Jako velice významnou dávku je třeba vyzdvihnout státní vyrovnávací příspěvek. Jeho zavedením se předešlo možné sociální nestabilitě z důvodu klesající životní úrovně rodin s dětmi, jejichž příjmy rostly neadekvátně rostoucím životním nákladům. Dále byly významné úpravy přídavků na děti a nově konstruovaný rodičovský příspěvek, který nahradil dosavadní mateřský příspěvek a stal se univerzální dávkou v jednotné výši bez ohledu na příjem rodiny. U přídavků na děti byl při určování jejich výše nově kladen důraz na věk dítěte a ne na počet dětí v rodině. Obě změny je třeba ohodnotit kladně.

V této části bych se ještě rád zmínil o sociologických aspektech rodinné politiky po roce 1989. Demokratizace společnosti s sebou přinesla snahu vymanit se z unifikovaného předobrazu rodiny, který byl vyžadován socialistickým státem pro přiznání kýžených sociálních dávek. Muži a ženy spolu často museli uzavřít sňatek a přivést na svět dítě, aby jim byla přiřknuta novomanželská půjčka a další státní podpora, s jejichž využitím bylo možné dosáhnout cíleného osamostatnění se. Tento přístup se měl změnit, „rodině měla být navrácena suverenita při rozhodování o volbě životních strategií.“ (Kotous, 2003, s. 84) Požadovanému individualismu rodin odpovídal i důraz kladený na adresnost vyplácených dávek. „Rodinná politika měla dále akceptovat diverzitu životních způsobů rodin i jejich skladby jako přirozený proces odrážející rostoucí diverzitu moderních společností.“ (Kotous, 2003, s. 84) V souvislosti s uvolněním požadavků na podobu rodiny, se v České republice začaly projevovat následující typické znaky západních společností v této oblasti: rostoucí věk při uzavírání sňatku, pokles porodnosti a sňatečnosti, snížení průměrné velikosti rodiny a

nárůst mimomanželských dětí. Za problematické považují především pokles porodnosti (i když ten byl před časem zbrzděn rodičovstvím tzv. „Husákových dětí“¹¹) a snížení průměrné velikosti rodiny. Oba tyto faktory mají za následek stárnutí a vymírání české společnosti, které je zatím vyrovnáno příchodem zahraničních zájemců o zaměstnání a jejich rodin.

6 Podpora rodin s dětmi v období 1995 – 2011

Transformace systému sociální podpory rodin s dětmi vyvrcholila v roce 1995 přijetím zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, který principiálně vycházel ze zpracovaného návrhu a zásad zpracovaných ministerstvem, jež byly výše rozebrány. V následující kapitole bude ve zkratce popsána konečná podoba zákona a následně jeho vývoj. Od roku 1995 došlo totiž v oblasti státní sociální podpory k mnoha menším či větším změnám, které byly spojeny s momentální politickou situací.

Níže uvedené částky v této kapitole je možné konfrontovat s vývojem průměrné mzdy uvedeným v Přílohách H a I. Při odkazování na částku životního minima lze využít Přílohy J a K.

6.1 Zákon o státní sociální podpoře 1995

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, se stal plně účinným k prvnímu lednu 1996. Upravoval celkem devět dávek, z toho čtyři testované (přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, příspěvek na dopravu) a pět netestovaných (rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky péstounské péče, porodné, pohřebné).

U testovaných dávek byla určena podmínka, aby byl příjem rodiny nižší než zákonem stanovená hranice vyjádřená určitým násobkem životního minima. Systém státní sociální podpory byl nejen takto provázán se zákonem o životním minimu. Dalším neméně významným propojením byla fixace výše vyplácených dávek na částky zjištěné podle zákona o životním minimu a vyjmenované v § 8 zákona o státní sociální podpoře: částka životního minima, částka na osobní potřeby a částka nákladů na domácnost. Tento přístup, kdy absolutní výši dávek nahradila myšlenka poměrného vyjádření, byl společně s odůvodněním podrobně rozebrán výše.

---

¹¹ Termínem „Husákovy děti“ jsou označováni lidé narození v Československu v silných populačních ročnicích na počátku sedmdesátých let. Porodnost byla podpořena výraznou pronatalitní politikou. Gustáv Husák byl v té době generálním tajemníkem KSČ, proto tedy Husákovy.

Přídavek na dítě se vyplácel ve třech výměrách (zvýšené, základní a snížené) podle toho v jakém rozmezí se nacházel rodinný příjem. Výše přídatku se určila jako součin částky na osobní potřeby dítěte a příslušného koeficientu.

Druhou testovanou dávkou byl sociální příplatek určený pro nízkopříjmové rodiny, jejichž příjem nepřesáhl 1,6 násobek životního minima. Výše příplatku byla poměrně komplikovaně popsána v odst. 1 § 21 zákona jako rozdíl mezi částkou na osobní potřeby nezaopatřeného dítěte a částkou určenou jako podíl, v jehož čitateli je součin částky na osobní potřeby uvedeného dítěte a rozhodného příjmu rodiny a ve jmenovateli součin částky životního minima rodiny a koeficientu 1,6. V případě sociálního příplatku byl dále brán ohled na přítomnost zdravotně postižené osoby v rodině. Podle osoby a úrovně jejího postižení se dávka zvyšovala příslušným koeficientem. Toto opatření podtrhlo cíl sociálního příplatku finančně podpořit nízkopříjmové rodiny zatížené zdravotním postižením některého člena.

Příspěvek na bydlení byl určen rodinám, jejichž příjem nepřesahoval 1,4 násobku životního minima, k úhradě části nákladů na bydlení a to bez ohledu na to, zda se jednalo o byt družstevní, obecní nebo v soukromém vlastnictví. Podobu a smysl příspěvku na bydlení vystihla Kepková takto: „Konstrukce příspěvku na bydlení je obdobná jako u sociálního příplatku a zajistí, aby všem rodinám se stejným složením rodiny náležel příspěvek na bydlení ve stejné výši.“ (Kepková, 1997, s. 154)

Poslední testovanou dávkou byl příspěvek na dopravu, na nějž měly nárok nezaopatřené děti dojíždějící do školy v jiné obci, než v jaké měly hlášený trvalý pobyt. Nezaopatřené děti plnící povinnou školní docházku měly nárok bez ohledu na výši příjmu rodiny. Dojíždějícím studentům střední a vysoké školy vznikl nárok, pouze pokud jejich rodinný příjem nepřesahoval dvojnásobek životního minima. Vždy k 1. únoru a 1. září roku mělo Ministerstvo financí vydat na základě dohody s Ministerstvem dopravy a Ministerstvem práce a sociálních věcí opatření, kterým byla určena měsíční částka za dopravu odpovídající různým vzdálenostem. Vyplácený příspěvek se následně odvíjel od stanovené částky, přičemž žák plnící povinnou školní docházku měl nárok na 30 % a student střední nebo vysoké školy na 50 % její hodnoty. Příspěvek se neposkytoval v době letních prázdnin.

Skupinu netestovaných dávek uvozoval rodičovský příspěvek, jakožto nejdůležitější z tohoto souboru dávek. Rodičovský příspěvek náležel rodiči, který celodenně a řádně pečoval alespoň o jedno dítě ve věku do čtyř let (nebo do sedmi let, pokud se jednalo o zdravotně postižené

dítě). Nezáleželo, zda o dítě pečuje muž či žena, oba měli při dodržení stanovených podmínek na dávku stejný nárok. Výše rodičovského příspěvku odpovídala násobku 1,1 částky na osobní potřeby rodiče.

„Zaopatřovací příspěvek je dávka poskytovaná rodině vojáka v souvislosti s výkonem základní (náhradní) služby v Armádě České republiky, popřípadě výkonem civilní služby konané místo vojenské služby.“ (Kepková, 1997, s. 155) Jednalo se o dávku, která souvisela s kompenzací chybějícího příjmu rodiny v době, kdy muž konal povinnou základní vojenskou službu. Dříve byla upravena v zákoně o sociálním zabezpečení. Nárok na příspěvek náležel nezaopatřenému dítěti a manželce, která pečuje o dítě ve věku do čtyř let. Výše dávky odpovídala 0,67 násobku částky na osobní potřeby oprávněné osoby.

Kapitola sama pro sebe je problematika dávek pěstounské péče. Zákonem o státní sociální podpoře byla tato oblast zařazena do systému státní sociální podpory. Jedná se o různá stimulační opatření, jejichž cílem je podpořit občany, kteří se rozhodli formou pěstounské péče starat o děti, které z nějakého důvodu nemohou být vychovávány svými rodiči. Problematika pěstounství není předmětem této práce, proto nebyla a ani nebude blíže popsána.

Porodné je klasickou dávkou sociální podpory rodin s dětmi. V socialistickém Československu bylo porodné (dříve podpora při narození dítěte) jedním z důležitých opatření pronatalitní politiky. Nárok na porodné měla matka dítěte, pokud při porodu zemřela, pak nárok přecházel na otce. Výše dávky se lišila podle počtu narozených dětí. Na jedno dítě připadal příspěvek ve výši čtyřnásobku částky na osobní potřeby dítěte, na dvě děti pětinašobek částky na osobní potřeby obou dětí a na tři a více dětí devítinašobek úhrnu částek na jejich osobní potřeby.

Poslední dávkou upravenou zákonem o státní sociální podpoře bylo pohřebné. Jednalo se o univerzální příspěvek, na nějž měla nárok osoba, která vypravila pohřeb. Zvláštností pohřebného byla jeho absolutně stanovená výše 3000 Kč, čímž se oproti ostatním dávkám vymezovalo. Vzhledem k tomu, že pohřebné nebylo nijak vázáno na přítomnost dětí v rodině, je poměrně zajímavé jeho samotné zařazení do státní sociální podpory, jakožto primárně systému sociální podpory rodin s dětmi. Zákonodárce pravděpodobně už v době přijímání zákona uvažoval nad možnou modifikací pohřebného směrem k zavedení podmínek vázaných na přítomnost nezaopatřených dětí v rodině, k čemuž došlo jednou z následných novelizací.

6.2 Následný vývoj a další úpravy systému do konce roku 2007

U zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, došlo do roku 2012 k více než šedesáti menším či větším novelizacím. Vzhledem k tomu, že systém funguje teprve šestnáct let, je to vskutku úctyhodný počet. Úpravy často korespondovaly s dobovou politickou a hospodářskou situací v České republice. V této kapitole budou probrány novely přinášející nejzásadnější změny zákona, a to změny principiální, tedy takové, které mění přístup v konstrukci podmínek a způsobu určení výše dávek.

První velkou novelizací zákona o státní sociální podpoře byl zákon č. 242/1997 Sb., který nabyl účinnosti k 1. lednu 1998. „Cílem většiny změn bylo upřesnění některých ustanovení v návaznosti na poznatky z praxe.“ (Břeská, 1998, s. 5) Za dobu fungování systému se totiž projevíly určité nedostatky spojené s nedostatečnou formulací některých základních termínů jako rozhodný příjem, nezaopatřené dítě nebo společně posuzované osoby. Z důvodu potřeby úsporných opatření byly do 31. prosince 1998 vypláceny přídavky na děti pouze ve dvou úrovních a nižšímu počtu příjemců. Navzdory úsporným opatřením bylo zvýšeno pohřebné na 5000 Kč.

V roce 2001 opět došlo k úpravě v oblasti započitatelných příjmů. Mimo to byly upraveny koeficienty pro výpočet výše porodného tak, že všechny tři hodnoty byly navýšeny o 1. U rodičovského příspěvku byl navýšen počet dnů v měsíci (ze tří na pět), na které je možné dát dítě do předškolního zařízení.

V rámci optimalizace veřejné správy byly k 31. 12. 2002 zrušeny okresní úřady, které do té doby vyplácely dávky státní sociální podpory. Novelou zákona přešly kompetence v této oblasti na přechodnou dobu do 31. 3. 2004 na obecní úřady s rozšířenou působností. Následně byly novelou z roku 2003 kompetence převedeny od 1. 4. 2004 na úřady práce, které tuto agendu zajišťují doposud. V roce 2004 došlo také k výrazné obsahové změně, když byl zrušen příspěvek na dopravu. Celkově v roce 2004 došlo u státní sociální podpory k dosti změnám i s ohledem na vstup České republiky do Evropské unie. Občany Evropské unie a jejich rodinné příslušníky je nutno posuzovat, jako by šlo o občany České republiky, hlavně v oblasti výplaty dávek a řízení o nich.

V roce 2005 byla do systému státní sociální podpory zavedena nová dávka – příspěvek na péči o dítě v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Zařízení je určeno pro děti, které se ocitly bez jakékoliv péče nebo je vážně ohrožen jejich psychický či fyzický vývoj. Dávka

byla poskytována příslušnému zařízení ve výši devítinásobku částky na osobní potřeby. Příspěvek byl v roce 2006 zrušen.

Velice významná novela byla přijata v roce 2006. Nově byl zaveden příspěvek na školní pomůcky, známý jako tzv. „pastelkovné“. Nárok na příspěvek vzniká dítěti dnem 1. června roku, v němž bylo dítě přihlášeno k zápisu k povinné školní docházce. Výše dávky činila 1000 Kč a vyplácela se jednorázově osobě, která má dítě v přímém zaopatření. Je-li dítě v ústavu pro péči o děti, bude vyplacen tomuto ústavu. Pastelkovné bylo popsáno v §§ 33, 34 a 35 zákona, které dříve upravovaly zaopatřovací příspěvek. Zaopatřovací příspěvek byl stejnou novelou, v souvislosti s proběhnutou profesionalizací armády České republiky, zrušen. Jako podstatné je třeba také označit zvýšení porodného. Nyní bylo určeno jako desetinásobek částky na osobní potřeby dítěte a patnáctinásobek úhrnu částek na osobní potřeby dětí, v případě že se narodily dvě a více. V případě jednoho dítěte se jedná o dvojnásobek oproti předchozí úpravě, což vysvětluje poměrně živé debaty o tomto ustanovení při přijímání novely.

Rok 2006 znamenal pro státní sociální podporu opravdu přelomový rok, protože bylo přijato mnoho novel. Některé byly již účinné v témže roce, většina ustanovení však nabyla účinnosti až k 1. lednu 2007. U přídatku na dítě došlo současně k úpravě hranic pro přiznání dávky i její výše. Okruh oprávněných osob byl rozšířen až po osoby s příjmem do čtyřnásobku životního minima. Koeficienty pro zjištění výše vyplácené částky byly taktéž navýšeny. V případě sociálního příplatku byl hraniční koeficient zvýšen ze 1,6 na 2,2. K radikální změně došlo u příspěvku na bydlení. Novela zákona zavedla institut tzv. normativních nákladů na bydlení, s nimiž byl porovnán příjem rodiny vynásobený koeficientem 0,3 (v Praze 0,35). Nedosahuje-li takto upravený příjem normativních nákladů, vzniká vlastníkovu nebo nájemci bytu nárok na příspěvek na bydlení ve výši doplatku do normativních nákladů. Vláda byla zákonem pověřena vydat vždy k 1. lednu nařízení, jímž upravila normativní náklady na bydlení. Zcela zásadní byla změna výpočtu výše rodičovského příspěvku. Ten se již neurčoval podle životního minima, ale podle průměrné měsíční mzdy pro daný rok. Výše příspěvku odpovídala 40 % průměrné měsíční mzdy. Tato úprava předznamenala následný odklon od fixace dávek státní sociální podpory na úroveň životního minima. U porodného byly zvýšeny koeficienty na 11,1 u jednoho dítěte a 16,6 u dvou a více dětí.

6.3 Reforma systému v roce 2008 a následný vývoj do roku 2012

Novely, které vešly v účinnost 1. ledna 2007, předznamenaly poměrně radikální změny v následném vývoji systému státní sociální podpory. V souvislosti s reformou veřejných financí byl přijat zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, který mimo jiné provedl zásadní změny v zákoně o státní sociální podpoře. Došlo k úpravě podmínek výplaty dávek a způsobu výpočtu jejich výše. Od této reformy je pouze sociální příplatek fixován na životní minimum. Ostatní dávky jsou určeny podle jiného klíče. Především se do systému podpory rodin s dětmi opět vrátil negativní prvek absolutní výše vyplácených částek. Všechny změny byly provedeny za účelem úspory veřejných prostředků.

U přídatku na dítě byla vytvořena jednotná hranice příjmu rodiny do 2,4násobku životního minima. Dosavadní zvýhodnění nízkopříjmových rodin bylo tedy odstraněno. Výše dávky byla určena absolutními částkami, které se lišily podle věku dítěte – do 6 let 500 Kč, od 6 do 15 let 610 Kč a od 15 do 26 let 700 Kč. Přídatek na dítě se tedy nadále nezvyšoval a nerefletoval růst cenové hladiny. Také je třeba upozornit na to, že byl výrazně omezen okruh příjemců přídatku. Dosud totiž pobíraly dávku také rodiny, jejichž příjem nedosahoval čtyřnásobku životního minima.

Sociální příplatek nedospěl žádné výraznější změny, pouze byla snížena hranice pro výplatu dávky z 2,2násobku na dvojnásobek životního minima. Stejně tak nedošlo ani u příspěvku na bydlení k žádné principiální změně, pouze byly zvýšeny normativní náklady na bydlení.

Rodičovský příspěvek se dočkal vskutku radikální úpravy. Novela přinesla tzv. vícerychlostní řešení, kdy si rodič, který celodenně a řádně pečuje o dítě, mohl, resp. musel vybrat způsob čerpání příspěvku. Možnosti byly tři a lišily se dobou, po níž trval nárok na dávku, a vyplácenou částkou. První se poskytovala ve zvýšené výměře 11 400 Kč měsíčně do 2 let věku dítěte, v základní výměře 7 600 Kč měsíčně do 3 let věku dítěte a ve snížené výměře 3 800 Kč měsíčně do 4 let věku dítěte. Jakmile vznikl rodiči nárok na rodičovský příspěvek, musel provést volbu způsobu pobírání. Kladně lze ohodnotit možnost volby rodiče, který si mohl zvolit variantu nejlépe odpovídající jeho pracovním a finančním možnostem a osobnímu přístupu k výchově dítěte. Na druhou stranu velkou nevýhodou bylo, že zvolenou variantu nemohl již následně změnit. Dalším negativem bylo stejně jako u přídatku na dítě zavedení absolutní výše dávky, což zamezilo udržování výše příspěvku odpovídající růstu cenové hladiny.

V rámci úsporných opatření byl zrušen často diskutovaný příspěvek na školní pomůcky.

U porodného došlo ke změně způsobu výpočtu, když byl odkaz na životní minimum nahrazen absolutní výší 13 000 Kč na každé narozené dítě. Taktéž bylo tedy i zrušeno navyšování dávky v souvislosti s vyšším počtem narozených dětí.

Poslední změnou bylo omezení počtu osob majících nárok na pohřebné, čímž byla odstraněna jeho dosavadní univerzalita. Nárok na pohřebné již měly pouze osoby, které vypravily pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo rodiči nezaopatřeného dítěte. Výše dávky zůstala nadále 5 000 Kč. Vzhledem k celkovému pojetí systému státní sociální podpory jakožto sociální podpory rodin s dětmi je třeba tuto změnu ohodnotit kladně, protože nyní pohřebné naplňuje určité předpoklady pro jeho zařazení.

Nyní budou zmíněny ještě některé další novely, jejichž změny měly výraznější dopad. K 1. lednu 2009 vešlo v účinnost celkem 8 zákonů upravujících zákon o státní sociální podpoře. V drtivé většině se však jednalo pouze o technické změny a odstranění některých odlišností v organizaci systému v Praze. Výraznější byla úprava rodičovského příspěvku, kde byla přidána „čtvrtá rychlost“ do tzv. vícerychlostního pojetí. Nově měli nárok na výplatu rodičovského příspěvku i rodiče dlouhodobě zdravotně postižených dětí ve věku od 7 do 15 let (resp. do 10 let, pokud se jedná o nárok v roce 2009) v tzv. nižší výměře, jež činila 3 000 Kč.

V červnu roku 2009 byl přijat zákon č. 326/2006 Sb., o podpoře hospodářského růstu a sociální stability, který mimo jiné provedl změny u přídatku na dítě. Jednalo se o drobné zvýšení vyplácených částek o 50 Kč a rozšíření okruhu osob majících na něj nárok posunutím hranice z 2,4násobku na 2,5násobek částky životního minima. Efekt těchto změn byl omezen do konce roku 2010. Vzhledem k úsporným krokům však byla tato opatření zrušena další novelou k 1. lednu 2010. Částky a koeficient se tak vrátily do původních hodnot. Mimo to byly k 1. lednu 2010 opět zvýšeny normativní náklady na bydlení.

Další úsporná opatření ve státní sociální podpoře se stala účinnými k 1. lednu 2011. Došlo ke kompletnímu zrušení sociálního příplatku. Tato dávka jako jediná neprošla od roku 1995 výraznějšími změnami. Pouze byl zvýšen hraniční koeficient, aby byla dávka dostupnější širšímu okruhu osob. O to víc je překvapivé její kompletní vyřazení. Porodné se od 1. ledna 2011 stalo testovanou dávkou. Okruh osob byl omezen příjmem do výše 2,4násobku

životního minima a náležel ve výši 13 000 Kč za jedno dítě a 19 500 Kč, narodí-li se matce současně více dětí.

K 1. lednu 2012 došlo k výrazné změně rodičovského příspěvku. Rodiči je nyní dán k dispozici pomyslný balík 220 000 Kč, z něhož může čerpat peněžní prostředky nejdéle do věku 4 let dítěte. Výši příspěvku si může rodič zvolit při dodržení určitých podmínek. Předně je třeba zjistit k datu narození dítěte 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu rodiče. Použije se stejný postup jako pro stanovení peněžité pomoci v mateřství nebo nemocenské. Je-li zjištěná hodnota vyšší než 7 600 Kč, může si rodič zvolit výši rodičovského příspěvku až do částky 11 500 Kč, přičemž platí, že při určení vyplácené částky nesmí překročit spočtenou hodnotu 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu. Pokud upravený příjem nedosahuje částky 7 600 Kč, může si rodič zvolit výši příspěvku do 7 600 Kč. V případě, že je možné zjistit vyměřovací základ u obou rodičů, bere se v úvahu ten vyšší. Naopak pokud nelze určit vyměřovací základ ani u jednoho rodiče, je výše příspěvku stanovena v částce 7 600 Kč po dobu 9 měsíců a pak 3 800 Kč do věku 4 let dítěte. Výši příspěvku je možné změnit jednou za 3 měsíce. Nová úprava rodičovského příspěvku výrazně zvýšila flexibilitu této dávky, což je třeba ohodnotit kladně, protože nyní rodič může přizpůsobit výši příspěvku své aktuální životní situaci a reagovat tak na nastalé problémy.

6.4 Charakteristika sociální podpory rodin s dětmi v daném období

Přijetí zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, jakožto právního předpisu jednotně upravujícího oblast sociální podpory rodin s dětmi, bylo vzhledem k předchozímu vývoji zcela průlomovým okamžikem. Jedinečnost spočívá právě v systémovém pojetí této oblasti. Také je třeba kladně ohodnotit propracovanost zákona, na jehož přípravě se podílelo mnoho odborníků. Oproti mnoha jiným právním předpisům nebyl zákon o státní sociální podpoře šit horkou jehlou během horlivé snahy nahradit většinu právních předpisů v co nejkratší době po roce 1989. Přes důkladné přípravy a snahu o co nejpreciznější provedení byl zákon o státní sociální podpoře dodnes měněn již více než šedesátkrát a současná podoba se od té původní značně liší.

Jako největší problém vnímám provedené úpravy způsobu výpočtu výše dávek. Jedním z hlavních požadavků na nový systém bylo zohlednění růstu cenové hladiny u vyplácených dávek. To bylo splněno fixací na částku životního minima, u níž byl ze zákona upraven mechanismus jejího navyšování. Nicméně postupem času byl tento přístup zcela opuštěn a

nahrazen problematickou absolutní výší částek. Dávky tak nereflktují růst cenové hladiny. To určitě přinese státu určitou úsporu v oblasti mandatorních výdajů, na druhou stranu to ale odporuje jednomu ze základních cílů sociální podpory rodin s dětmi, kterým je přiměřeně se podílet na úhradě některých nákladů spojených s výchovou dětí. Stát samozřejmě nemá a ani nemůže přispívat na úhradu těchto nákladů v plné výši, ale měl by rodinám přispívat v určitém ustáleném poměru, což je vzhledem k růstu cenové hladiny formou absolutních částek nemožné. V tomto systému jsou bezdůvodně znevýhodněny rodiny čerpající dávky později oproti těm, které tak činí bezprostředně od účinnosti stanovené absolutní částky.

Pozitivní dopad měla úprava pohřebního, která omezila okruh příjemců zavedením podmínky přítomnosti nezaopatřeného dítěte. Byl tak splněn předpoklad vyslovený v původním návrhu zákona z roku 1992. Po úpravě tedy dávalo smysl samotné zařazení pohřebního do systému státní sociální podpory.

Vývoj státní sociální podpory byl zdatelně ovlivněn střídáním politických stran ve vládě a změny často korespondovaly s nastalou politickou situací. Dobrým příkladem toho je rok 2006, kdy ještě před volbami zavedla sociálně demokratická vláda trochu zvláštní dávku příspěvek na školní pomůcky a jiná štedrá opatření navyšující vyplácené dávky nebo okruh jejich příjemců. Vzhledem k době přijetí těchto úprav se nelze zbavit dojmu, že sledovaným cílem byl „nákup“ voličských hlasů v nadcházejících volbách.

Poslední úpravou rodičovského příspěvku účinnou od 1. ledna 2012 se systém vypořádal s často kritizovaným pojetím této dávky, a sice povinností rodiče vybrat si jednu z forem čerpání, kterou následně musel dodržet po celou dobu. Zavedení jednotné úhrnné částky a ponechání volby rychlosti čerpání na samotného rodiče, jenž ho může korigovat, bylo bezesporu kladným krokem. Nyní čas ukáže, zda toto pojetí neobsahuje nějaké skryté nedostatky.

7 Souhrnná komparace modelů sociální podpory rodin s dětmi na území České republiky

Výše popsany historický vývoj sociální podpory rodin s dětmi na území České republiky vykazuje výrazné odlišnosti v pojetí jednotlivých systémů. Dalo by se říct, že od minimální státní podpory v 19. století se časem dospělo k až přespříliš ochranářské politice sociálního

zabezpečení sovětského stříhu v 70. letech 20. století, což lze označit za pomyslný vrchol z hlediska poskytované výše finančních prostředků, ne však z hlediska kvality systému sociální podpory rodin s dětmi. Za kvalitativní vrchol považují vytvoření systému státní sociální podpory ve své původní podobě z roku 1995.

7.1 Rodina jako stavební kámen společnosti

Rodinná politika, potažmo sociální podpora rodin, šla při svém vývoji vždy ruku v ruce s měnící se rodinou, jakožto základním stavebním kamenem funkčního státu, a je otázkou, co mělo větší vliv. Rodinu lze charakterizovat „jako nejstarší a základní sociální jednotku ve společnosti plnící významné společenské funkce.“ (Krebs, 2002, s. 269)

Ve druhé polovině 19. století byla v souvislosti s celospolečenskými změnami nastartována zásadní proměna rodiny, která vyvrcholila v druhé polovině století 20, resp. na území České republiky až konce 20. století. Výchozí situace vypadala tak, že rodina spočívala ve společném několikageneračním soužití jejích příslušníků, což zabezpečovalo její ekonomickou soběstačnost. Společné soužití a vysoký počet dětí souvisel se silným náboženským vlivem a také venkovským způsobem života, který stále převládal. Nicméně, právě urbanizace, která byla nastartována ve druhé polovině 19. století, zapříčinila počátek rozpadu klasické podoby rodiny. Městský způsob života totiž neumožňoval soužití více generací pohromadě, což znamenalo ohrožení ekonomické soběstačnosti rodiny, protože rodiče se při výchově dětí a jejich zabezpečení museli spolehnout víceméně pouze na sebe a své příjmy. Proto se u prvorepublikových sociálněpolitických teoretiků začala prosazovat představa finanční podpory rodin s dětmi, která by měla být součástí reformních kroků při tvorbě systému sociálního pojištění. Přesto žádný ucelený systém vytvořen nebyl a tato problematika byla podružně řešena podporou vybraných skupin obyvatelstva, pro něž byly odlišně upraveny podmínky sociálního pojištění. Snížení ekonomické soběstačnosti rodin tak nebylo dostatečně vyrovnáno formou finanční podpory ze strany státu, a proto lze pozorovat trend snižování porodnosti. Jistě na tomto trendu sehrála svou roli i rostoucí rozvodovost.

Po roce 1945 se porodnost vyhoupla do vysokých čísel a úhrnná plodnost na jednu ženu dosáhla hodnoty 3, což byl vskutku úctyhodný výsledek. Nicméně, od roku 1945 byl opět nastolen dlouhotrvající pokles porodnosti, který byl zvrácen v první polovině 70. let. Přitom po druhé světové válce se dostaly nastálo do sociální podpory rodin rodinné přídavky, které jsou i v okolních státech základní dávkou podobných systémů, a novomanželské půjčky.

Zavedení těchto prostředků bylo doprovázeno razantním zvýšením důrazu na ekonomickou aktivitu žen, což mělo podle mého názoru za následek snížení reálného dopadu zmíněných pronatalitních opatření. Z hlediska podoby rodiny byla díky nastaveným podmínkám (zmíněné novomanželské půjčky, přiřazování bytů a ostatní vyplácené dávky) víceméně na čtyřicet let zakonzervována podoba rodiny, jakožto manželského páru s jedním nebo dvěma dětmi, v němž je dodržováno tradiční rozdělení mužských a ženských rolí. Není tak důležité, zda je takový rodinný model ideální, nebo není. Podstatné je, že s demokratizací po roce 1989 došlo k razantnímu opuštění tohoto tradičního modelu, což dokazuje jeho umělé udržování předchozím režimem, které lze označit za určitý typ sociálního inženýrství. Požadavek na svobodnou volbu způsobu rodinného soužití se tedy projevil naplno po roce 1989. Principiálně to považuji za správné, protože stát by neměl svými zásahy, resp. podporou, jednoznačně preferovat jeden způsob soužití před druhým. Pouze by měl dostatečně podporovat výchovu dětí především těch rodin, které se nacházejí v obtížné ekonomické situaci. Primární odpovědnost za výchovu má mít rodič, ne stát nebo škola.

7.2 Srovnání systémů

Předchozí shrnutí proměny podoby rodin bylo třeba zařadit pro lepší pochopení výše popsaných opatření v rámci sociální podpory rodin s dětmi, které často na měnící se charakter rodiny reagovaly.

Po roce 1989 se v mnoha oblastech volalo a volá po prvorepublikové demokratické tradici. V mnoha oblastech je opravdu na co navazovat a odvolávat se. V případě rodinné politiky ale příliš prostoru na toto odkazování nevidím. Možná z důvodu krátkého trvání první Československé republiky nebo potíží souvisejících s tíživou hospodářskou situací nedošlo, jak už jsem výše zmínil, k vytvoření jednotného systému sociální podpory rodin. Podpora byla poskytována v rámci systému sociálního a nemocenského pojištění, podpory v nezaměstnanosti, případně ad hoc vytvářených iniciativ pro podporu rodin nezaměstnaných a celkově lze považovat zohlednění dětí v rámci sociální podpory za nedostatečné.

Po roce 1945 se dostala otázka rodinné politiky oproti předchozímu období do popředí. S tím souvisí již výše zmíněné zavedení rodinných přídavků a novomanželských půjček. Dále byla sociální podpora rodin zčásti vtělena do nově vzniklého systému národního pojištění, který se stal centralizovaným systémem plnícím úkoly sociální politiky. Záhy byl však tento nově zavedený systém postupnými kroky rozebrán, když došlo k rozdělení správy nad

nemocenským pojištěním, která byla přiřazena ROH, a správy důchodového pojištění, jež byla určena nově vzniklému Státnímu úřadu důchodového zabezpečení. Rodinné přídavky a ostatní dávky sociální podpory rodin s dětmi byly nevhodně zahrnuty do systému nemocenského pojištění, které navíc bylo nyní spravováno odborovým hnutím prostřednictvím různých závodních rad zaměstnanců apod. Příděl rodinných přídávků závisel na plnění pracovních povinností a jednalo se tedy spíše o odměnu za vzorný přístup k práci, než o peněžitou podporu sledující uspokojivou úroveň výchovy dítěte v rodině. Právě na příkladu nového charakteru rodinných přídávků lze poukázat na socialistický přístup, který kladl především důraz na ekonomickou aktivitu mužů i žen s odkazem na hospodářské cíle určené v předmětné pětiletce či jiném plánu výroby, a tomu přizpůsoboval svoji rodinnou politiku. S tím byla spojena vymoženost společenské výchovy dětí, které byly v brzkém věku odkládány do jeslí. Kritika tohoto brzkého odkládání dětí vyvrcholila na konci 60. let, kdy byla přijata dávka mateřský příspěvek, která umožnila matce zůstat s dítětem déle doma. Následně v 70. letech se částečně zvrátil jednoznačný důraz na ekonomickou aktivitu zavedením mnoha štědrých opatření, která podporovala rodiny s více dětmi. S přihlédnutím k nefinanční subvenci státu formou regulace cen zboží byla mladým lidem v 70. letech vskutku usnadněna možnost založit si rodinu. Problémy se začaly objevovat v 80. letech, když si odborníci uvědomili, že takovýto štědrý a univerzální systém je dlouhodobě neudržitelný. Ostatně ona si to uvědomovala i socialistická vláda, která dostatečně nezvyšovala absolutní částky zakotvené v jednotlivých právních předpisech. Sociální podpora rodin s dětmi byla tedy oproti první republice určitě nejen obsáhlejší, ale i propracovanější, už jen proto, že měla v rámci rodinné politiky zásadní postavení v politice socialistického státu. Nicméně, nedošlo k vytvoření uceleného systému státního zaopatření fungujícího nezávisle na nemocenském pojištění.

Na konci transformačního procesu po roce 1989, který byl podrobně popsán výše v příslušné kapitole, došlo v roce 1995 k přijetí zákona o státní sociální podpoře. Vytvořený systém státní sociální podpory splňoval požadavky na ucelený systém, realizovaný formou státního zaopatření, obsahující adresné dávky fixované na výši životního minima reagujícího na růst cenové hladiny. Zavedení systému státní sociální podpory považují za vrchol v rámci řešení sociální podpory rodin s dětmi na území České republiky. Zákon ve svém původním znění odstranil řadu neduh vyčítaných předchozím řešením a jeho pozitivní přínos hodnotí Krebs takto: „Co se týká přímé podpory prostřednictvím systému státní sociální podpory lze obecně

konstatovat, že všechny dosud prováděné analýzy dopadu této kvalitativně nové koncepce podpory rodiny na příjmovou úroveň rodin potvrdily, že nové pojetí státní sociální podpory, na rozdíl od minule uplatňované soustavy, mnohem více zohledňuje příjmovou i sociální situaci rodin.“ (Krebs, 2002, s. 278) S tímto závěrem lze souhlasit pro období, které Krebs v tomto hodnocení zohledňuje, tedy období od přijetí zákona v roce 1995 do roku 2002, resp. z mého pohledu do razantních změn přijímaných po roce 2006. Novelu zákona po roce 2006 původní znění značně upravily a tím i destabilizovaly fungující systém sociální podpory rodin s dětmi. Zcela byla odstraněna fixace výše dávek na úroveň životního minima, což považuji za velice nešťastné řešení, které je třeba jednoznačně označit za krok zpět. Přesto ve srovnání se sociální podporou za první republiky či předchozího totalitního režimu, je státní sociální podpora i v současné podobě kvalitnější a lépe splňuje požadavky kladené doktrínou sociálního státu na tuto oblast, které byly predestřeny v rámci výše popsaného scénáře sociální reformy z roku 1990.

8 Závěr

Cílem mé práce bylo charakterizovat jednotlivé systémy a celkový vývoj oblasti sociální podpory rodin s dětmi na území České republiky. V souvislosti s doporučeným omezením rozsahu práce jsem se soustředil na rozbor principů, na nichž fungovaly dané systémy, a dávek, které tvořily jejich základ. Předmětnou problematiku jsem podle mého názoru rozebral dostatečně, a to tak, že se i čtenář bez předchozích zkušeností v této oblasti dokáže po přečtení mé práce zorientovat v základních bodech vývoje sociální podpory rodin s dětmi.

Závěry vyplývající z provedené komparace, k nimž jsem v práci dospěl, jsou podrobně popsány v sedmé kapitole. Souhrnná komparace modelů sociální podpory rodin s dětmi na území České republiky a vzhledem k provázaným souvislostem by bylo nevhodné vytrhávat některá dílčí tvrzení z kontextu a umisťovat je znovu na tomto místě. Proto bych tímto rád odkázal na výše zmíněnou kapitolu 7. V souvislosti s Přílohami B – I obsahujícími informace o vývoji průměrné mzdy od roku 1918 do 2010 bych na tomto místě ještě rád ve zkratce zhodnotil štedrost jednotlivých systémů a to na příkladu nejtypičtější dávky – přídatku na dítě. Z hlediska podpory na jedno dítě byla nejštedřejší úprava z roku 1953, kdy tato dávka dosahovala 6,3 % průměrné mzdy. Naopak z tohoto hlediska nejméně štedrou byla úprava v roce 2010, kdy tento poměr dosahoval pouze 2 %. V případě početnějších rodin byla zdaleka nejštedřejší pronatalitně orientovaná úprava z roku 1973, kdy příspěvek na dvě děti dosahoval 19,8 % a u čtyř dětí dokonce 59 % průměrné mzdy (ve srovnání s rokem 2010 to bylo 4 % a 8 %). Srovnání nebylo možné provést s obdobím první republiky, protože zde dávka typu přídatku na dítě v daném období nebyla, ale nepochybně lze konstatovat, že prvorepubliková podpora by neobsadila vrcholné umístění ve štedrosti systému.

Při opatřování odborné literatury jsem byl poměrně překvapen zjištěním, že se u nás nevyskytuje žádná odborná publikace, která by se souhrnně zabývala historickým vývojem sociální podpory rodin s dětmi na území České republiky. Problémem bylo především období před rokem 1918, které jsem analyzoval pouze s využitím dobových právních předpisů, jejichž snížená dostupnost mi činila nemalé potíže. I pro další období platí, že hlavním zdrojem mi byly příslušné právní předpisy, u nichž bylo třeba dbát na jejich účinné znění. Sociální podpora rodin po roce 1945 byla jako dílčí problém více či méně rozebrána v několika publikacích, které jsem za účelem vypracování bakalářské práce pečlivě

prostudoval a následně na základě vlastního úsudku okomentoval provedené zásahy v této oblasti.

Sociální podpora rodin s dětmi je stále aktuální téma, což dokazuje i množství provedených změn v zákoně o státní sociální podpoře. Podle mne tomu bude tak i nadále. Vzhledem k nepříznivému demografickému vývoji je možné v budoucnu očekávat snahu orientovat sociální podporu rodin s dětmi pronatalitním směrem a zvrátit tak zmíněný nepříznivý vývoj. To by ovšem vyžadovalo komplexní revizi státní sociální podpory a vytvoření nového systému, což nelze kvalitně provést ze dne na den ani z roku na rok. Vzhledem k stávající politické nestabilitě a minimální shodě napříč politickým spektrem nelze v blízké budoucnosti žádnou takovou změnu systému s dlouhodobou vizí očekávat.

Oblast sociální podpory rodin s dětmi mne díky této práci velice zaujala. Je třeba upozornit na to, že jsem se omezil na vylíčení těch nejzásadnějších principů a dávek, které zde od druhé poloviny 19. st. do roku 2012 fungovaly a fungují. Určitě je zde mnoho prostoru pro pokračování v analýze nejen současného ale i předchozích systémů např. v porovnání se zeměmi Evropské unie nebo bývalého východního bloku. Takovéto analýzy a komparace s jinými státy mohou přispět do diskuze o vylepšení stávající situace, případně o vytvoření nového systému. Ostatně základním předpokladem pro kvalitní debatu o budoucím stavu je, dle mého názoru, znalost dosavadního vývoje a umění orientovat se v něm, k čemuž jsem doufám alespoň částečně touto prací přispěl.

Seznam použité literatury

Odborná literatura:

BĚLINA, Miroslav a Jana ZEMANOVÁ. *Dávky v mateřství a přídavky na děti*. 1. vyd. Praha: Práce, 1986, 392 s.

BŘESKÁ, Naděžda a Eva BURDOVÁ. *Státní sociální podpora*. 2. přeprac. vyd. Olomouc: ANAG, 1998, 183 s. ISBN 80-856-4663-3.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Statistická ročenka České republiky*. Český statistický úřad. Praha : Český spisovatel, 1993, 504 s. ISBN 80-246-0863-4

DEYL, Zdeněk. *Sociální vývoj Československa 1918-1938*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985, 224 s.

ENGLIŠ, Karel. *Sociální politika*. 2. vyd. Praha: F. Topič, 1921. 84 s.

FEDERÁLNÍ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Historická statistická ročenka ČSSR*. 1. vyd. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury, 1985, 910 s.

FRANCOVÁ, Hana a Aleš NOVOTNÝ. *Sociální politika v základech*. 1. vyd. Praha: Triton, 2008, 185 s. ISBN 978-807-3871-253.

KALENSKÁ, Marie. *Československé právo sociálního zabezpečení*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1986, 376 s.

KALINOVÁ, Lenka. *K sociálním dějinám Československa v letech 1969-1989*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999, 102 s. ISBN 80-707-9311-2.

KALINOVÁ, Lenka. *Sociální reforma a sociální realita v Československu v šedesátých letech*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1998, 90 s. ISBN 80-707-9490-9.

KEPKOVÁ, Michaela. *Státní sociální podpora: (vznik a vývoj systému)*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1997, 239 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902-2605-1.

KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1995, 247 s. Právnické učebnice (C.H. Beck). ISBN 34-064-0177-5.

KOTOUS, Jan; MUNKOVÁ, Gabriela; PEŘINA, Pavel. *Úvod do sociální politiky*. 3. vyd. Praha: Vodnář, 2003. 106 s. ISBN 80-85889-50-1.

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. Vyd. 2., přepracované. Praha: ASPI, 2002, 376 s. ISBN 80-86395-33-2.

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 5. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, 542 s. ISBN 978-807-3575-854.

KUKLÍK, Jan. *Vývoj československého práva 1945-1989*. Praha: Linde, 2009, 727 s. ISBN 80-720-1741-1.

MACEK, Josef. Co je sociální politika?. *Sociální revue*. 1923, 1., s. 7-10. Dostupný také z WWW: <<http://ciks.vse.cz/Edice/Macek/socialnipolitika.aspx?autoredirect=asp>>

NEČAS, Jaromír. *20 let sociální péče v Československé republice*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo sociální péče, 1938. 120 s.

POTŮČEK, Martin a Iveta RADÍČOVÁ. *Sociální politika v Čechách a na Slovensku po roce 1989*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, 329 s. ISBN 80-7184-622-8.

Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v národním hospodářství podle ekonomické činnosti (sekce CZ-NACE). [online] Český statistický úřad, 2010[cit. 2012-04-09]. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0506.pdf

Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v nár. hospodářství ČR (bez podlim. ek. subjektů) podle odvětví. [online] Český statistický úřad, 2010[cit. 2012-04-09]. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/0503.pdf

RÁKOSNÍK, Jakub. *Sovětizace sociálního státu: lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 503 s. ISBN 978-80-7308-303-8.

RYS, Vladimír. *Česká sociální reforma: (sociologická studie)*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2003, 170 s. ISBN 80-246-0588-0.

SCHWARZ, František. *Výklad zákona obecního pro království české ze dne 6. dubna se všemi jeho zájkonními změnami až do nejnovější doby s přídavky, vysvětlujícími říšský zákon o právu domovském ze dne 3. prosince 1863 a zemský zákon v příčině opatrování chudých ze dne 3. prosince 1868 : praktická kniha pro úřady, hodnostáře, a úředníky samosprávné, právníky, správy velkostatkův a průmyslových závodů a občanstvo vůbec, obsahující rozbor zákona, dovozený zásadními rozhodnutími vyšších orgánů samosprávných a úřadů politických v oboru. spadajícím do správy obecní*. 1. vyd. Praha: J. Otto v Praze, 1877. 584 s.

SOUKUP, Ladislav a Karel MALÝ. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 914 s. ISBN 80-246-0863-4.

TOMEŠ, Igor. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost : výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1996, 213 s. ISBN 80-902-2600-0.

TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2005, 348 s. Právnícké učebnice (C.H. Beck). ISBN 80-717-9856-8.

TUTEROVÁ, Jitka. *Kodifikace práva sociálního zabezpečení: (se zřetelem na sociální pomoc rodinám)*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1993, 43 s. ISBN 80-210-0689-7.

Vývoj částek životního minima v ČR od roku 1991. [online] Český statistický úřad, 2009[cit. 2012-04-09]. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/1314.pdf

Právní předpisy:

protektorátní nařízení č. 441/1941 Sb., o zvláštních přídavcích početným rodinám

zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení

zákon č. 58/1947 Sb., jímž se mění a doplňuje zákon ze dne 13. prosince 1945, č. 154 Sb., o rodinných přídavcích některých osob pojištěných pro případ nemoci

zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavcích na děti z nemocenského pojištění

zákon č. 90/1949 Sb., o rodinných přídavcích

zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení

zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení

zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění

zákon č. 105/1863 ř. z., o právu domovském

zákon č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku

zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení

zákon č. 142/1920 Sb., o požitcích válečných poškozenců

zákon č. 154/1945 Sb., o rodinných přídavcích

zákon č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku

zákon č. 197/1993 Sb., o jednorázovém příspěvku na nezaopatřené děti

zákon č. 199/1919 Sb., o organizaci péče o válečné poškozence

zákon č. 217/1941 Sl. z., o přídavcích na děti robotníků

zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

zákon č. 242/1949 Sb., jímž se upravují některé sociální dávky

zákon č. 242/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění některých dalších zákonů

zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů

zákon č. 266/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 88/1968 Sb., o prodloužení mateřské dovolené, o dávkách v mateřství a o přídavicích na děti z nemocenského pojištění, ve znění pozdějších předpisů,

zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení

zákon č. 267/1921 Sb., o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných

zákon č. 322/1921 Sb., o podpoře nezaměstnaných

zákon č. 326/2006 Sb., o podpoře hospodářského růstu a sociální stability

zákon č. 382/1990 Sb., o rodičovském příspěvku

zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu

zákon zemský č. 59/1868 č. z. z., o opatrování chudých

zákonné opatření 14/1973 Sb., o poskytování půjček se státním příspěvkem mladým manželům

Seznam příloh

Příloha A: Náklady na péči o nezaměstnané 1929 - 1937

Příloha B: Průměrné mzdy v Československu 1918 - 1937 část 1

Příloha C: Průměrné mzdy v Československu 1918 - 1937 část 2

Příloha D: Průměrné mzdy v Československu 1948 - 1983 část 1

Příloha E: Průměrné mzdy v Československu 1948 - 1983 část 2

Příloha F: Základní ukazatele hospodářského vývoje Československa v letech 1960 - 1985

Příloha G: Základní ukazatele hospodářského vývoje Československa v letech 1986 - 1992

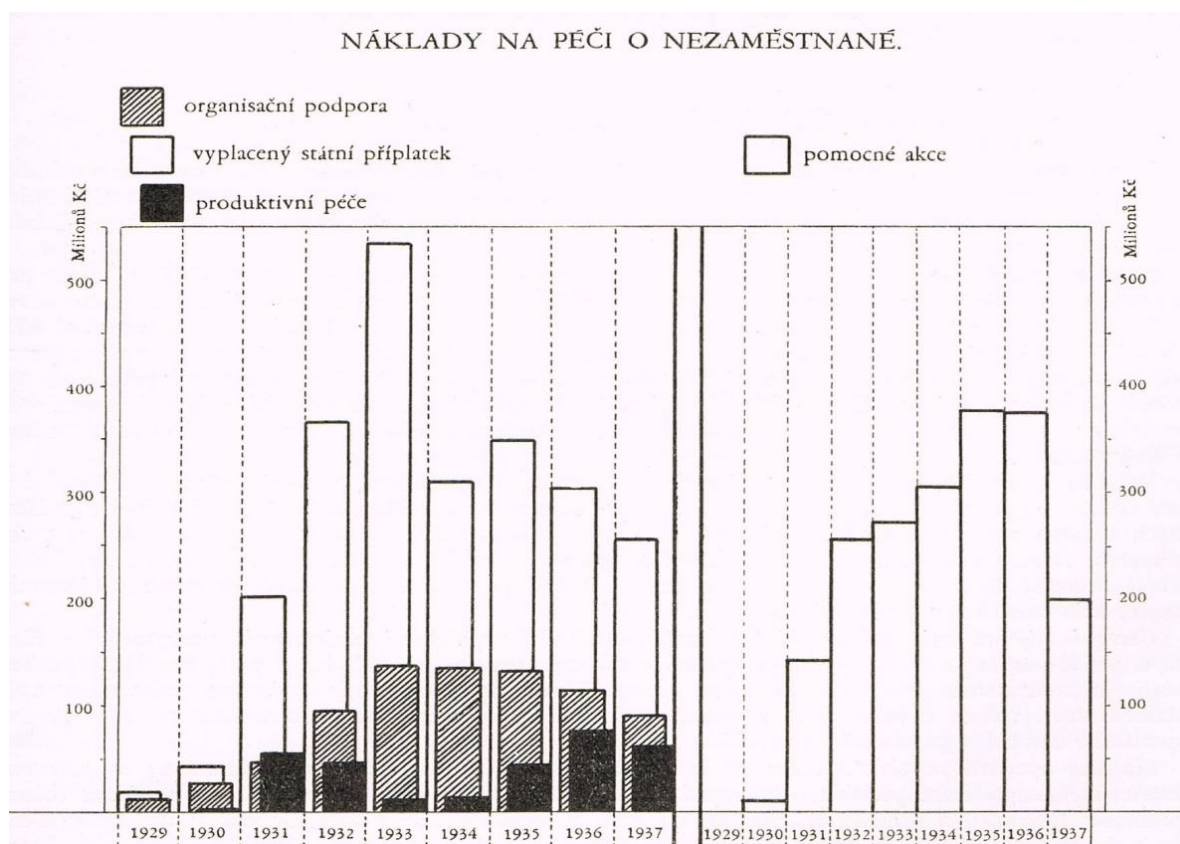
Příloha H: Průměrné mzdy dle klasifikace OKEČ v České republice 1993 – 2009

Příloha I: Průměrné mzdy dle klasifikace CZ-NACE v České republice 2005 – 2010

Příloha J: Životní minimum v České republice 1991 – 2009

Příloha K: Částky životního minima v České republice 2010 - 2012

Příloha A: Náklady na péči o nezaměstnané 1929 - 1937

Zdroj: Nečas, 1938

Příloha B: Průměrné mzdy v Československu 1918 - 1937 část 1

834

24 DÉLNICKÉ MZDY VE VYBRANÝCH ÚSECÍCH PRŮMYSLU

v Kč

Rok	Hornictví		Vinařský průmysl v Brně		32 oborů průmyslu a živností v Praze		Továrny Tabákové režie za kalendářní týden
	za směnu	za kalendářní týden	hodinová	za kalendářní týden	hodinová	za 48 hodinový týden	
1925	38,95	190,94					188,98
1926	41,29	209,13					234,24
1927	40,95	209,13					173,54
1928	42,70	221,02					164,66
1929	43,28	234,81	3,81	157,79	4,37	209,98	160,19
1930	43,89	214,71	3,73	155,81	4,47	214,75	163,23
1931	44,94	207,48	3,81	155,28	4,49	215,65	160,75
1932	44,72	197,29	3,80	134,03	4,48	215,48	163,80
1933	44,35	177,83	3,77	132,48	4,47	214,55	178,12
1934	43,10	183,62	3,64	133,81	4,37	209,76	182,43
1935	43,11	185,06	3,56	129,02	4,34	208,32	182,43
1936	42,89	184,44	3,55	131,49	4,33	207,84	150,28
1937	43,32	226,37	3,64	144,90			

25 DÉLNICKÉ MZDY PODLE ÚDAJŮ ÚRAZOVÉHO A NEMOCENSKÉHO POJIŠTĚNÍ A PLATY ZAMĚSTNANCŮ V TZV. VYŠŠÍCH SOUKROMÝCH SLUŽBÁCH PODLE ÚDAJŮ PENZIJNÍHO POJIŠTĚNÍ

v Kč

Rok	Denní průměrná mzda podle úrazového pojištění ¹⁾ 2)				Denní průměrná mzda podle údajů nemocenského pojištění			Průměrný měsíční plat zaměstnance ve vyšších soukromých službách		
	Čechy	Morava a Slezsko	Slovensko	Česko slovensko	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem
1918	6,43	6,24								
1919	11,64	11,75								
1920	19,42	18,81								
1921	31,97	31,45	28,82	31,55						
1922	32,24	30,59	28,40	31,41						
1923	27,70	26,67	26,62	27,23						
1924	26,99	26,01	23,32	26,42						
1925	27,57	25,80	24,15	26,74						
1926	27,83	26,10	24,06	26,98						
1927	28,10	26,57	24,37	27,34						
1928	28,90	27,77	24,80	28,04	21,22	13,84	18,61			
1929	29,45	27,68	25,07	28,03	22,09	13,78	19,11	1 550	642	1 367
1930	29,57	27,87	25,39	28,67	22,16	13,77	19,13			
1931	29,05	27,68	25,14	28,28	21,71	13,38	18,68	1 508	800	1 317
1932	28,53	26,61	24,83	27,64	20,77	12,60	17,72	1 475	775	1 283
1933	27,85	26,49	22,89	26,98	19,66	12,12	16,72	1 425	750	1 233
1934	27,17	26,30	22,47	26,46	19,11	11,85	16,30	1 400	733	1 217
1935	26,92	26,38	21,98	26,23	18,72	11,82	15,93	1 375	725	1 192
1936	26,88	25,43	22,15	25,94	19,01	11,69	16,18	1 367	717	1 183
1937					20,14	12,16	17,05	1 392	725	1 200

¹⁾ vč. dobrovolného pojištění a pojištění dolů, ²⁾ při přepočtu pojištěnců na 300 dnů v roce

26 DÉLNICKÉ DENNÍ MZDY PODLE ÚDAJŮ ÚRAZOVÉHO POJIŠTĚNÍ (Z VYBRANÝCH SKUPIN ZÁVODŮ)

v Kč

Rok	Celkem	Hutě	Zpracování kovů	Stroje, nástroje, přístroje	Chemický průmysl	Textilní průmysl	Potravinářství a poživatiny	Stavební živnosti	Doprava a skladiště
Čechy									
1925	28,89	33,90		30,43	29,48	24,75	28,59	29,20	35,34
1926	27,30	34,12	27,45	31,21	30,03	24,89	28,67	29,34	34,86
1927	27,60	35,43		31,63	29,69	25,28	28,28	29,87	35,45
1928	28,47	35,31	28,30	32,30	30,85	25,96	28,43	29,85	35,93
1929	29,07	35,80	29,24	32,85	30,80	26,45	28,61	32,10	36,55
1930	29,13	36,27	29,46	33,01	31,49	26,56	28,90	31,87	36,63
1931	28,57	36,58	29,20	32,55	31,19	25,44	28,40	30,92	35,54
1932	28,02	35,53	28,34	32,31	31,28	24,52	27,91	30,55	35,28
1933	27,28	35,52	27,85	32,10	30,49	23,87	27,34	29,44	34,94
1934	26,61	36,01	27,38	31,78	30,42	22,66	26,74	28,38	34,15
1935	26,39	35,69	26,97	31,60	29,76	22,47	26,45	27,73	33,49
Morava a Slezsko									
1926	25,01	32,69	25,19	28,54	28,66	22,78	24,58	24,85	29,77
1928	26,41	33,87	26,51	29,22	30,11	24,36	24,95	26,81	31,42
1929	26,76	34,94	27,05	29,75	31,29	24,15	24,98	27,63	31,93
1930	26,86	35,81	27,41	28,75	30,26	24,34	25,41	26,68	32,62
1931	26,59	36,75	27,20	28,06	30,03	23,94	25,27	25,87	32,00
1932	25,91	36,51	26,07	27,94	30,71	22,99	24,63	25,75	31,04
1933	25,63	36,80	25,82	27,49	30,08	22,77	24,15	25,00	31,00
1934	25,50	36,83	26,67	27,33	29,39	22,69	23,75	24,39	30,67
1935	25,61	38,47	25,71	26,88	29,20	22,30	23,23	26,72	29,96
Slovensko									
1926	23,55	27,81	21,06	25,56	26,44	25,23	23,27	24,86	24,66
1928	24,37	30,79	22,71	26,87	25,55	24,27	24,43	25,92	25,34
1929	24,81	32,84	22,80	26,94	26,20	25,46	24,46	26,63	24,33
1930	25,15	32,63	22,48	27,06	25,72	26,19	25,21	26,30	26,48
1931	24,79	34,00	23,25	27,13	26,05	25,82	23,63	25,29	25,60
1932	24,38	37,39	23,74	25,99	25,85	24,84	23,77	24,75	25,76
1933	22,60	29,58	21,73	25,38	24,21	22,89	23,05	22,79	24,08
1934	22,03	29,03	22,38	25,11	24,59	23,05	22,69	21,87	23,16
1935	21,54	29,50	21,43	24,63	24,34	22,34	22,50	20,62	22,80

Zdroj: Federální statistický úřad, 1985

Příloha C: Průměrné mzdy v Československu 1918 - 1937 část 2

ČESKOSLOVENSKO 1918 AŽ 1937

835

27 DENNÍ MZDA ZEMĚDĚLSKÉHO DĚLNÍKA¹⁾

v Kč

Rok	Čechy				Morava a Slezsko				Slovensko			
	se stravou		bez stravy		se stravou		bez stravy		se stravou		bez stravy	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
1929	17,52	10,67	21,75	13,62	13,19	10,50	17,72	13,59	13,16	8,48	19,58	12,32
1930	17,12	10,80	21,89	13,71	13,36	9,72	17,02	12,97	14,46	9,31	19,58	12,73
1931	15,21	10,35	19,98	12,91	12,18	9,54	16,88	13,01	13,12	8,82	17,57	11,88
1932	14,56	9,91	19,14	12,44	11,41	8,81	15,78	11,86	10,85	7,40	14,38	9,87
1933	13,05	9,34	17,43	11,50	10,47	8,43	14,82	11,28	9,51	6,47	12,86	8,78
1934	11,63	8,56	15,93	10,76	9,87	8,06	13,69	10,83	9,02	6,22	12,00	8,38
1935	11,19	8,57	16,02	11,01	9,65	7,97	14,09	11,03	9,10	6,23	12,56	8,89
1936	11,39	8,75	16,12	11,26	10,00	8,26	14,85	11,55	9,49	6,50	13,16	9,20
1937	11,89	9,00	17,10	11,83	10,42	8,66	15,34	11,97	11,20	7,33	15,14	10,39

¹⁾ tj. mzdy nádeníků; nevztahují se na čeled, deputátníky a akordníky; aritmetický průměr řepařských a neřepařských oblastí, v Čechách vč. průmyslových oblastí

28 STRUKTURA POJIŠTĚNCŮ V TZV. VYŠŠÍCH SOUKROMÝCH SLUŽBÁCH PODLE PŘÍJMŮ A JEJICH PRŮMĚRNÉ ROČNÍ PŘÍJMY PODLE ÚDAJŮ PENZIJNÍHO POJIŠTĚNÍ v procentech

Rok	Pojištěnci celkem	v tom s ročními požitky ¹⁾ (tis. Kč)						Průměrné roční požitky (Kč)
		do 6	6—12	12—18	18—30	30—42	přes 42	
muži								
1929	100,00	11,17	25,17	22,88	26,15	8,17	6,46	18 800
1931	100,00	13,15	25,76	22,22	24,59	7,85	6,43	18 100
1932	100,00	13,98	26,84	21,97	23,42	7,81	6,18	17 700
1933	100,00	14,86	28,10	21,88	22,45	7,07	5,64	17 100
1934	100,00	15,54	29,24	21,86	21,28	6,72	5,36	16 800
1935	100,00	15,70	30,07	21,71	20,58	6,60	5,34	16 500
1936	100,00	15,76	30,70	21,70	20,05	6,51	5,28	16 400
1937	100,00	14,60	30,30	22,43	20,47	6,76	5,44	16 700
ženy								
1929	100,00	26,73	45,82	17,43	6,93	0,83	0,26	10 100
1931	100,00	30,41	44,94	15,86	7,72	0,84	0,23	9 600
1932	100,00	32,25	45,03	14,70	7,00	0,79	0,23	9 300
1933	100,00	34,24	44,74	13,74	6,37	0,68	0,23	9 000
1934	100,00	35,33	44,91	13,04	5,88	0,63	0,21	8 800
1935	100,00	35,66	45,62	12,29	5,63	0,60	0,20	8 700
1936	100,00	36,21	45,56	12,08	5,36	0,59	0,20	8 600
1937	100,00	34,68	46,72	12,38	5,42	0,62	0,20	8 700
celkem								
1929	100,00	15,17	30,47	21,48	21,72	6,29	4,87	16 400
1931	100,00	17,92	31,06	20,46	19,93	5,91	4,72	15 800
1932	100,00	19,09	31,93	19,94	18,83	5,70	4,51	15 400
1933	100,00	20,38	32,85	19,56	17,87	5,24	4,10	14 800
1934	100,00	21,12	33,66	19,37	16,94	5,00	3,91	14 600
1935	100,00	21,40	34,52	19,02	16,31	4,89	3,87	14 300
1936	100,00	21,63	34,96	18,94	15,84	4,81	3,82	14 200
1937								14 400

¹⁾ hranice intervalu zahrnuta do horní skupiny

Zdroj: Federální statistický úřad, 1985

Příloha D: Průměrné mzdy v Československu 1948 - 1983 část 1

ČSR – PRÁCE A MZDY

467

36-7 PRŮMĚRNÉ MĚSÍČNÍ MZDY PRACOVNÍKŮ V SOCIALISTICKÉM SEKTORU NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ (BEZ JZD) PODLE ODVĚTVÍ A SROVNATELNÁ ODMĚNA PRACOVNÍKA JZD

v Kčs

Rok	Celkem (bez JZD)	Odvětví hmotné výroby	v tom							doprava nákladní
			zemědělství	lesnictví	průmysl	stavebnictví	v tom			
							stavební výroba	geologická činnost	projektová činnost	
1948	834	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1949	888	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1950	970	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1951	1 034	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1952	1 079	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1953	1 111	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1954	1 181	.	.	.	.	.	.	.	.	.
1955	1 214	1 232	896	1 079	1 298	1 409	.	.	.	1 267
1956	1 258	1 275	996	1 046	1 335	1 447	.	.	.	1 302
1957	1 280	1 292	1 052	1 070	1 337	1 466	.	.	.	1 363
1958	1 306	1 319	1 038	1 131	1 377	1 492	.	.	.	1 392
1959	1 336	1 353	1 091	1 190	1 403	1 544	.	.	.	1 431
1960	1 375	1 394	1 106	1 253	1 450	1 548	.	.	.	1 482
1961	1 410	1 435	1 140	1 273	1 499	1 570	.	.	.	1 561
1962	1 420	1 446	1 217	1 311	1 506	1 573	.	.	1 724	1 588
1963	1 420	1 443	1 178	1 297	1 505	1 561	.	.	1 718	1 590
1964	1 466	1 493	1 245	1 338	1 547	1 655	.	.	1 769	1 647
1965	1 502	1 535	1 313	1 398	1 586	1 720	.	.	1 928	1 649
1966	1 541	1 575	1 392	1 466	1 619	1 763	.	.	2 017	1 664
1967	1 541	1 575	1 392	1 466	1 619	1 763	.	.	2 125	1 785
1968	1 758	1 786	1 652	1 684	1 798	2 004	.	.	2 369	2 046
1969	1 886	1 907	1 800	1 824	1 908	2 147	.	.	2 475	2 252
1970	1 946	1 970	1 829	1 909	1 982	2 235	2 197	.	2 572	2 274
1971	2 020	2 039	1 890	1 978	2 057	2 306	2 274	.	2 600	2 364
1972	2 101	2 120	1 976	2 090	2 131	2 399	2 367	.	2 689	2 474
1973	2 171	2 191	2 110	2 201	2 200	2 469	2 436	.	2 776	2 514
1974	2 243	2 266	2 191	2 285	2 278	2 540	2 507	.	2 826	2 581
1975	2 317	2 344	2 250	2 389	2 361	2 615	2 581	2 853	2 919	2 678
1976	2 381	2 415	2 310	2 482	2 435	2 729	2 648	2 919	2 995	2 769
1977	2 457	2 499	2 406	2 540	2 527	2 757	2 722	3 005	3 049	2 877
1978	2 531	2 577	2 461	2 619	2 612	2 841	2 803	3 079	3 138	3 006
1979	2 592	2 642	2 510	2 700	2 683	2 895	2 858	3 197	3 187	3 102
1980	2 650	2 708	2 589	2 770	2 754	2 967	2 920	3 324	3 254	3 172
1981	2 692	2 753	2 647	2 817	2 804	3 006	2 964	3 369	3 313	3 219
1982	2 757	2 827	2 714	2 880	2 889	3 102	3 055	3 464	3 376	3 291
1983	2 808	2 888	2 824	2 936	2 954	3 164	3 119	3 546	3 408	3 357

1. pokračování

v Kčs

Rok	v tom							Nevýrobní odvětví	v tom	
	spoje výrobní	obchod	v tom		materiálně technické zásobování	nákup zemědělských výrobků	vydavatelské a ostatní činnosti		doprava osobní	spoje nevyrobní
			vnitřní	zahraniční						
1955	1 032	994	.	.	1 195	1 064	1 336	1 135	1 279	1 030
1956	1 077	1 043	.	.	1 226	1 112	1 368	1 185	1 398	1 077
1957	1 156	1 053	.	.	1 253	1 192	1 426	1 225	1 391	1 156
1958	1 167	1 035	.	.	1 259	1 292	1 455	1 248	1 371	1 167
1959	1 182	1 075	.	.	1 173	1 224	1 456	1 262	1 397	1 181
1960	1 199	1 096	.	.	1 309	1 269	1 459	1 287	1 456	1 199
1961	1 260	1 113	.	.	1 308	1 291	1 468	1 304	1 493	1 260
1962	1 266	1 117	1 099	1 474	1 381	1 254	1 504	1 313	1 518	1 266
1963	1 260	1 154	1 139	1 480	1 397	1 296	1 552	1 326	1 530	1 260
1964	1 279	1 207	1 190	1 543	1 423	1 314	1 561	1 364	1 585	1 279
1965	1 296	1 237	1 219	1 587	1 469	1 341	1 621	1 382	1 602	1 296
1966	1 309	1 278	1 256	1 689	1 504	1 390	1 702	1 420	1 626	1 309
1967	1 368	1 344	1 319	1 804	1 587	1 597	1 796	1 521	1 731	1 369
1968	1 542	1 531	1 507	1 975	1 704	1 608	1 987	1 655	1 959	1 542
1969	1 685	1 643	1 617	2 168	1 757	1 722	2 203	1 714	2 150	1 685
1970	1 777	1 649	1 622	2 176	1 818	1 814	2 336	1 861	2 205	1 777
1971	1 784	1 700	1 669	2 257	1 913	1 909	2 390	1 949	2 286	1 784
1972	1 894	1 773	1 743	2 343	2 038	1 965	2 425	2 029	2 400	1 894
1973	1 903	1 836	1 805	2 427	2 066	2 047	2 510	2 095	2 453	1 903
1974	1 980	1 902	1 870	2 522	2 154	2 111	2 604	2 155	2 505	1 980
1975	2 025	1 946	1 912	2 605	2 228	2 233	2 681	2 222	2 613	2 025
1976	2 080	2 003	1 969	2 665	2 310	2 289	2 750	2 267	2 691	2 080
1977	2 164	2 060	2 025	2 750	2 327	2 408	2 822	2 318	2 788	2 164
1978	2 202	2 106	2 069	2 851	2 393	2 461	2 893	2 379	2 899	2 202
1979	2 270	2 157	2 120	2 890	2 448	2 505	2 954	2 424	2 982	2 270
1980	2 329	2 199	2 159	3 017	2 509	2 558	2 961	2 477	3 045	2 329
1981	2 386	2 223	2 183	3 037	2 559	2 584	3 039	2 514	3 084	2 386
1982	2 490	2 246	2 208	3 026	2 618	2 648	3 115	2 554	3 140	2 490
1983	2 500	2 275	2 235	3 127	2 683	2 698	3 159	2 577	3 197	2 500

Zdroj: Federální statistický úřad, 1985

Příloha E: Průměrné mzdy v Československu 1948 - 1983 část 2

468

36-7 PRŮMĚRNÉ MĚSÍČNÍ MZDY PRACOVNÍKŮ V SOCIALISTICKÉM SEKTORU NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ (BEZ JZD) PODLE ODVĚTVÍ A SROVNATELNÁ ODMĚNA PRACOVNÍKA JZD
2. pokračování v Kčs

Rok	v tom								
	věda, výzkum, vývoj	bytové hospodářství ¹⁾	komunální služby, ubytovací služby, služby cestovnímu ruchu ²⁾	v tom			školařství a kultura	v tom	
				ubytovací služby	služby cestovnímu ruchu	komunální služby		školařství	kultura
1955	1 442	740	925	.	.	.	1 091	.	.
1956	1 488	750	942	.	.	.	1 175	.	.
1957	1 512	760	961	.	.	.	1 216	.	.
1958	1 537	770	980	.	.	.	1 233	.	.
1959	1 529	781	1 021	.	.	.	1 262	.	.
1960	1 564	791	1 045	.	.	.	1 306	.	.
1961	1 560	802	1 035	.	.	.	1 321	.	.
1962	1 607	792	1 019	.	.	.	1 333	.	.
1963	1 607	817	1 042	.	.	.	1 334	.	.
1964	1 714	863	1 061	.	.	.	1 348	.	.
1965	1 752	858	1 078	.	.	.	1 377	.	.
1966	1 777	901	1 147	.	.	.	1 430	.	.
1967	1 913	1 063	1 185	.	.	.	1 541	.	.
1968	2 017	1 079	1 312	.	.	.	1 659	.	.
1969	2 135	1 176	1 412	.	.	.	1 806	.	.
1970	2 265	1 236	1 497	.	.	.	1 732	1 826	1 328
1971	2 345	1 296	1 582	.	.	.	1 803	1 896	1 405
1972	2 405	1 392	1 555	.	.	.	1 859	1 970	1 382
1973	2 475	1 461	1 633	.	.	.	1 958	2 104	1 339
1974	2 540	1 516	1 699	.	.	.	2 003	2 146	1 402
1975	2 622	1 576	1 751	1 684	2 094	1 755	2 058	2 203	1 450
1976	2 714	1 625	1 805	1 724	2 202	1 809	2 083	2 241	1 464
1977	2 813	1 697	1 873	1 786	2 245	1 890	2 130	2 315	1 501
1978	2 885	1 739	1 919	1 872	2 351	1 917	2 175	2 367	1 534
1979	2 961	1 777	1 957	1 885	2 388	1 961	2 208	2 410	1 564
1980	3 021	1 853	2 006	1 958	2 403	2 005	2 260	2 471	1 597
1981	3 116	1 870	2 030	1 972	2 461	2 037	2 327	2 547	1 646
1982	3 163	1 926	2 072	2 039	2 516	2 067	2 352	2 567	1 675
1983	3 224	1 971	2 122	2 119	2 457	2 112	2 365	2 574	1 696

dokončení

v Kčs

Rok	v tom								JZD ⁴⁾
	zdravotnictví a sociální péče	v tom		obchodní a technické služby	peněžnictví ³⁾	pojišťovnictví ³⁾	správa, soudnictví, prokuratura, arbitráž	činnost společenských organizací a ostatní	
		zdravotnictví	sociální péče						
1955	1 019	.	.	.	1 120	1 232	1 181	1 207	.
1956	1 076	.	.	.	1 189	1 308	1 184	1 232	.
1957	1 118	.	.	.	1 195	1 314	1 233	1 236	.
1958	1 158	.	.	.	1 208	1 328	1 325	1 211	.
1959	1 183	.	.	.	1 216	1 337	1 275	1 224	.
1960	1 180	.	.	.	1 235	1 356	1 353	1 262	.
1961	1 189	.	.	.	1 239	1 363	1 367	1 324	.
1962	1 185	.	.	.	1 240	1 365	1 377	1 321	.
1963	1 209	.	.	.	1 251	1 390	1 406	1 339	.
1964	1 222	.	.	.	1 261	1 377	1 476	1 365	.
1965	1 232	.	.	.	1 281	1 437	1 512	1 402	.
1966	1 277	.	.	.	1 328	1 476	1 543	1 430	.
1967	1 277	.	.	.	1 352	1 470	1 535	1 532	.
1968	1 405	.	.	.	1 470	1 535	1 615	1 532	.
1969	1 513	.	.	.	1 563	1 782	1 805	1 652	.
1970	1 742	.	.	.	1 940	2 095	1 968	1 836	.
1971	1 779	.	.	.	2 027	2 211	1 966	1 927	1 643
1972	1 915	.	.	.	2 081	2 242	2 033	2 012	1 772
1973	2 076	2 115	1 745	.	2 113	2 311	2 123	2 113	1 970
1974	2 131	2 172	1 792	.	2 116	2 323	2 164	2 193	2 087
1975	2 188	2 231	1 854	.	2 180	2 387	2 246	2 245	2 177
1976	2 241	2 285	1 909	2 318	2 245	2 454	2 348	2 284	2 272
1977	2 257	2 304	1 911	2 423	2 308	2 535	2 410	2 412	2 392
1978	2 295	2 353	1 912	2 506	2 390	2 606	2 458	2 424	2 518
1979	2 348	2 405	1 934	2 598	2 436	2 650	2 534	2 616	2 613
1980	2 395	2 463	1 993	2 655	2 489	2 744	2 606	2 623	2 661
1981	2 489	2 525	2 095	2 746	2 544	2 792	2 669	2 692	2 730
1982	2 524	2 589	2 145	2 790	2 599	2 884	2 682	2 768	2 780
1983	2 557	2 620	2 177	2 839	2 641	2 869	2 753	2 797	2 860
1983	2 590	2 621	2 165	2 870	2 685	2 904	2 812	2 785	2 865

¹⁾ do roku 1959 jsou údaje určeny výpočtem, ²⁾ do roku 1957 jsou údaje určeny výpočtem, ³⁾ do roku 1961 údaje určeny výpočtem, ⁴⁾ průměrná měsíční srovnatelná odměna (přepočtená na hrubou) pracovníka, do r. 1964 jde o údaje určené výpočtem

Zdroj: Federální statistický úřad, 1985

Příloha F: Základní ukazatele hospodářského vývoje Československa v letech 1960 - 1985

ZÁKLADNÍ UKAZATELE

1 — 2. Základní ukazatele dlouhodobého vývoje hospodářství ČR

Ukazatel	Měřicí jednotka	1960	1970	1980	1982	1983	1984	1985
Příjmy, výdaje a spotřeba¹⁾								
Peněžní příjmy obyvatelstva celkem ²⁾	mil. Kčs b.c.	92 487	164 545	248 831	265 422	272 825	279 007	287 310
Realizované peněžní příjmy celkem ²⁾ Stav vkladů obyvatelstva na vkladních knížkách vč. sporožirových účtů (ke konci roku) ³⁾	dtto mil. Kčs	91 376	156 992	241 943	254 686	261 889	268 586	277 424
Průměrná výše vkladu na 1 obyvatele	Kčs	1 652	4 765	10 488	11 943	12 785	13 605	14 565
Spotřeba potravin na 1 obyvatele ⁴⁾								
maso	kg	61,0	77,3	90,3	83,9	87,8	88,7	89,3
vepřové sádlo a slanina	kg	7,7	6,1	5,5	6,1	6,4	6,4	6,5
rostlinné jedlé tuky a oleje	kg	8,9	10,6	10,6	11,0	10,5	10,7	11,0
mléko	l	101,6	106,4	106,2	108,2	103,1	102,7	103,1
máslo	kg	7,5	8,8	9,4	10,0	9,6	9,7	9,7
pšeničná mouka	kg	75,7	80,3	75,7	81,8	79,1	80,6	82,0
vejce	kusy	195	289	314	322	326	331	337
cukr	kg	38,2	39,2	38,2	40,8	38,5	38,2	36,6
zelenina celkem	kg	90,4	66,2	61,3	72,6	66,6	71,2	68,1
ovoce	kg	78,8	50,0	56,7	70,4	70,5	62,1	61,6
Práce¹⁾								
Průměrný počet pracujících v národním hospodářství (bez učňů) ⁵⁾	tis. osob	4 450	4 976	5 148	5 185	5 191	5 225	5 267
z toho:								
zemědělství	tis. osob	905	720	560	553	538	539	537
průmysl	tis. osob	1 823	2 038	2 043	2 051	2 060	2 062	2 070
stavební výroba	tis. osob	324	369	425	412	412	416	420
Počet neumístěných uchazečů o práci (koncem roku)	osoby	-	-	-	-	-	-	-
Volná pracovní místa								
Průměrná měsíční mzda pracovníka národního hospodářství (bez ZD)	Kčs	1 375	1 946	2 650	2 757	2 808	2 858	2 901
z toho:								
zemědělství	Kčs	1 106	1 829	2 589	2 714	2 824	2 890	2 970
průmysl	Kčs	1 450	1 982	2 754	2 889	2 954	3 020	3 070
stavební výroba	Kčs	1 548	2 197	2 920	3 055	3 119	3 184	3 258
Investiční výstavba a základní prostředky								
Investiční práce a dodávky ⁶⁾								
1970 = 100	%		100,0	168,0	155,6	160,3	155,1	161,2
1980 = 100	%			100,0	92,6	95,4	92,3	96,0
1989 = 100	%							
v tom:								
stavební práce								
1970 = 100	%		100,0	155,0	142,3	147,8	139,3	140,6
stroje a zařízení								
1970 = 100	%		100,0	193,0	181,3	184,4	185,7	201,0
Počet bytů předaných do užívání		50 804	73 445	80 661	61 400	56 897	57 298	66 678
z toho: individuální výstavbou		9 023	12 043	19 777	18 662	18 550	18 029	18 390
Průměrná obytná plocha 1 bytu	m ²	38,5	43,7	48,3	52,3	52,4	53,5	51,9

¹⁾ předběžné údaje za rok 1992

²⁾ v letech 1990 až 1992 jsou u peněžních příjmů a výdajů obyvatelstva místo salda příjmů ze zahraničí uvedeny příjmy a výdaje do zahraničí

³⁾ od roku 1985 vč. běžných účtů

⁴⁾ předběžné údaje za rok 1991

⁵⁾ bez žen na mateřské dovolené a vč. pracovníků ve vedlejších pracovním poměru; pracovníci v ZD zařazení do odvětví podle vykonávané činnosti

⁶⁾ vypočteno ze stálých cen roku 1989

Příloha G: Základní ukazatele hospodářského vývoje Československa v letech
1986 - 1992

BASIC IND

1 — 2. Basic Indicators of national economy development — Czech

1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	Unit	Indicator
Incomes, expenditures and consumption¹⁾								
295 676	305 164	317 074	330 215	357 804	421 170	495 575	mil. CSK current prices	Money incomes of population
283 634	292 262	306 289	319 602	357 336	385 051	462 735	ditto	Money expenditures of population in total ²⁾
160 983	172 097	180 500	187 676	181 864	211 505	239 848	mill. CSK	Deposits of population on : books incl. giro
15 567	16 629	17 430	18 112	17 742	20 517	23 252	CSK	accounts (as of year-end) Per capita average deposits
91,6	93,5	96,1	97,4	96,5	95,5	-	kg	Per capita food consumption
6,7	6,6	6,8	6,8	6,9	7,6	-	kg	Meat
11,5	11,6	12,2	12,5	12,8	12,4	-	kg	Hog fat and bacon
99,8	98,7	97,5	91,4	91,5	95,8	-	litres	Edible vegetable fats and oils
9,8	9,6	9,4	9,4	8,7	8,2	-	kg	Milk
81,9	85,4	86,1	85,6	85,8	86,5	-	kg	Butter
339	335	340	336	340	343	-	pcs	Wheat flour
38,4	37,9	40,6	39,8	44,0	44,7	-	kg	Eggs
65,6	71,6	70,3	68,7	66,6	76,3	-	kg	Sugar
64,4	57,4	63,7	70,5	59,7	63,4	-	kg	Vegetable in total Fruit
Labour¹⁾								
5 323	5 346	5 371	5 403	5 351	5 059	4 927	1 000 persons	Average employment in national economy (excl. trainees) of which:
533	528	520	507	491	416	341	1 000 persons	Agriculture
2 096	2 105	2 108	2 117	2 028	1 944	1 794	1 000 persons	Industry
430	435	440	443	463	474	478	1 000 persons	Building production
-	-	-	-	39 379	221 749	134 788	persons	Applicants for job (as of year-end)
-	-	-	-	57 616	48 402	79 422		Vacancies
2 944	3 005	3 070	3 138	3 247	3 790	4 667	CSK	Average monthly pay per person in national economy (excl. farming coops) of which:
3 023	3 079	3 163	3 280	3 429	3 648	4 166	CSK	Agriculture
3 118	3 173	3 234	3 308	3 409	3 979	4 813	CSK	Industry
3 317	3 393	3 443	3 519	3 607	4 057	5 034	CSK	Building production
Capital construction and fixed assets								
163,5	170,7	174,9	177,9	189,5	138,7	152,3	%	Investment work and deliveries 1970 = 100
97,3	101,6	104,1	105,9	112,8	82,6	91,0	%	1980 = 100
			100,0	106,5	78,0	85,5	%	1989 = 100
137,8	135,6	139,1	142,6	143,9	111,4	157,8	%	including: Constructional work 1970 = 100
213,3	238,7	244,2	246,5	277,9	191,7	210,4	%	Machinery and equipment 1970 = 100
47 080	49 000	50 700	55 073	44 594	41 719	36 397		Dwellings passed over to population of which: Individual housing
15 229	15 688	14 730	16 238	17 172	10 426	12 502		Average living surface and area of dwelling
52,7	52,3	51,9	52,5	56,0	53,0	55,6	m ²	

¹⁾ Preliminary data for 1992

²⁾ For 1990, 1991 and 1992 money incomes and expenditures of population include incomes and expenditures in place of balance of incomes from abroad

³⁾ Incl. current accounts since 1985

⁴⁾ Preliminary data for 1991

⁵⁾ Excl. women on maternity and additional maternity leaves and incl. workers in secondary occupation; workers in cooperatives classified in industries according to activities carried out

⁶⁾ Indices computed from 1989 constant prices

Příloha H: Průměrné mzdy dle klasifikace OKEČ v České republice 1993 – 2009

v Kč, na fyzické osoby

Odvětví NĦ podle OKEČ ²⁾	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 ³⁾	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
U h r n ě m	5 904	7 004	8 307	9 825	10 802	11 801	12 797	13 594	14 750	15 911	16 905	18 025	18 940	20 158	21 621	23 430	24 242	
A Zemědělství, myslivost, lesnictví	5 100	5 865	6 878	7 808	8 506	9 222	9 589	10 306	11 268	11 639	12 028	13 142	13 868	14 833	16 170	17 562	17 732	
B Rybolov a chov ryb	6 040	7 247			10 610	11 543	11 778	11 886	12 841	13 560	14 594	15 504	16 144	17 029	17 913	19 119	19 377	
PRŮMYSL CELKEM (C - E)	5 893	6 888	8 148	9 587	10 726	11 871	12 671	13 563	14 529	15 392	16 294	17 532	18 370	19 552	20 968	22 666	23 370	
C Těžba nerostných surovin	7 722	8 744	10 039	11 610	13 043	14 678	15 685	16 602	17 790	18 842	19 746	21 209	22 779	24 274	25 946	29 694	28 323	
D Zpracovatelský průmysl	5 652	6 631	7 854	9 259	10 411	11 513	12 271	13 153	14 105	14 945	15 825	17 057	17 864	19 035	20 464	22 054	22 686	
E Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	6 981	8 191	9 730	11 516	12 991	14 545	15 966	17 093	18 481	19 909	21 201	22 555	24 110	26 034	27 888	31 002	33 434	
F Stavebnictví	6 529	7 622	8 837	10 166	11 234	12 129	12 783	13 511	14 686	15 588	16 831	18 054	18 871	20 190	21 918	24 448	25 331	
G Obchod, opravy motorových vozidel a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost	5 131	6 315	7 201	8 499	10 488	11 669	12 647	14 022	15 026	16 492	16 939	18 063	18 660	19 795	21 542	23 665	23 274	
H Ubytování a stravování	5 296	6 034	7 352	8 467	8 297	8 947	9 576	10 551	11 360	12 304	12 397	13 009	13 243	13 964	15 044	16 055	15 636	
I Doprava, skladování a spoje	5 672	6 807	8 241	9 853	11 306	12 616	13 646	14 801	16 025	17 280	18 327	19 458	20 551	21 786	23 145	25 564	25 969	
J Finanční zprostředkování	10 336	12 081	14 017	16 407	18 665	21 177	23 182	25 630	29 116	31 570	33 199	35 551	37 330	39 968	41 640	44 426	45 309	
K Činnosti v oblasti nemovitosti, pronájmu; podnikatelské činnosti	6 032	7 404	8 896	10 454	11 740	13 003	14 316	14 864	15 966	17 966	18 260	19 384	20 710	22 068	23 762	27 204	29 221	
L Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení	7 651	9 152	10 580	12 418	12 739	13 290	14 816	15 062	16 448	18 079	19 486	20 489	21 873	22 897	24 635	25 760	26 559	
M Vzdělávání	5 249	6 325	7 426	8 994	9 422	9 851	11 088	11 280	12 436	13 610	15 306	16 403	17 169	18 306	19 405	20 137	21 462	
N Zdravotnictví a sociální péče; veterinární činnosti	5 525	6 475	7 529	9 068	9 622	9 945	11 312	11 754	13 364	15 051	16 311	16 770	17 518	18 977	19 692	20 903	22 401	
O Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	5 023	5 806	6 720	8 097	9 275	9 996	10 754	11 481	12 477	13 249	14 020	14 771	15 710	16 562	17 659	19 128	19 959	

od roku 2010 jsou údaje publikovány
pouze v členění odvětví podle CZ-NACE

¹⁾ údaje zahrnují ekonomické subjekty podnikatelské sféry – od roku 1993 s 25 a více zaměstnanci (v průmyslu, obchodě, ubytování a stravování v letech 1995 a 1996 se 100 a více zaměstnanci), od roku 1997 s 20 a více zaměstnanci (v odvětví finanční zprostředkování bez ohledu na počet zaměstnanců) - a všechny organizace nepodnikatelské sféry

²⁾ údaje jsou uvedeny metodou převážující činnosti zpravidajské jednotky

³⁾ časová řada od roku 2000 byla revidována

Zdroj: Český statistický úřad, 2012

Příloha I: Průměrné mzdy dle klasifikace CZ-NACE v České republice 2005 – 2010

v Kč, na osoby přepočtené na plně zaměstnané

Ekonomická činnost podle CZ-NACE ¹⁾	2005	2006	2007	2008	2008 ²⁾	2010 ²⁾
U h r n e m	18 283	19 447	20 927	22 653	23 425	23 949
A Zemědělství, lesnictví a rybářství	13 950	14 802	16 189	17 909	17 788	18 498
B-E Průmysl a stavebnictví	17 814	19 010	20 432	22 167	22 740	23 872
B Těžba a dobývání	22 419	23 998	25 715	29 300	28 430	30 323
C Zpracovatelský průmysl	17 359	18 536	19 961	21 631	22 104	23 017
D Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla a klimatizovaného vzduchu	26 744	29 351	31 501	35 118	38 632	39 878
E Zásobování vodou; činnosti související s odpadními vodami, odpady a sanacemi	17 382	18 571	19 913	21 299	22 084	22 870
F Stavebnictví	16 680	17 790	19 193	21 143	22 318	22 298
G Velkoobchod a maloobchod; opravy a údržba motorových vozidel	16 972	17 988	19 649	21 455	21 528	22 349
H Doprava a skladování	18 190	19 148	20 582	22 801	22 904	23 058
I Ubytování, stravování a pohostinství	10 475	11 407	11 842	12 498	12 388	12 873
J Informační a komunikační činnosti	33 902	36 223	38 817	41 870	43 487	43 897
K Peněžnictví a pojišťovnictví	36 258	38 687	41 509	44 629	45 861	45 644
L Činnosti v oblasti nemovitostí	17 217	18 016	20 205	19 828	20 658	21 248
M Profesionální, vědecké a technické činnosti	23 727	24 742	26 799	30 364	31 881	31 949
N Administrativní a podpůrné činnosti	12 547	13 313	14 126	15 679	15 957	16 556
O Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení	22 246	23 292	25 042	26 367	26 818	26 998
P Vzdělávání	18 762	20 008	21 225	22 233	23 508	23 371
Q Zdravotní a sociální péče	17 590	19 024	20 128	21 177	22 921	23 659
R Kulturní, zábavní a rekreační činnosti	16 084	16 904	17 922	18 748	19 771	19 917
S Ostatní činnosti	14 654	15 598	17 044	17 093	18 615	17 974

¹⁾ údaje jsou uvedeny metodou převažující činnosti zpravidajské jednotky podle klasifikace CZ-NACE = mezinárodní klasifikace NACE Rev. 2

²⁾ předběžné údaje

Zdroj: Český statistický úřad, 2012

Příloha J: Životní minimum v České republice 1991 – 2009

Osoba, domácnost	od 28.11. 1991	od 1.3. 1993	od 1.2. 1994	od 1.1. 1995	od 1.1. 1996	od 1.10. 1996	od 1.7. 1997	od 1.4. 1998	od 1.4. 2000	od 1.10. 2001	od 1.1. 2005	od 1.1. 2006
Částka k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb												
Děti do 6 let	900	1 020	1 120	1 230	1 320	1 410	1 480	1 560	1 600	1 690	1 720	1 750
od 6 do 10 let	1 000	1 130	1 240	1 360	1 460	1 560	1 640	1 730	1 780	1 890	1 920	1 950
od 10 do 15 let	1 200	1 360	1 500	1 620	1 730	1 850	1 940	2 050	2 110	2 230	2 270	2 310
od 15 do 26 let (nezaopatř.)	1 300	1 470	1 620	1 780	1 900	2 030	2 130	2 250	2 310	2 450	2 490	2 530
Ostatní občané	1 200	1 360	1 500	1 680	1 800	1 920	2 020	2 130	2 190	2 320	2 360	2 400
Částka k zajištění nezbytných nákladů na domácnost												
Domácnost s 1 osobou	500	600	660	760	860	970	1 020	1 300	1 580	1 780	1 940	2 020
se 2 osobami	650	780	860	1 000	1 130	1 270	1 330	1 700	2 060	2 320	2 530	2 630
se 3 nebo 4 osob.	800	960	1 060	1 240	1 400	1 570	1 650	2 110	2 560	2 880	3 140	3 260
s 5 nebo více osob.	950	1 140	1 260	1 400	1 580	1 770	1 860	2 370	2 870	3 230	3 520	3 660

Od 1. 1. 2007 byly přijaty nové zákony: zákon o sociálních službách, zákon o životním a existenčním minimu a zákon o pomoci v hmotné nouzi.

Životní a existenční minimum se využívá při zjišťování nároku na dávky pomoci v hmotné nouzi a na testované dávky státní sociální podpory, které zabezpečují adresnou pomoc rodinám s dětmi ve stanovených sociálních situacích a v případě sociálního příplatku tvoří i základ pro jeho výpočet.

Životní minimum je stanoveno jako minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb.

Částky životního minima jsou od 1. 1. 2007 (platí i od 1. 1. 2009) stanoveny měsíčně takto:

- * pro jednotlivce 3 126 Kč
- * pro první osobu v domácnosti 2 880 Kč
- domácnosti,
která není nezaopatřeným 2 600 Kč
- * pro nezaopatřené dítě ve věku:
  - do 6 let 1 600 Kč
  - 6 až 15 let 1 960 Kč
  - 15 až 26 let 2 250 Kč

Od 1. 1. 2007 byl zaveden pro dospělé osoby v hmotné nouzi institut **existenčního minima**.

Existenční minimum je minimální hranicí peněžních příjmů, která se považuje za nezbytnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb na úrovni umožňující přežití.

Částka existenčního minima pro dospělou osobu byla stanovena **2 020 Kč měsíčně**.

Zdroj: Český statistický úřad, 2012

Příloha K: Částky životního minima v České republice 2010 - 2012

Částky životního minima 2010 - 2012			
	2010	2011	2012
Pro jednotlivce	3 126 Kč	3 126 Kč	3 410 Kč
Pro první dospělou osobu v domácnosti	2 880 Kč	2 880 Kč	3 140 Kč
Pro druhou a další dospělou osobu v domácnosti	2 600 Kč	2 600 Kč	2 830 Kč
Pro nezaopatřené dítě ve věku			
Do 6 let	1 600 Kč	1 600 Kč	1 740 Kč
6 až 15 let	1 960 Kč	1 960 Kč	2 140 Kč
15 až 26 let (nezaopatřené)	2 250 Kč	2 250 Kč	2 450 Kč

Zdroj: vlastní zpracování dle údajů Ministerstva práce a sociálních věcí, 2012

Abstrakt

FIALA, Marek. *Historický vývoj sociální podpory rodin s dětmi a systému státní sociální podpory*. Bakalářská práce. Plzeň: Fakulta ekonomická ZČU v Plzni, 66 s., 2012

Klíčová slova: sociální podpora rodin s dětmi, státní sociální podpora, životní minimum, rodinná politika, adresnost dávek

Předložená práce je zaměřena na vývoj sociální podpory rodin s dětmi a systému státní sociální podpory na území České republiky. Práce popisuje vývoj této problematiky od druhé poloviny 19. století do stavu k 1. lednu 2012. Jednotlivá období jsou analyzována z hlediska základních principů a cílů podpory, nejdůležitějších dávek a okruhu jejich příjemců. Taktéž jsou uvedeny novelizace příslušných právních předpisů, na základě kterých fungují jednotlivé systémy. Práce je doprovázena dostatečným množstvím příloh obsahujících informace o průměrných mzdách v daných obdobích, s jejichž využitím lze zhodnotit účinnost poskytovaných dávek. Veškeré rozebrané systémy podpory a jejich změny jsou doprovázeny autorovým komentářem o vhodnosti a účelnosti provedených zásahů. Práce vrcholí závěrečným zhodnocením vývoje a komparací všech systémů. Výstupy práce je možné využít při konstrukci budoucího systému sociální podpory rodin s dětmi, který by lépe splňoval kritéria kladená moderní teorií sociálního státu.

Abstract

FIALA, Marek. *Historical development of the social support of families with children and the state social support system*. Bachelor work. Pilsen: Faculty of Economics University of West Bohemia in Pilsen, 66 p., 2012

Key words: social support of families with children, state social support, subsistence, family politics, benefits directness

Submitted work is focussed on progress of social support for families with children and state social support system in Czech Republic. The work describes progress of this issue from second half of 19th century till 1st January 2012. Individual chapters are analyzed from view point of basic principles and targets of support, most important taxes and round of its beneficiary. Also novelizations of corresponding legal enactments on which base run on separate systems are stated here. The work is accompanied with enough amounts of attachments containing information about average earnings in specific periods with which improvement we can evaluate influence of provided allowances. All analysed support systems and their alterations are accompanied by author commentary about suitability and expediency of performed interventions. The work culminates with concluding evaluation of all systems progress and comparison. It is possible to use the works outputs at future system construction of social support for families with children which should better fulfil criteria given by modern theories of social state.